

Csiffáry Gergely

**AZ ÉRCBÁNYÁSZAT TÖRTÉNETE
A RECSKI LAHÓCÁBAN
(1850-1979)**



**Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány
R u d a b á n y a
2009**

Csiffáry Gergely
**Az ércbányászat története
a recski Lahócában
(1850 – 1979)**



**Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány
R u d a b á n y a
2009**

A kötetben felhasznált fotók közül az 5., 6., 38. és a 44. kép *Horváth Gyula* (Eger) fényképész munkája. Ezen kívül a 17-21, 23., 25., 28., 42., 55-56. számú felvételeket néhai *Pollner Jenő* bányamérnök készítette.

Szerkesztette:
HADOBÁS SÁNDOR

A borítón:
Recsk látképe napjainkban, a háttérben balra a Lahóca látható a bányászat nyomaival. (*Farkas Tibor* légifelvétele.)

ISBN 978 963 87929 3 8

A könyv megjelentetését a
MAGYAR BÁNYÁSZATI ÉS FÖLDTANI HIVATAL
támogatta

Kiadta az
ÉRC- ÉS ÁSVÁNYBÁNYÁSZATI MÚZEUM ALAPÍTVÁNY
3733 Rudabánya, Petőfi u. 24.

Felelős kiadó: Boza István, az ÉÁBM Alapítvány Kuratóriumának elnöke. – *Nyomda:* Z-Press Kiadó és Nyomda Kft., Miskolc. *Felelős vezető:* Kása Béla

T a r t a l o m

Előszó	5
Geológiai áttekintés	7
Az ércbányászat XVIII. századi előzményei Parád térségében	13
A recski ércbányászat kezdetei	16
A Pest-Mátrai Bányatársulat	19
Az Egyesség Bányatársulat	22
A Vörösvári Róza- és Etelka Bányatársulat	22
A Gyöngyösoroszi Pál Bányatársulat	23
Vrányi György bányaművei	25
Károlyi György (1802-1877) gazdasági tevékenysége	26
Az ércbányászat kezdetei a recski Lahócában	28
Vrányi György kísérlete a György-tárók megszerzésére	30
A Mátrai Bányaegylet létrejötte	33
A Hungarian Copper Limited cég tevékenysége (1880-1883)	48
A Mátrabányai Közbirtokosság (1910-től Parádi Bányatársulat) üzeme (1883-1916)	49
Weisz Lajos és a Dobsinai Rézművek Rt. üzeme (1916-1922)	57
A Schmidt testvérek vállalata (1922-1926)	59
A termelés és a technika 1850-1926 között	64
A Recski Magyar Királyi Ércbánya (1926-1944)	66
A vállalat irányítása	79
Az üzem élete 1945 után	84
Fejtmód, tömedékelés, szállítás, szellőztetés és a munkavédelem	97
Az érc útja a bányából a flotálóba	106
A munkaerő toborzása	109
Küzdelem a bánya és az ércmű fennmaradásáért	111
A bányászélet mindennapjai Recsken	118
Irodalomjegyzék	134
<i>Forrásközlés</i>	139
<i>A képek jegyzéke</i>	142



E l ő s z ó

*Mindazt, amit a föld mélye rejt,
Amit merész kezével fejt,
Vés a vájár, csillén szalaszt
Nappénytelen ott lent, mindazt
Dúsan sosem ontja bánya,
Föld anyánknak ő a lánya:
Drága áron adja kincsét –
Kívánj nekünk jó szerencsét.*

(Magyar bányászrigma)

A régi latin mondás, miszerint *Habent sua fata libelli*, azaz a könyveknek megvan a maguk sorsa, e kiadvány megszületésére is igaz. A szerző éppen három évtizede került kapcsolatba a recski bányászat múltjával. 1979 szeptember elején megtörtént a recski mélyművelésű bányánál a II. légakna lyukasztása a –700-as szinti feltáró vágattal. Ugyanabban az évben a község első írásos említésének a 650. évfordulója is volt. Ezért a Recski Rézércmű akkori vezetése az egri Dobó István Vármúzeum munkatársainak a segítségével egy időszakos bányászattörténeti kiállítást rendezett *Recsk 650 éves. Képek a település és az ércbányászat múltjából* címmel a helyi Bányász Múvelődési Otthonban, 1979. augusztus 31. és szeptember 30. között. A kiállításhoz a szerző összeállításában akkor készült egy képes katalógus is, amely röviden bemutatja a falu és a bánya történetét.

2007. szeptember 12-14. között *Falunapokat és Bányászati Emléknapot* tartottak a községben, amelyen a szerző egy előadás keretében foglalta össze a helyi ércbányászat főbb eseményeit. E témában 2007. október 17-én tartottam előadást Rudabányán, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeumban. Ekkor ajánlotta fel *Hadobás Sándor* múzeumigazgató, hogy szívesen kiadná az előadás kibővített, képekkel illusztrált változatát. Végezetül a recski ércbányászat történetének a megírására készítetett az is, hogy ebben az esztendőben éppen 30 éve, hogy a recski Lahócában az ércbányászat megszűnt, viszont mind a mai napig hiányzik a magyar gazdaságtörténeti szakirodalomból egy olyan összegzés, amely a recski ércbányászat mintegy 150 éves múltját bemutatná.

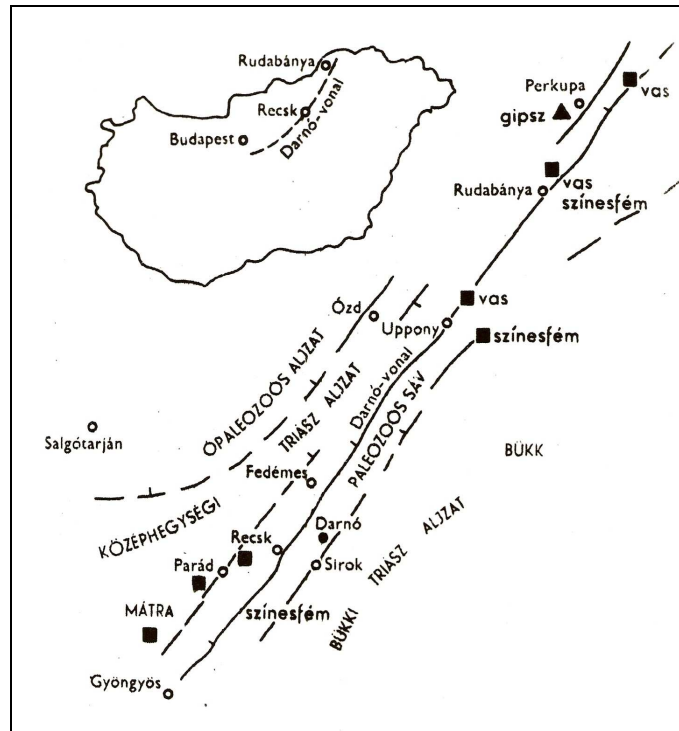
E helyen szeretném megköszönni *Hadobás Sándornak* és kedves munkatársának, *Papp Andrea* történész-muzeológusnak, hogy a rendelkezésemre bocsátották *Pollner Jenő* mérnök kéziratát, melyet a recski ércbánya 1850-1945 közötti történetéről írt. *Hugyecz János* (Recsk) művelődési ház igazgatójának is köszönöm, hogy helytörténeti kéziratok átadásával gazdagította forrásaimat. *Dr. B. Papp Györgyinek*, az egri Dobó István Vármúzeum történész-muzeológusának azért tartozom köszönettel, mivel a rendelkezésemre bocsátotta az archivált fényképeket. *Dr. Kapros Mártának*, a balassagyarmati *Palóc Múzeum* etnográfusának is hálásan köszönöm, hogy 19. századi sajtócikkével járult hozzá e tanulmány megírásához.

Ez a kötet átfogó történeti vázlatát adja a helybeli ércbányászat múltjának. A feldolgozás sok szempontból mutatja be úgy a magán-, mint az állami ércbányászat történetét a kezdetektől 1979-ig. Előre kell bocsátanom, hogy nem monográfiát kívántam írni Recskről. Céлом az volt, hogy olyan bányászattörténeti összefoglalást készítsek, amit nem csak a történész szakma, hanem a múlt iránt érdeklődő művelt nagyközönség is kézbe fog venni. Az, hogy ebből mi valósult meg, döntse el minden Tisztelt Olvasóm.



Geológiai áttekintés

A földkéregnek vannak olyan szerkezeti övei, melyek még nem teljesen ismert belső erők, feszültségek hatására az évmilliók során többször ismétlődve felszakadnak, s így utat engednek a mélyből nagy nyomás hatására felnyomuló magmának, vagy a már korábban megszilárdult kőzettömegek a törések mentén egymáshoz képest elmozdulnak, kiemelkednek, a mélybe süllyednek, felboltozódnak stb. Magyarország területén is több ilyen aktív zóna létezik, amelyek közül az egyik legfontosabb a Gyöngyösoroszi – Recsk és Rudabánya között követhető ún. *Darnó-övezet*.



1. kép. A Darnó-övezet szerkezeti vázlatja Zelenka Tibor nyomán.
(ZELENKA Tibor – FÖLDESSY János – CSILLAG János 1976. 224.)

Ez a nagy vonalakban ÉÉK-DNy-i irányú törésrendszer a hazai föld több százmillió éves múltja során számos esetben volt eltérő jellegű területek, tengerrészek, vulkáni vonulatok vagy lepusztult szárazulatok határa. A térképen jól látható, hogy sok ásványkincsünk, vas- és színesfém-érc-előfordulásunk létrejöttéhez az övezetnek kapcsolódik.

Az ércesedés¹ szempontjából legfontosabb időszak mintegy 30 millió éve lezárult. A felső-eocén kori vulkanikus tevékenység során a földkéreg mélyében levő magmakamrák kiürültek. A terület beszakadt, lesüllyedt, s az oligocén korban a Darnó-övezet ÉNy-i előterét újból tenger öntötte el. A korszak végére kialakult az a domborzat, amelyet most is láthatunk, ha a Mátra hegység gerincéről északra, Recsk felé letekintünk. A Darnó-vonal mellett tovább mozgott a földkéreg, és a recski terület megszilárdult tömege körül kb. 15-20 millió évvel ezelőtt újabb erős vulkáni tevékenység zajlott le. Ezen időszaknak köszönhető a Mátra-hegység létrejötte. Az erős vulkáni tevékenység Gyöngyösorosziiban és a Középső-Mátrában színesfémek felhalmozódását eredményezte hasadékkitöltések (telérek) formájában.²

A Mátra-hegység vulkáni (eruptív) takarójában eddig három ércesedett területet ismerünk: a Nyugati-Mátrában Gyöngyösoroszi mellett, a Középső-Mátrában Galyatető szomszédságában, és az Északkeleti-Mátrában Recsk környékén. Az utóbbi érces hegycsoport Parádfürdő, Recsk és Mátraderecske községek között található. *Az ércesedés központja a Recsk északnyugati határában húzódó Lahóca hegy.* Ennek a kb. 1 km hosszú hegygerincnek a középső részében folytak a recski ércbányászat műveletei. A Lahóca közelében fekvő parádfürdői hegykúpok, a Fehérkő, a Hegyes-hegy, a Vörösvár és a Veresagyagbérc tartalmaznak még elszórtan ércet, de jóval kisebb mennyiségben.

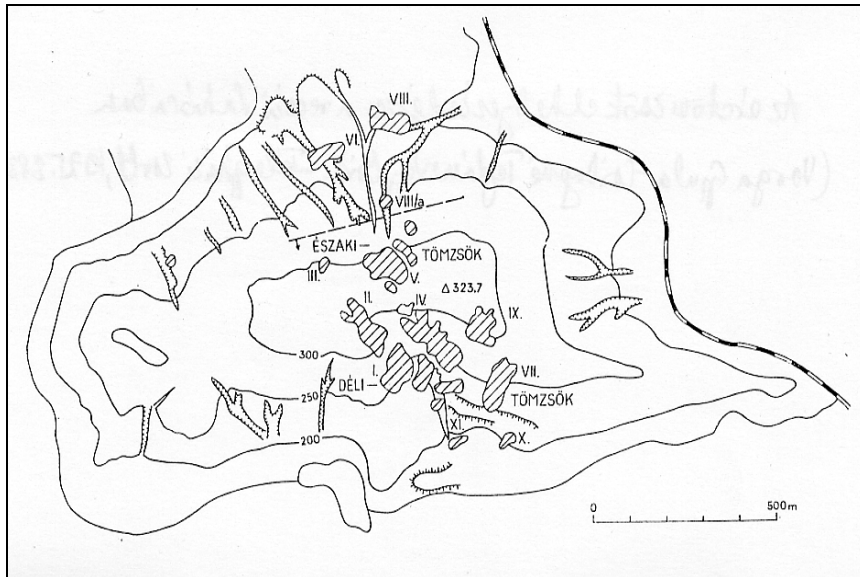
A Lahóca-hegy és a környező hegykúpok vulkáni eredetű kőzetanyaga (biotitos amfibolandezitje) csaknem teljes tömegében egészen átalakult. Egymással váltakozóan keveredő agyagásványos lebontás: kaolinozódás, kovásodás és piritesedés jellemzi ezeket a kőzeteket. A különösen erős kovásodás kvarcosodásba is átcsap, és ezzel együtt különböző sűrűségű ércszemcsés hintés is megjelenik. A bányászat szóhasználata *tömzskőzetnek* vagy *tömzsnek* nevezi a lahócai bánya erősen kovásodott-kvarcosodott anyagát.³

A főként rézszulfidokból – enargitból, luzonitból, kalkopiritből vagy rézkovandból (CuFeS_2) – és vasszulfidokból (piritből, FeS_2) álló érc ugyanis a kőzeteket áthálózó, szeszélyes lefutású *erekben* és ezek felszaporodásával *tömzsekben* található.

¹ *Az ércesedés* a geológiában a mellékkőzetek kitöltődése fémtartalmú ásványokkal, ércekkel. Ha a fémtartalmú ásványok egyenletesen elosztva, kis szemcsék formájában vannak a mellék kőzetekben, akkor hintett ércesedésről, ha a kőzet repedéseit töltik ki, akkor érhálózatos ércesedésről van szó, de lehet együttesen is a kettő.

² ZELENYKA Tibor – FÖLDESSY János – CSILLAG János 1976. 2124-2128.

³ A *tömzs* főnév jelentése *kőzettömb*, s bányászati műszóként a nyelvújítás korában keletkezett. – BENKŐ Loránd 1976. III. 966.



2. kép. Az érc-tömszök elhelyezkedése a recski Lahócióban.
(VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt
1975. 383.)

A Recsk-lahócai egyedülálló típusú, szeszélyes ércesedés a Lahóca-hegy gerincének középső részében 11 szabálytalan alakú, 10-120 m átmérőjű tömsz-közettest kialakulásához vezetett. A tömszök 100-120 m hosszúak, 4000-23.000 m² alapterületűek és 30-90 m vastagságúak. A bányászatot a Lahócióban csaknem kizárólag ilyen tömszökben folytatták. Végül is tizenegy számozott nagyobb és néhány kisebb érc-tömszöt kutattak fel és fejtettek le az idők során, melyek rendszertelen eloszlásban, de egészében ÉÉNy-DDK-i elrendezéssel sorakoznak az elbontott, zúzott-tört (tömszön kívüli) kőzetanyagban. A tömszök ként, vasat, rezet, aranyat és ezüstöt tartalmaznak. Az érc-testek legjelentősebb ásványai: az enargit (Cu_3AsS_4), a luzonit (Cu_3AsS_4), a tennantit (arzén fakóérc, Cu_3AsS_2) és a pirit (FeS_2).⁴

Egyedülálló jellegzetessége a recski ércelőfordulásnak, hogy benne kőolaj található. Heves megye területéről a kőolaj előfordulására vonatkozó legelső adatokat a Mátrából, Parádról és Recskről ismerjük: 1799-ben *Kitaibel Pál* a Parád környéki timsós ásványvizek kapcsán megemlíti, hogy a timsós táróban hegyi olaj (*Bergöl*) szívárog a kőzetből, az Ilo-na-völgyben pedig hegyi naftával (a kőolaj egyik régi neve) átitatott ho-

⁴ VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt 1975. 392.; CSIFFÁRY Gergely 1979.

mokkóvet észlelt. Ezzel egyidőben tudósított *Kitaibel* arról is, hogy a kőolaj a természetes vizekben, igaz, csak nyomokban, de a szomszédos Recsk határában is előfordult. A recski Miklós-völgy bitumenjéről 1818-ban *Beudant* francia geológus is megemlékezett. 1859-ben *Wachtel Dávid* említette a községről, hogy *Zagyva János* helybeli lakos udvarában van egy kút, ebben a víz savanykás ízű, amelynek felszínén néha kőolaj ül meg.

1868-ban *Szabó József* geológus már arról tudósított, hogy a recski Lahócán lévő ércbánya közeteiben is észlelték az aszfaltot, ahol egyes üregekben félkemény cseppek formájában jelen van a kőolaj. Tudomása volt Recsk határában egy kútról, amelynek vize bitumenes, továbbá arról, hogy egy ugyanilyen forrás tört fel, az ún. *Fekete-csevice* Recsktől DNy-ra, Parád határában.

A petróleumnyomok alapján 1885-ben a recski Miklós-völgyben mélyített két kutatóaknából összesen 80 liter kőolajat ki is termeltek. A kutatás eredményeiről 1885. április 1-én számolt be *Matyasovszky Jakab* a Magyarhoni Földtani Társulat ülésén. Miután akkor ipari mértékű termelésre alkalmas kőolajat nem találtak, ezért a további kutatással is felhagytak. Ennek ellenére Recsket feltüntette a magyarországi kőolaj-lelőhelyek között *Posewitz Tivadar* 1906-ban készült, szénhidrogén-lelőhelyeket ábrázoló térképe. Teljesen nem ment feledésbe a Recsk környéki kőolaj, amire az 1930-as években fordult újból a kutatók figyelme. 1936-ban a recski Lahócában az V. számú tömzs művelésekor egy hasadékból hosszú időn át napi 15-25 liter kőolaj szivárgott.⁵ Végül is több mint 10 hordó kőolajat termeltek ki innen.⁶ Természetesen a bitumen később is előbukkant a térségben a bányászati tevékenység során. Az 1960-as években folytatott ércutatások alkalmával, a parádsasvári altáró 550-es telérében több méteres üregben az ércet bitumenre emlékeztető beszáradt kőolajbevonat borította.⁷ 1973. február 5-én a recski kutatóaknában fűrés közben gázkifúvás történt a fűrőlyukból. Az aknamélyítés során ez volt a szénhidrogén meglétére utaló első gázjelenség.⁸

* * *

A mátrai ércbányászat múltját kutatva a legkorábbi forrás különös módon nem a terület színesérc-, hanem vasércbányászatáról tudósít. Miután *Compolth fia Péter* vasbányát talált a földjén (ferri fodyna inventa esse dicitur), III. András magyar király Budán 1296. június 24-e előtt, a

⁵ CSIFFÁRY Gergely 2000. 136-137.

⁶ KUN Béla 1997b. 104.

⁷ NAGY Géza 1992. 323-324.

⁸ BÓDI G. Mária 1976. 61.

Keresztelő Szent János ünnepét megelőző napokban kiadott oklevelében a Mátra déli oldalán, Domoszló határában lévő vasércbányához szabad odaköltözést enged az ott megtelepedő vendégeknek, s olyan szabadságot ad nekik, amelyet más nemesi birtokon lakó vendégtelepesek élveznek.⁹

III. András bányaszabadság-levele a domoszlói vasbányák művelői számára így szól: „*Mi Endre; Isten kegyelméből Magyarország királya, adjuk emlékezetül a jelen irat értelmében mindenkinek, akiket illet, hogy hívünknek, Kompolt comes fiának, Péternek, mint mondják, Domoslaw nevű birtokán vasbánya találtatott fel; akarjuk pedig, hogy mindazon idegenek, kik azon vasbányánál mint vendégek fognak időzni, vagy mások, kik a bánya művelésére jönnek, vagy egyesülni akarnak, királyi szabadságunknál fogva jöjjenek szabadon és biztosan, és minden félelem nélkül gyűljenek össze királyi védelmünk alatt, összegyűlvén tartózkodjanak ott és műveljék a vasbányát hatályosan és szorgalmasan azon szabadsággal, mellyel bírnak országunk nemesinek ilyenmű birtokain a többi idegenek és munkások. Kelt Budán, Keresztelő Szent János születése ünnepe előtti pénteken, az úrnak 1296. évében.*”¹⁰

Egyébként az Aba nembeli Kompolti család első, igazán jeles tagjai közé tartoztak Kompolt fia, Kompolt fiai, Pál és a vasércbányára jogot szerző Péter. Ez utóbbi kiváló katona, aki 1273-ban Győr, 1294-ben Adorján várának visszafoglalásakor jeleskedett. 1273-ban Péter már a király étekgófogó mestere. A testvérével, Pállal III. András királynak is hűséges alattvalói, amit a birtokadományok is jeleznek. Péter III. András halála után (1301) László király (Vencel) oldalára állt, mert 1303-ban az uralkodó hű bárói közé tartozott. Vencel távozása után Károly Róbert hívei között találjuk. Kompolti Pál fia László és testvére, Péter Károly Róbert oldalán harcoltak a király 1312. évi győztes rozgonyi csatájában. A Kompolti-család hűségét a király újabb birtokok adományozásával hálálta meg. Péter 1317-től királynéi tárnokmester, 1318-ban sebesi, 1323-ban valószínűleg már hevesi ispán volt.¹¹ A nevezetes katonának, Kompolti Péternek feltehetően a fegyverkészítéshez kellett a vasércbánya.

Ezen az egyetlen adaton kívül többé semmilyen írott nyoma nem maradt a domoszlói vasércbányászatnak. Az újkori néphagyomány szerint a korai vasércbánya helye a Tarjánka- és a Zámoza-völgyben lehetett. Valószínűleg *piritet*, régi nevén *kénkovandot* bányászhattak, ami a környéken felszíni kibúvásként ma is megtalálható. A pirit – (vasszulfid, FeS₂) –, ez a sárgaréz színű, fémfényű ásvány 46,6 % vas- és 53,4 % kéntartalommal rendelkezik.¹² Ma elsősorban a kénsavgyártás nyersanyaga. Talán

⁹ GYÖRFFY György 1987. 79.

¹⁰ WENCZEL; ÁUO X. 210.

¹¹ HAVASSY Péter 1993. 109-110.

¹² SCHACK Béla 1931. 50.

éppen a magas kéntartalom miatt hagyhattak fel igen hamar itteni bányászataival, ugyanis a kén jelenléte a vasat rideggé teszi. Abban a korban az olvasztott *vasbucá*ból kovácsolással készítették a színvasat; a hevítéssel a szénttartalom csökkenthető volt, viszont a kénnel nem tudtak mit kezdeni.



3. kép. Bányajelenetet ábrázoló üvegkép a 13. századból.

GyöngyöSOROSZI ércbányászata középkori eredetű, s a területen levő arany-ezüst tartalmú ólom- és cinkérc-lelőhelyeken a nemesfémek kinyerésére irányult. Erre utal a környékbeli határrész *Aranybányabérc* elnevezése is. Középkori rendszeres bányászatára nincsenek történeti adatok; a gyöngyöSOROSZI aranybánya a török hódoltság alatt szűnt meg.¹³

¹³ CSIFFÁRY Gergely 1996. 31.

Az ércbányászat XVIII. századi előzményei Parád térségében

Az ún. kelet-mátrai ércterülethez tartozó Parád és Recsk térségében középkori eredetű színesérc-bányászatnak nincs nyoma. E terület érces előfordulásainak kiaknázására a koraujkorban történtek az első kísérletek. 1767-ben *Fazola Henrik*¹⁴ a korábban elkezdett érckutatási tevékenységét kiterjesztette a Mátrára is. Vele egy időben *Verboth Keresztély* és *Demjány Mihály* iglói bányászok is érceket kerestek. Az új kutatók megjelenésének hatására Fazola sietett megszerezni a szükséges bányahatósági jogosítványt. Ezért 1767. november 17-én a jászói bányakönyvbe bejegyeztette turzási jogát a Vörösvár-hegyen talált régi, beszakadt ércbányákra, meg a Fehérkő-hegyen lévő timsós forrásra. 1769. március 14-én jogosítványt szerzett a timsós forrás mellett fekvő ezüst- és rézércet tartalmazó bányahelyek kiaknázására. Még ugyanezen a napon a recski határban a Tarna patak mellett vasércbánya nyitására kapott engedélyt.



4. kép. *Fazola Henrik (1730-1779) portréja.*¹⁵
(Wittmann Antal festménye, 1770 előtt.)

1779-ben Fazola Henrik halála után báró Orczy József, aki Parádot a Grassalkovichoktól bérelte, felülvizsgáltatta a bányakönyvekben a mátrai ércbányák birtokviszonyait, s október 17-én a Vörösvár-hegyen levő

¹⁴ Életrajzára lásd: CSIFFÁRY Gergely – PORKOLÁB László 1999. 9-54.

¹⁵ A festményt az egri Dobó István Vármúzeum Történeti Tárgyi Gyűjteményében 79.366.1. leltári szám alatt őrzik.

bányához rendelte fogadott bányászait. Orczy báró tevékenységével új szakasza kezdődött a mátrai ércbányászatnak.

1780 októberében Orczy báró megkezdte a parádi Vörösvár-hegyen található bányák művelését, egyelőre 6-8 bányással. A próbavizsgálatok kedvező eredményeire alapozva még ebben a hónapban egy bányatársulatot alapított, jórészt családi alapon.

1782-ben *Meissner János* volt a parádi bányamű felügyelője. Orczyék ekkor az Antal- és a József-tárót művelték, de a Bánya-völgyben még ezen kívül működött *Hogh Pongrác* Barbara nevű ezüstabánya.



5. kép. Ércbányász a 18. században.

1783. március 1-én Meissner jelentette, hogy a Vörösvár-hegyen gazdag ezüstlelőhelyre akadtak, ahol két bányással próbaásást végeztek, s az év derekán már nyolc selmeci bányász robbantással művelte a bányát. 1785-1790 között növelte a Vörösvár-hegyen lévő bányáinak a számát, szerette volna a saját érczúóját felépíteni, s ehhez mind több termelvényre volt szüksége.

Orczyék a helybeli bányákban 1780-tól ezüst-, ólom- és rézércet fejtettek. 1785-ben két bányája volt Parádon: a József- és a Barbara-táró. A tulajdonos fokozatosan felhalmozta a zúzásra váró érceket: az 1785-1786.

évek termelésével együtt a feldolgozásra váró kitermelt érc mennyisége már 40.000 bécsi mázsára (2240 t) rúgott. 1786. április 8-án megkezdte a harmadik táró művelését. 1786-ban felépítették és készre felszerelték a zúzóművet, amelyet szeptember 23-tól működtettek. Az üzemben ércet zúztak és széreltek, s az eljárással olvasztásra kész színport termeltek.

1788-1789-ben Orczy báró a település határában minden korábbi felülmúló bányakutatásokba kezdett, s növelni akarta a zúzóművek számát. Az új bányanyitások ellenére a termelés visszaesett 1789-ben, mivel a Vörösvár-hegyen levő bányák kimerülőben voltak, gyengült az ércek minősége.

1785-ben Grassalkovich II. Antal azért tiltakozott Orczy József, a debrői uradalom bérlője ellen, mert a báró a bányáinak műveléséhez szükséges fát a debrői, tófalui, káli és kompolti erdők pusztítása útján szerezte be.

1787-1788-ban az egri szerbek társulatának is volt egy ércbányája a község határában, amely Nepomuki Szent János nevét viselte; feltehetően azonos volt Fazola Henrik egykori Fehérkő-hegyen álló bányájával. Viszont nem volt sem zúzóművük, sem kohójuk, ezért az ércet a Szepes megyei Óvízre szállították az ottani kincstári kohóba. A kitermelés és a szállítás költsége viszont kétszer annyiba került, mint az értékesítés. A ráfizetés miatt felhagytak a további kísérletezéssel.

1790-1800 között Orczyék Parádon és Gyöngyösorosziban is bányászták az érceket. 1801 májusában a Nógrád megyei Szinóbányán, ahol a családnak régi birtokai s ércbányái voltak, felépítettek egy fémkohót, amelyben 1801-1810 között feldolgozták a parádi színport.

Viszont az ércek gyenge fémtartalma miatt 1810-ben Parád-Vörösvár-hegyen beszüntették a termelést. A parádi ércbányászat történetéhez tartozik, hogy 1806 decemberében *Totovics Antal*, a parádi timsófőző tulajdonosa az ottani *Keresztelő Szent János* nevű bányájában ezüstércet fedezett fel, amelyre jogosítványt is szerzett abban az évben.¹⁶

Érdemes a parádi érc feldolgozásánál megemlékezni arról, hogy hosszú ideig az volt a kutatók határozott véleménye, miszerint soha nem létesült az ércek olvasztására kohó. 1860 előtt így csupán az ércet tudták aprítani a patakok mentén felállított zúzdákban zúzónyilakkal és *széren*¹⁷ dúsítani.

¹⁶ A Parád-környéki érc kutatásra lásd: SOÓS Imre 1966. 11-29.; CSIFFÁRY Gergely 1996. 36-38. – Ezért téves KUN Béla 1996. 555. közlése, mely szerint az „1800 és 1917 közötti időre nincs olyan adat, ami a Parádfürdő környéki bányák üzemeltetésére vonatkozna.”

¹⁷ A *szér* az ércelőkészítés egyik legfontosabb berendezése: egy enyhe lejtésű tábla vagy rövid vályú, egyfajta osztályozó-készülék, amelyen a finom ásvány-szemcsék a vékony vízáramlás hatására fajsúly szerint szétválasztódnak. Ez a

Kun Béla állítása szerint viszont a 19. század elején létesült egy kohó is Parádfürdő környezetében, amelynek a üzemeléséről adat nem maradt fenn. A fémkohóról annyit tudunk, hogy az Orczy-tárával termelt ércekre létesítették, nógrádi kőszén tüzelésére volt berendezve, s hogy bizonyos alkatrészeit még Péch Antal felhasználta.¹⁸ A fenti állítást alátámasztja Váradi Stoll Károly 1873-ban készült térképe, amelyet közreadunk. Ezen a Fehérkő déli oldalán a *Verfall Fabrik* (jelentése romos üzem) elnevezés feltünteti a parádi ércolvasztó régi épületét. Ennek 18. század végi meglétét igazolja egy másik adat. A középkortól a nemesfémek olvasztásakor a kohóknál ún. *kémlészt* alkalmaztak. Az egyházi anyakönyv tanúsága szerint 1788. szeptember 20-án Kompolton meghalt és ott eltemettek egy bizonyos *Rebeca Egenin* nevű 64 éves asszonyt, akinek a férje *Egen Jakab*, aki „ex Hanuschei ad Cremnitzium” származik, s Parádon mint „auri et argenti laborator” dolgozik.¹⁹ Ha az Orczy család már 1788-ban egy Egen Jakab nevű, Körmöcbányáról származó *arany- és ezüstkémlészt*, azaz laboránst foglalkoztatott, akkor feltétlenül működnie kellett ott egy ércolvasztónak is abban az időben. *Ezek szerint a parádi ércolvasztó nem a 19. században, hanem még az 1788. év előtt épülhetett.*

A recski ércbányászat kezdetei

Az újkorban a recski ércbányászat kezdetei 1844-ig nyúlnak vissza. Ebben az évben *Holló József* recski gulyás a község melletti Báj-patak medrében több mint egy mázsa súlyú természetet talált. Viszont a nagy jelentőségű leletet csak 5 év múlva, 1849 májusában, a forradalom és szabadságharc idején jelentette hivatalosan Borsos József recski bíró a hatóságoknak.²⁰

Az a tény, hogy a helybeliek fél évtizeden keresztül eltitkolták a réz megtalálását, nem volt minden ok nélkül. A korabeli gyakorlat szerint minden jelentősebb régészeti, őslénytani vagy földből előkerülő természeti kincset a hatóságok azonnal Bécsbe, a császári fővárosba szállították. Végül is azért rejtették el a termésrész-leletet, hogy az ne kerüljön ki az országból. Sajnos mégis az történt 1849-ben, hogy a természet – mely összesen 112 kg-ot nyomott – rögvest a bécsi Természettudományi Múzeumba vitték, amelynek állandó kiállításán napjainkban is megtekinthető.

dúsító eljárás azon alapul, hogy a vékony vízáram jobban sodorja a kisméretű, nagy és gömbölyű szemeket, mint a nagy méretű, kis és lapos szemeket. – AGRICOLA, Georgius 1985. 294.

¹⁸ KUN Béla 1997. b. 105.

¹⁹ MOL Mikrofilmtár. 1047. Rk. egyházi anyakönyv. Kápolna I. 226/a.

²⁰ BALOGH Kálmán 1964. 250.

Az akkori magyar kormány kiküldte *Oswald Lajos* bányamérnököt a helyszínre, aki a lelőhelyet a Báj-patak felett, az Aszalás-hegyen alkalmasnak tartotta bánya nyitására. Oswald a felfedezésről jelentést tett a császári minisztériumnak, amely azonnal intézkedett. Még abban az évben odarendelte *Koczka János* szomolnoki bányaigazgatót; 1849. november 12-től 27-ig tartózkodott a terepen, és a lelőhelyen aknát nyitott. Munkáját *Twerdi Vilmos* gyakorló bányász folytatta az aknában.²¹ Miután az osztrák – magyar államkincstár 47 m hosszú vágatot kihajtatott, s több természet nem találtak, a bányászatot 1850-ben abbahagyták.

Oswald Lajos bányamérnöktől *Wilhelm Haidinger* geológus személyesen értesült e vizsgálatok eredményeiről, majd az utóbbi 1849. december 21-én egy természettudományos kérdésekkel foglalkozó társaság előtt előadást is tartott a recski természetéről.²² A következő évben pedig *Note über das Vorkommen von gediegenen Kupfer zu Recsk bei Erlau in Ungarn* címen röviden írt az Aszalás-hegyen, a Báj-patak fölött talált természetéről.²³ *Ez a legelső, geológus szakember által írt tudósítás a recski rézércről.*

Éppen a báj-pataki természet-élet hatására egyfajta kutatási láz tört ki a Mátra, pontosabban Parádfürdő és a távolabbi Gyöngyösoroszi határában.

Ide tartozik, hogy a történelmi múltban a Mátra területén a felszín közelében a természet bizonyára gyakorta előfordult. Erre utal, hogy 1950 júliusában kőfejtés során – az Államvédelmi Hatóság recski bányájában – rábukkantak arra a gazdag bronzkori leletre, amelyből 7 kard, és 4 kardtöredék került az egi Dobó István Vármúzeumba.²⁴ Ezen kívül Gyöngyössolymos határában 1945-ben és az 1950-es években kisebb, majd 1961-ben egy nagyobb bronzleletet találtak. A gyöngyössolymosi bronzkincs elrejtésének korában, azaz az ún. *Hallstatt A* periódus középső időszakában, Kr. e. 1100 körül Észak-Magyarország területén az ún. *Kyjatice-kultúra* népe élt, s a leletek – közöttük a recskiek is – e népcsoport emlékanyagába sorolhatók.²⁵

A Lahóca érckincsének felfedezéséhez szükséges kutatási lendületet az hozta meg, hogy a Recsktől 1-2 km-re húzódó, ma *Darnó-vonalként* ismert regionális szerkezeti övben természet-ércesedésre bukkantak. A felfedezésnek nagy jelentőséget tulajdonítottak az 1848-49-es forradalom leverése utáni Magyarországon földtani térképezést végző osztrák geo-

²¹ KUBINYI Ferenc 1867. 2-3.

²² KISS János 1958. 33.

²³ NOSZKY Jenő 1926. VIII.

²⁴ DIV LUK TD 81. 16. 1. Muzeális tárgyak első leltára 1949. október 14-től. 50. 243.; 50. 344. – 50. 352. számú leltári tárgyak.

²⁵ KEMENCZEI Tibor 1970-71. 136.

lógusok. A területet – erős túlzással – az USA-beli Felső-tó környéki üledékes ércesedéséhez hasonlították. A *báj-pataki termésvéz* néven ismertté vált indikáció eredete, jelentősége máig nem kapott elfogadható magyarázatot, ugyanakkor felkeltette a környék vállalkozóinak érdeklődését.²⁶

Az 1850-es évek elején sorra alakultak a bányatársulatok a korábban megismert Parád és Recsk közötti ércesedésekre. Vrányi György és Vass Elek bányáin kívül összesen hat különböző vállalkozás létrejöttéről tudunk. Ezek a következők: 1. a Pest-Mátrai Bányatársulat (Parádfürdőn), 2. az Egyességi Bányatársulat (Parádfürdőn), 3. a Gömör-Lahócai Bányatársulat (a Lahóca északi oldalán), 4. a Katalin Bányatársulat, 5. a Veresvári Pál, Róza, Etelka Bányatársulat (a Vörösvár-hegyen) és 6. a Gyöngyösoroszi Pál Bányatársulat.

A korabeli bányatársulatokról tudni kell, hogy azok több személynek bányaművelési célra alakult olyan egyesületei, amelyben a résztvevők mind az üzletvitelhez szükséges pótfizetésekért, mind pedig az egyesület nevében harmadik személyek felé elvállalt kötelezettségekért csak a közös vagyonban való bányarészük arányában voltak felelősek. Ugyanakkor minden egyesületi tag a bányarészvénye arányában részesült a tiszta jövedelemből. A bányatársulat tagjai, a bányatársak a közös vagyonból őket megillető bánya-részjegyeket (*kuxákat*²⁷) birtokoltak. A kuxa, vagyis a bányarészjegy vagy bányarészvény az egy bányatársulathoz tartozó bányatársak arányos része a közös vagyonban, s az ingó dologi minőségű tulajdon volt, amely a piacon szabad forgalom tárgyát képezte. A bányarészek tulajdonjogi megszerzéséhez bányahatósági átírássra volt szükség.²⁸ *A legfontosabb különbség a bányatársulat és részvénytársaság között, hogy az előbbi csupán a személyek, viszont a részvénytársaság már a tőkeértékek egyesítését jelenti.*²⁹

²⁶ FÖLDESSY János – BAKSA Csaba – SZEBÉNYI Géza – POLGÁR István 2002. 156.

²⁷ *Kuksza*: a *Kux* szó a németben, a magyarban és a szlovákban egyaránt tőzsdéileg forgalomba hozható bányarészvényt jelentett. A régi magyar bányaszabályzatok szerint egy bányatelep 128 kuxnál többre nem tagozódhatott, s egy-egy kux legfeljebb 100 részből állhatott. – GERGELY Ernő 1986. 319.

²⁸ SCHACK Béla 1931. III. 127.

²⁹ SCHACK Béla 1929. I. 217.

A Pest-Mátrai Bányatársulat

A térségben 1850-től indultak újabb érckutatások. Ekkor a Parád-fürdőt körülvevő Fehérkő és Veresvár nevű hegyek lejtőin két pesti vállalkozó, *Vass Elek* és *Hochmeister Frigyes* nagykereskedő kezdett réz- és ezüstérc után kutatni, s ketten alkottak egy részvénytársaságot. A munka során ezüstös fakőércekre bukkantak, amelyek 8-32 % rezet és 0,25 % ezüstöt tartalmaztak. Az első kutatási év végén már dúsérceket váltottak be az óvízi rézkohónál. A Fehérkő-, a Vörösvár- és a Hegyestető hegyekben működő kis részvénytársaságból 1851-ben Parádon létrehozták a Pest-Mátrai Bányatársulatot 128 kuxával (bányarészjeggyel).

A Pest-Mátrai Bányatársulat a dúsércek mellett tömegesen kitermelt zúzóércet is értékesíteni kívánta. Ezért 1851-ben a parádi völgyben gróf Károlyi György egyik malomépületének az átalakításával felállította a György zúzó- és mosóművet, amely mint más hasonló korabeli felső-magyarországi ércdúsító, zúzónyilakkal és szérekkel felszerelt nedves előkészítéssű dúsítómű lehetett. Az ércelőkészítőt és a zúzót 1852-ben helyezték üzembe, s még abban az évben igazgatósági épületeket, továbbá munkáslakásokat is építettek. Ez a parádi határban létesült érczúzó megtalálható az 1853-ban készült második katonai felvétel XXXVI. 46. szelvényén, *Metall Stampfe* (érczúzó) felirattal.

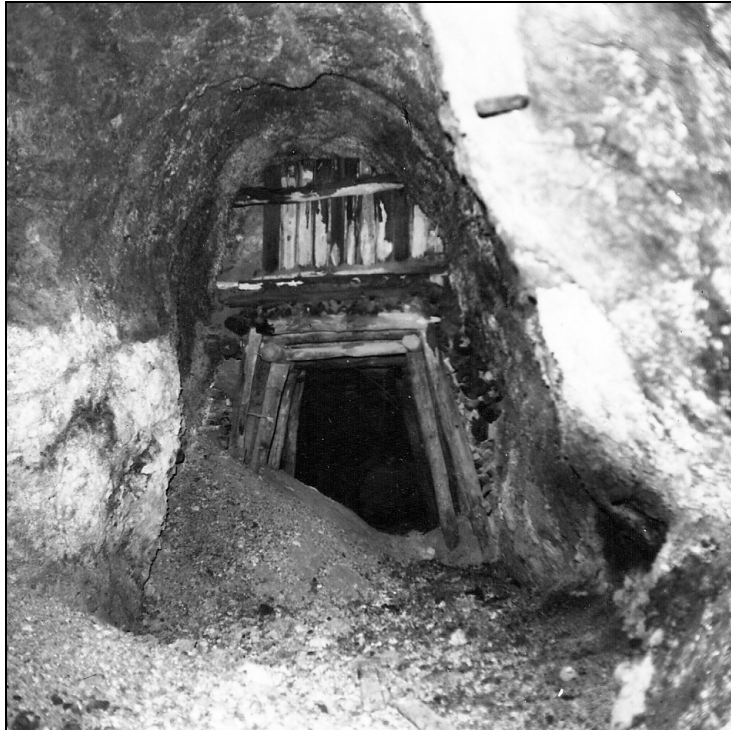
Az 1852. év bányászati eredményességét az is mutatja, hogy felfedezték a Lahócában az I., II., és III. számú érces tömzsöt. Az ércelőkészítőből kikerülő ércek elszállítása viszont igen költséges volt, ezért a szegényércek nagy mennyiségben halmozódtak fel a bányánál. Ezek hasznosítására ún. *kéneskő-olvasztót* hoztak létre, amelyet 1855-ben helyeztek üzembe. A *Hoffnungshütte*-nek, azaz *Reménység kohónak* nevezett olvasztó mellett volt még egy műhelyépület, egy, a robbantásokhoz használt lőpor tárolására szolgáló tűzbiztos lőportorony, valamint a Jószomszéd-tárónál egy munkásmelegedő is.

A társulat 1855-ig a Szepes megyében lévő óvízi és óhegyi kincstári kohókban 2000 bécsi mázsánál (1120 métermázsa) több dúsérceket váltott be. Az 1600 bécsi mázsa marával (*mara* = szinpor vagy érckoncentrátum) odaszállított ezüstöt 3345 frt-ért, a rezet pedig 3428 frt-ért értékesítették, s így az összes jövedelem 6773 frt-ot tett ki. Idővel a társaság részvényeinek döntő részét *Vrányi György* pesti földbirtokos vásárolta fel.

A kéneskő-olvasztó kedvezőtlen termelési eredményei ellenére a részvénytulajdonosok megváltozása, s az azt követő igazgatóváltás után az üzem 1857-től bányahatósági engedéllyel szüneteltette a működését. 1850-1857 között az összes kiadás (az üzemi költségek és beruházások) 5630 frt-ra rúgtak, vagyis a 6773 frt-os bevételből 1143 frt volt a tiszta haszon. A társulat tárói: Antal-, Ilka-, Vilmos-, Mária-, Eisenhoffer-, Cas-

tor-, Tolluz- és Teichfeld-tárók a Fehérkő és Veresvár hegyek lejtőin létesültek, de 1857-től már nem álltak művelés alatt.³⁰

A termelés főleg a Fehérkő keleti lábánál lévő Jószomszéd-táróban folyt, amelyből 1852-1855 között 2000 bécsi mázsa (1120 tonna) ércet termeltek ki. Ez volt a társaság legjövedelmezőbb bányahelye.³¹



6. kép. Felhagyott régi bányavárat a Lahócában, 1979.

A Pest-Mátrai Bányatársulat 1855-re az egész parádfürdői ércbányászatot egyesítette. Ennek a lehetőségét az teremtette meg, hogy kezdetben a Pest-Mátrai Társulatnak, vagyis a Vass és Hochmeister-féle cégnek és a nem sokkal utóbb, 1851-ben alakult Parád-Mátrai Bányatársulatnak 1853-tól közös műszaki igazgatója volt, *Hrobony Adolf* személyében. Ez azt jelentette, hogy a még csupán kutatással foglalkozó Parád-Mátrai Bányatársulat a terheket 1/6 részben, míg a Pest-Mátrai Társulat, amelynek már zúzóműve is volt, továbbá előkészületeket tett egy olvasztó létesítésére, 5/6 részben viselte a közös kiadásokat. Három évig tartott ez a vi-

³⁰ BÓDI G. Mária 1976. 16-17.

³¹ VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt 1975. 356.

szony, és valószínűleg már 1853-ban a Pest-Mátrai Társulat bekebelezte az Egyesség Bányatársulatot is. Ezt azért tehette, mert közös társulati igazgatója volt ennek is, ugyancsak Hrobony Adolf mérnök. Hrobony kellő számú bányász szakember híján a három bányatársulathoz kialakult vállalatkomplexumnak korlátlan hatalmú műszaki vezetőjévé vált.³²

Külön kell szólnunk a vezető szerepet játszó Pest-Mátrai Bányatársulat kohóépítéséről és annak következményeiről. A társaság az általa kitermelt dúsérceket a kincstár óvízi és tajovai kohóinál volt kénytelen beváltani. *Erre egy 1629-ben kihirdetett, s még mindig érvényben levő királyi rendelet kötelezte őket, miszerint a saját kohóművel nem rendelkező bányák a bányatermékeiket a kincstári kohóknál voltak kötelesek beváltani.* A rendelet következtében a dúsérceket a több mint 200 km-re fekvő olvasztókba vasút híján szekereken fuvarozták. Ez nem csupán megrágította a termelést, hanem szinte ellehetetlenítette a kis bányákat, mivel a drága fuvardíj és az önkényesen megszabott kincstári átvételi árak miatt a bányák mázsánkénti hasznának több mint a felét elvitte. Ezen kívül a bányákból jóval nagyobb mennyiségben került ki a szegényérc, amelynek a kevés fémtartalom miatt a távoli értékesítése reménytelen lett volna. Ezért a Pest-Mátrai Bányatársulat már 1853. június 17-én Parádon gyűlést hívott össze az újonnan létesítendő kohó ügyében, amelyen megjelentek a bécsi és a pesti pénzvilágnak mindazok a képviselői, akik gyors meggazdagodást szimatoltak a rézből. Ez az időszak a klasszikus értelemben vett *gründolás korszaka*, a nagy vállalat alapítások, a hirtelen vagyonosodások ideje, és nem egyszer a gyors bukásoké is. Elfogadták az olvasztó építésének a tervét, amelynek kivitelezésével Hrobony Adolfot bízták meg.

A rézkohóban természetesen nem csupán a Pest-Mátrai Társulat bányáiban termelt érceket, hanem más társulatokét is tervezték feldolgozni. Ugyanakkor a kohó létesítése idején az említett bányák érckészleteit nem lehetett gazdagnak mondani. Már az ércek előkészítése sem volt zökkenőmentes, miután bitument tartalmaztak, s az így nyert bányatermékek nehezen voltak értékesíthetők. Végül is a kohó mihamarabbi felépítését indokolta, hogy a magas fuvar költségek miatt nagy mennyiségű ércmára és szegényérc-készletek halmozódtak fel a bányáknál.

A kohóépítéséhez nem volt elegendő pénze a társulatnak, ezért kölcsönt vettek fel. Emellett a tervezéskor és az engedélyezés során elkövették azt a hibát, hogy a parádi völgyben építendő kohó működését meg gondolatlanul kizárólag széntüzelésre kérték. A kohóban 1855-ben elkezdték a rezes kéneskő olvasztását barnaszén-tüzeléssel, de nem jó eredménnyel. Ennek az volt az oka, hogy a magas kvasavtartalmú fakőérces

³² POLLNER Jenő 1965. I. 4-7.

marák és darabos dúsércek nehezen voltak olvaszthatók. Így a Hoffnungshütte már 1857-ben bányahatósági engedéllyel szünetelt, s hasonlóképpen a sikertelen kohósítás miatt a társulat bányaművelésével is felhagytak. Végül 1861. október 27-én a Pest-Mátrai Társulat minden vagyonát Vrányi György főrézsvényes az e napon kötött egyezséggel a Mátrai Bányaegetnek adta át.³³

Az Egyesség Bányatársulat

A Pest-Mátrai Bányatársulat sikerein felbuzdulva egy szepességi bányatársulat 1851-ben vagy 1852-ben a Fehérkő déli lejtőjén kapott egy keleti és egy nyugati bányamezőt, majd Parádfürdő felett, a timsós források helyén nyitott bányát. E vállalat az *Egyesség* (korabeli írásmód) nevű fakóérces teléren csapásirányú tárót és ebből ereszkét hajtott. A bányaműveletekből 1852-1853-ban 351 bécsi mázsa (196,6 q) dúsércet váltott be a kincstári kohóknál. Ezekből a benne rejlő ezüstért 1578 frt-ot, a rézért 804 frt-ot kapott a vállalkozás. E bánya egyes dúsérces közeiben feltűnően magas fémtartalom volt, ezért 15-17 lat (25,26-29,75 dkg) ezüstöt és 35 font (19,6 kg) rezet mutattak ki bécsi mázsánként.

Ennek a társaságnak a kihajtott ereszkében sok nehézsége támadt a folyamatosan fakadó vízzel. 1854-ben mélyebb szinten, 45 ölnyire (85,3 m) *Nyugati-altáró* néven egy merőleges segédtárót nyitottak, amely a Pest-Mátrai Bányatársulathoz tartozó ún. Tó-telért vájta alá, és egyben a mélyebben lévő ércek lefejtésére irányult. A társulat 128 részvényének a fele a Pest-Mátrai Társulaté, a másik fele a szepességi werkeseké volt, akiktől a főrézsvényes Vrányi György további kuxákat szerzett. 1854-től a társulat bányászata már a Pest-Mátrai Bányatársulat igazgatása alá tartozott. 1857-ben az Egyesség társulat bányái is szüneteltek, miután a vállalat már beolvadt Pest-Mátraiba. Végezetül a Pest-Mátrai Társulattal együtt az Egyesség bánya is a Mátrai Bányaeget birtokába került át 1861-ben.³⁴

A Vörösvári Róza- és Etelka Bányatársulat

E társulat főrézsvényese, teljes jogú meghatalmazottja, s egyben bányajogosítványainak a birtokosa Vass Elek volt. 1854-ben kapott két alsó-magyarországi bányamérték kiterjedésű telket a Vörösvár É-i és Ny-i lejtőjén, a gróf Károlyi vadászkastélyának a közelében talált, részben kül-

³³ POLLNER Jenő 1965. I. 7-10.

³⁴ POLLNER Jenő 1965. I. 18-19.

színre kibúvó, részben földcsuszamlás miatt felfedezett galenites, szfalerites, tetraedrites ércelőfordulásokra.

A hegy ÉNy-i lábánál három, egymás után 3-4 öl (5,7-7,6 m) távolságra következő telért 1854 körül a Róza-táró, valamint a Pál- és Etelka-tárók, továbbá a hegy É-i oldalán lévő külszíni bánya, az ún. Etelka-külfejtés tárta fel részletesebben. Vass Elek leírásából nem lehet megtudni, hogy ő hajtotta-e ki, vagy csak ismét művelni kezdte őket. Valószínűbb, hogy a régi (18-19. századi) tárókat csak újranyitotta, s csupán az Etelka-külfejtés lehetett az ő munkája. Vass Elek 1857 óta üzemen kívüli Róza- és Etelka nevű bányaműveit ez évben valószínűleg Vrányi György szerezte meg, így azok az ő Pest-Mátrai Társulatának a bányáival együtt kerültek azután a Mátrai Bányaegetlet tulajdonába.³⁵

A Gyöngyösoroszi Pál Bányatársulat

Az újkorban Gyöngyösoroszi határában a Földváry család 1754-ben tett sikertelen kísérletet a nemesércbányászat felújítására. 1767-ben Fazola Henrik fedezte fel a gyöngyösoroszi ércbányát, s 1769. november 2-án bejegyeztette jogát az itteni határban, a falutól mintegy másfél órányi járásra levő, rég beomlott Ferenc-táróban található mindennemű ércre. Majd őt követően mások is – Verboth Keresztély rozsnói és Demjány Mihály iglói bányászok – szereztek jogosítványokat a gyöngyösoroszi határban felhagyott egyes nemesfémbányák kiaknázására.

Fazola Henrik halála után (1779. április 18.) báró Orczy József nagy érdeklődést mutatott a mátrai bányák birtokviszonyai iránt, és a bányakönyvek áttanulmányozása után meggyőződött arról, hogy azok gazdátlanok. Az 1788-89. évi jelentés említi először, hogy Orczy báró bányája üzemen van. Az itteni *Remény-táró*ban művelésre érdemes ólomtartalmú telér fejtését kezdték meg. Hat bányász egy évi munkával 18 bécsi ölet (kb. 34 m) fejtett. A kiszállított érc ólomtartalma 43 font, ezüsttartalma 3-4 lat volt bécsi mázsánként. 1798-ban törőmalom felállítását tervezték a településen; bár annak meghajtására kevés volt a rendelkezésre álló víz mennyisége, a telér mégis jövedelmezőnek ígérkezett. 1798-1800-ban az orosz bányát még művelték. Az 1788-1800 közötti 12 évben Gyöngyösorosziban ólomércet bányásztak. A kitermelt ércet a Nógrád megyei Szinóbányára szállították, és az ott felállított, ugyancsak Orczy-tulajdonban levő kohóban olvasztották meg. Az érc minősége azonban később jelentősen lecsökkent, így az üzem mindjobban ráfizetéses lett, ezért a művelést 1800 körül beszüntették.

³⁵ POLLNER Jenő 1965. I. 25-27.

1844-ben Polonyi Károly a határban talált régi bánya újranityására kapott bányahatósági engedélyt a Földváry Ferencné birtokos tulajdonában levő helyen. A vállalkozó két bányát is nyitott 1845-ben ezen a területen: a József- és a Pál-aknákat. A szükséges próbavizsgálatok után Polonyi a környékbeli birtokosokból megalakította a *Pál Bányatársulatot*, amely a korábbi Orczy-féle zúzómű helyén érczúzó- és szélelőberendezést épített. Mindez csak előkészítette volna a helyben tervezett kalkopirit-olvasztó felállítását.³⁶

Még 1850. július 8-án, a helyszínen tartott szemlén az *Imre* védnevű kohó felépítésének engedélyezését tárgyalta a szomolnoki bányahatóság. Az olvasztómű azonban nem készült el, mert működésének nyoma sincs a Toka-patak völgyében.

Polónyi Károly igazgatósága alatt a társulat 3 tárója, így a Péter-Pál, a József- és a Károly-táró a 19. században a már ismert gyöngyösoroszi ércesedés két fő telérét művelte.

A Péter-Pál-táró a hasonló nevű, arany-ezüst tartalmú ólomércet és ún. *horganytűnlét*, azaz cinkércet tartalmazó, egy-két m vastag telért 1857-ben már 96 öl (182 m) hosszan tárta fel. A József-táró, ahol a telér vastagsága a 2 ölet is elérte, és 15 méterrel mélyebben a Károly-táró 40 öl (75,8 m) hosszan művelte az ismert, 1-2 öl széles, erősen kvarcos Károly-telért.

Lőw Márton tanulmánya³⁷ szerint a Péter-Pál telérből származó ércmara-szállítmányok mázsánként 200-250 kg ólmot, 300-60 gramm ezüstöt, és 3,10-5,3 gramm aranyat tartalmaztak. A feldolgozott zúzóérc mellett a Péter-Pál-táró szája közelében levő aknában kézzel válogatták a dúsércet. A Károly-telérből termelt 1 tonna termelvény 83 gr Ag-t, 18 gr Au-t és 42,7 kg ólmot tartalmazott, ugyanakkor pedig 1000 q fejtményből 61 q érc tartalmú örlemény, azaz mara került ki.

A vállalatnak ezen kívül megfelelő műhelye, egy tisztviselő- és 3 munkáslakása is volt a 10 holdas bányabirtokon. 1856-an egy vízduzzasztó völgyzárógát építését is megkezdték. Erre a társulat 12.000 frt-ot irányzott elő azért, hogy a vízierő nagyságát 36 LE-re felemelhesse. Azonban tökehiány miatt a gát építését – amely Vass Elek szerint 1856 végéig 45.000 frt-ot emésztett fel – nem tudta befejezni,.

1860 őszén a Pál Bányatársulat, valamint a Gömör-Lahóczai- és a Parád-Mátrai Bányatársulat fuzionált legelőbb Mátrai Bányaegetté.

Az 1861-ből fennmaradt társulati szerződésből kitűnik, hogy a gyöngyösoroszi bányászat teljesen szünetelt, mivel „a zúzó éghető alkatrészei,

³⁶ CSIFFÁRY Gergely 1996. 33-34.

³⁷ LŐW Márton 1925. 127-143.

egy tisztviselő ház és 2 nagyobb munkáslakás egy gyűjtogatásból származó tűzvész következtében elhamvadtak.”³⁸

A Mátrai Bányaegetlet még néhány évig folytatta itt a feltárásokat. Ezalatt a Péter-Pál-tárót 380 m hosszan kihajtották. Viszont Gyöngyös-oroszi körzetében 1866 körül a művelést teljesen felhagyta, mivel a recski bányaműveletekre koncentrált az erejét. Csak néhány bányajogosítványt tartott meg, s így az itteni ércbányászat közel fél évszázadig szünetelt.³⁹

Vrányi György bányaművei

Vrányi György pesti tőkés vállalkozó a Parádfürdő környéki bányatársulatok főreszvényeseként volt az 1850-es évek mátrai ércbányászatának tipikus és egyben egyik legaktívabb szereplője. Az ő közvetlen érdektségébe tartozott három önálló bányaművelet.

Az első Recsk községtől D-re a Báj-patak völgyében 1853-ban adományozott, és 1854-ben felmérési jelekkel is kitűzött Áldáska-bányatelek volt. Az itt Ny-i irányban közel 75 m hosszan kihajtott Áldáska-táró több méspátos ereszkét keresztezett, amelyekből változó nagyságban termésrész darabok kerültek elő. A táró szájától mintegy 8 méterre keresztezett, vastagabb kalcitérén 15 m mély aknát mélyítették, miközben a kalcitérben lefelé termeltek folyamatosan kisebb-nagyobb termésrész darabokat hoztak a felszínre.

A bányaműveletek során, túlnyomó részben az aknából kb. 7 q fémrezt nyertek, s több mint 2 q súlyban szép formájú, termésrész példányokat ajándékoztak el, nem csak az osztrák, hanem monarchia bányász szakembereinek, sőt még külföldre is. E ritka *stufákból* (termésrész ércdarab) Besztercebányán és Szomolnokon ismételt végzett próbák elemzése – meglehetősen magas – 99 %-os Cu-tartalmat mutattak ki. Vass Elek szerint az akna 15 méterében a nyári időben miután légpangás állt be, a mélyítést a megfelelő szellőzés hiánya miatt abbahagyták.

A bányászatnak itt sem az ún. *elmeddülés* (azaz a meddővé válás), hanem az 1855-ben a Pest-Mátrai Bányatársulatnál kialakult igazgatóválság vetett véget, s ezért a továbbiakban bányahatóságilag szüneteltették a működését.

Valójában e különleges előfordulás miatt került az érdeklődés középpontjába Recsk és Parád vidéke, ezért látogatták sorra a XIX. század derekán az Osztrák-Magyar Monarchia neves geológusai és bányászai (Cotta, Adrian, Haidinger).

³⁸ POLLNER Jenő 1965. I. 28-30.

³⁹ CSIFFÁRY Gergely 1996. 35.

A második Vrányi-féle közvetlen érdekeltség a *Katalin-bányatelek* 1855-ben Recsk területén, a Lahóca hegy D-i lejtőjén 4 alsó-magyarországi bányamérték kiterjedésű volt. A *Katherina* vagy *Katalina* védnő alatt adományozott bányatelek csatlakozott a Parád-Mátrai Bányatársulat György-bányatelkéhez, az ún. György-telér dőlésének irányában.

1857-ben ebben a bányamezőben az addig kihajtott Katalin-táró már 65 öl (123,2 m) hosszú volt. A Katalin-táró később a lahócai bányászat egyik legfontosabb feltárásává és művelési helyévé vált.

Végül pedig Vrányi György érdekeltségei voltak Gyöngyösorosziban közvetlenül 1850 után a György és az Elek bányák is, amelyek részben galenites, részint fakőrcses teléreket tártak fel,⁴⁰ ahol 1857-ben szintén hatósági engedéllyel szüneteltették a termelésüket.

Károlyi György (1802 – 1877) gazdasági tevékenysége

Érdemes megemlékeznünk gróf Károlyi György gazdasági tevékenységéről. Apja, Károlyi József halála után édesanyja eleget tett a férje végrendeletében rögzített utolsó kívánságának, mert gyerekeit kicsi koruktól kezdve magyar szellemben nevelte, 1808-tól pedig magyar környezetben is éltek, miután a család Bécsből Pestre költözött. A Károlyi-fivérek a házi nevelés után a pesti piarista gimnáziumban maturáltak, majd a pesti egyetemen jogot tanultak. György gróf ezután hadnagyként szolgált a császári hadseregben. Itt ismerkedett meg, s kötött életre szóló barátságot gróf Széchenyi Istvánnal, akivel a pozsonyi országgyűlésen 1825-ben együtt vetették meg a Magyar Tudományos Akadémia alapjait. Ekkor Károlyi is felajánlotta évi jövedelmének a felét az intézmény javára. Később, 1828-1829-ben együtt utazták be Németországot, Franciaországot és Angliát.

György gróf az 1830-as évekig semmilyen hivatalt nem vállalt, végül azonban 1839-től ő is szolgálatba lépett. Előbb a Csongrád megyei főispán helyettese, 1842-től Békés-, majd 1848-tól Szatmár megye főispánja lett, s e hivatalt még kétszer, 1860-1861-ben és 1867-1868-ban is betöltötte.⁴¹

A Károlyi-családban a 18. századi birtokszerző, Károlyi Sándor utódai közül a 19. században egyedül György lett hozzá hasonlóan nagy vagyongyarapító. Már édesanyja is ritka előrelátással szerezte meg 1808-ban a nagyértékű fői uradalmat. Ezzel a családot közelebb vitte az ország szívéhez, Pesthez és Budához. Károlyi György 1834-ben a Fejér megyei csurgói, 1847-ben a Heves megyei debrő-parádi, 1859-ben a Pest megyei

⁴⁰ POLLNER Jenő 1965. I. 21-22.

⁴¹ FAZEKAS Rózsa 2006. 144.

sőregi, majd pedig 1862-ben az Arad megyei mácsai uradalmakat vásárolta meg.

A Debrő-parádi uradalmat 1847. június 7-én vette meg 1,5 millió frt-ért, s azt 1854-ig további birtokvételekkel jelentősen kibővítette, s végül Heves megye 20 településének a határában 37.732 katasztrális holdat foglalt el.⁴²

1848-ban Károlyi György Szatmár megye főispánjaként országgyűlési képviselő volt. A forradalom- és szabadságharc idején a bécsi udvar szemében súlyos bűnt követett el, mivel az országgyűlés tanácskozásain 1848. október 3. után is részt vett, sőt 1849. június 5-én ott volt Kossuth Lajos pesti fogadásán is. Ezért csurgói birtokán – miután pesti palotája Haynau tábornok főhadiszállása lett –, 1849. augusztus 11-én letartóztatták, és a pesti Újépületbe hurcolták. A császári haditörvényszék háromhavi fogságra és 150.000 frt pénzbírságra ítélte. Ennek megfizetése után Haynau „kegyesen” egy hónap szabadságvesztés letöltése után, 1849. szeptember 16-án a fogságból elengedte, s tartózkodási helyéül Csurgót jelölték ki.⁴³

Károlyi György az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után erőteljes gazdasági tevékenységbe fogott, egyebek mellett számottevő érdemei voltak a recski ércbányászat megteremtésében. Szólnunk kell arról, hogy mi lehetett ennek az oka. Nem csupán a forradalom alatt vállalt szereplése és elítéltetése játszott közre a gazdasági életbe való „menekülésében”, hanem magánéleti problémái is. Tudnunk kell, hogy a felesége, gróf Zichy Karolina (1818-1903) és a kivégzett Batthyány Lajos miniszterelnök özvegye, Zichy Antónia testvérek voltak. A férjénél 16 évvel fiatalabb Karolina nem csupán rendkívüli szépség, hanem nagyon könnyelmű hölgy volt, akit köztudomásúan gyengéd szálak fűztek a sógorához. A kortársak előtt a felsőbb körökben az is tudott volt, hogy Zichy Karolina a szabadságharc végnapjaiban már Klapka György tábornokkal kacérkodott, genfi önkéntes száműzetésének idején pedig Klapkának és Károlyinének közös törvénytelen gyermeke is született.⁴⁴ Ezért

⁴² CSIFFÁRY Gergely – CS. SCHWALM Edit 2001. 25-26.

⁴³ CSIFFÁRY Gergely 2006. 499-500.

⁴⁴ KATONA Tamás 2007. 168. – Károlyiné és Klapka kapcsolatba kerüléséhez az adott módot, hogy György gróf fivére, Lajos, mivel nem értett egyet az áprilisi törvényekkel, a politikától visszavonult. Így nem meglepő, hogy 1849-ben elfogadta a Windischgrätz által felajánlott császári biztosi tisztséget. Viszont 1849 augusztus elején Bécsbe utazva Gönyü tájékán Klapka huszárai elfogták Károlyi Lajost. A háromtagú rögtönítélő haditörvényszékben Újházy László a halálbüntetést, Klapka és Esterházy Pál az ítélet elhalasztását kezdeményezte. Károlyi Lajos kiszabadítása érdekében György gróf felesége 1849. augusztus 11-e és szeptember vége között háromszor kereste fel Klapkát Komáromban,

azután György gróf 1849-et követően a politikában és a szerelemben csalódva kizárólag gazdasági tevékenységére és gyermekei neveltetésére fordította minden figyelmét.

Ő és fivérei nemcsak alapítói, hanem oszlopos tagjai voltak a Magyar Gazdasági Egyesületnek. Az egyesület elnöki tisztét előbb Károlyi Lajos, majd öccse, György látta el, legidősebb fivérük pedig a Pest megyei fiókegyesület, majd 1858 és 1862 között az újjászervezett OMGE elnökeként tevékenykedett. Miután az uralkodó, Ferenc József is igyekezett feledtetni a Károlyi-családot a forradalom bukása után ért sérelmeikért, Károlyi György előbb koronaőr, majd 1872-től királyi főudvarmester lett.

Zichy Karolina évtizedekig külföldön élt – nagyrészt az itáliai Vicenzában – egészen 1882-ig. Ekkor az egykori parádi csevicefürdőn, a mai Parádsasváron telepedett le, ahol a fia, Károlyi Gyula által építtetett romantikus kastélyban élt haláláig. Miután a kacér grófnő csak férje halála (1877) után tért haza, itthon a Károlyi-család azzal magyarázta hosszú távollétét, hogy Kossuth híveként itthon fontos szerepet játszott az 1849-es vereség utáni nemzeti ellenállásban; tevékenységéért Buda katonai parancsnoka még nyilvános korbácsolással is megfenyegette, tehát ezért kellett évtizedekig emigrációban élnie.

Az ércbányászat kezdetei a recski Lahócában

A fent említett kis bányatársulatok sorában Károlyi György birtokos vezetésével 1852-ben megalakult a *Parád-Mátrai Bányatársulat*, amely a szomszédos Recsk község határában levő Lahóca-hegy déli részén már működtetett egy bányát. A vállalkozás a Pest-Mátrai Bányatársulattal közös bányaiigazgató, Hrobony Adolf vezetése alatt állt. A Lahóca déli lejtőjén, a György-tárók, sorrendben pedig a Felső-, a Középső- és az Alsó-György-táró kihajtásával még abban az évben megkezdte a bányászatot. Üzemmenetéről keveset tudunk. E tárók később a recski ércbányászat legfontosabb bányaműveleteinek a színtereivé váltak.

A György-telér, a Középső-György-táró alatti terület bányászatának folytatására – az ottani termelést valójában kezdeményező Parád-Mátrai Társulatot kijátszva – 1855-ben Vrányi György szerezte meg a jogosítványt. A legmélyebb bányát, a Katalin-tárót ugyanakkor szintén ő nyitotta meg. A Parád-Mátrai Bányatársulat György-tárói és az ugyanazon ér-

és sikerült is elérnie sógora szabadon bocsátását. Ebben nagy szerepet játszott, hogy a másik két Károlyi fivér az osztrákok fogságában volt. Attól lehetett tartani, hogy ha Károlyi Lajost bántódás éri, akkor Károlyi Istvánon és Györgyön állnak bosszút. – FAZEKAS Rózsa 2006. 147.

cesedésbe mélyített Katalin-táró együtt képezték a Parád-Recsk környéki bányaművelés magvát és legfontosabb jövőbeni bányaojektumait.⁴⁵

A *Gömör-Lahócai Bányatársulat* létrehozói név szerint nem ismerjük. Még 1852-ben alakult meg ez a társaság, amely a Lahóca északi oldalán kezdett kisebb jelentőségű bányászatot. A legfontosabb feltárása az *Istenadomány-táró* volt. Ez a 20 ölnyire (38,0 m) kihajtott vágat három telért is harántolt. Közülük az első 1 öl széles volt, s átlag 12 font rezet és 7 lat ezüstöt tartalmazott bécsi mázsánként. A telért a mintegy 8-8 öl szélességben csapás mentén is feltárták.



7. kép. Károlyi György gróf (1802-1877) portréja.

E vállalatnak 1857-ben 4 bányamértéke volt, amelyen az *Istenáldás*, *János*, *Sándor* és a *Véletlen* nevű tárók létesültek. A Sándor-kutatótárót is az Istenadomány-táró feletti nagyon dús fakóérces kvarcit-kibúváásra telepítették. Különösen sok dúsercet találtak az Istenáldás-táróban. Az itt termelt érc bécsi mázsáját 15 frt 8 kr-ért váltották be úgy, hogy az első érces köz (I. ércetömsz) lefejtéséből nyert érc árából 18 hónap összes üzemi költségét ki tudták fizetni. A társulat gazdasági eredményei ezután

⁴⁵ POLLNER Jenő 1965. I. 30-32.

szerényebbek voltak, az 1857. évi kiadások 500 frt-ot tettek ki. 1858-ban a bányatársulat öt tárója közül már csak az Istenáldás-táró termelt.

A Gömör-Lahócai Bányatársulat önállósága 1860. szeptember 20-án szűnt meg, amikor a mátrai bányatársulatok közül három: a Gömör-Lahócai, a Parád-Mátrai és a Gyöngyösoroszi Pál Bányatársulat kimondta az egyesülést.⁴⁶

A felsorolt kis bányatársulatok komolyabb tőke híján csak az ún. *dús-ércek* termelésére nyitottak bányákat, mert az ún. *szegényércek* tömeges kitermelésére, az azokból történő ércbányászásra nem vállalkozhattak elegendő pénz és megfelelő technológia hiányában. A bányaművelésnek ezt a módját a szakemberek *rablóbányászkodásnak* nevezik. Ezért a kisebb bányatársulatok üzemei csak néhány évig voltak nyereségesek.

Vrányi György kísérlete a György-tárók megszerzésére

1855-re a Pest-Mátrai Társulat reményei szertefoszlottak, főként a sikertelen kohósítás, a széntüzelés és az eladósodása miatt. Ekkor Vrányi úr, a főrésztulajdonos (91 kuxa tulajdonosa volt 128-ból) szakértőket hívott egybe annak eldöntésére, hogy folytassák vagy felhagyják az egész vállalkozást. A közgyűlés idejét 1855. szeptember 15-re tűzték ki. Előtte két nappal Vrányi egy szomolnoki felmérővel és egy másik bányásszal minden bányát bejárt, köztük a Parád-Mátrai Társulatét is, az utóbbinak ehhez való hozzájárulása nélkül (A Parád-Mátrai társaságnak *Roykó János* volt a meghatalmazottja.). A bányabejárás a Pest-Mátrai vállalkozásra nézve kedvezőtlen volt, mivel a bányái nem rendelkeztek jelentős készletekkel. Viszont annál inkább reményteljesebbnek ígérkeztek a Parád-Mátrai társulat megnyitott György-tárói. Ezért Vrányi György mindenáron a György-tárók birtokába kívánt jutni, akár egy megkötendő szerződéssel, vagy az utóbbi társulat által már megkért, de még nem adományozott bányamérték fondorlattal való megszerzésével.

Vrányiék a György-tárókról a közös igazgatónál őrzött bányatérképen meglátták, hogy a György-telér, s így a György-tárók mindegyike a meglévő (alsó-magyarországi) bányamértékből kilép. Hrobony Adolf igazgató ezt már előbb észlelte, s az 1854. évi osztrák bányatörvény 48. §-ra hivatkozva 1855. május 1-én kérvényt nyújtott be a még nem művelt György bányamező kiegészítésére a Parád-Mátrai Bányatársulat részéről.

Az 1855. szeptember 12-ére kitűzött adományozási eljárásról viszont az azt vezető bányabiztos ahelyett, hogy a törvény értelmében a Pest-Mátrai társulat felkérésében mellékelt fektetési térképet vizsgálta volna felül, és a törvény 47. és 48. §-ai alapján a régebben adományozott telket

⁴⁶ POLLNER Jenő 1965. I. 23-25.

egészítette volna ki, a térképet és a Parád-Mátrai Bányatársulat felkérését semmibe véve az általa kért vájnamértékeket 1167. szám alatt a később kérvényező Vrányinak adományozta. A döntést azzal indokolta, hogy Parád-Mátrai társulat nem mutatott be műrevaló ércelőfordulást, a Pest-Mátrai társulat felmérője, Vrányi teljhatalmú megbízottja viszont igen.

Vrányiek további körmönfont mesterkedéssel elérték, hogy az 1855. szeptember 12-i eljárást megelőzően a Parád-Mátrai társulatot minden szakértőjétől megfosssák. Ezért a közös bányaigazgatót, Hrobony Adolfot, aki a Károlyi-féle bányatársulat megbízottjaként a térképet készítette, mindkét társulattal kötött szerződését semmibe véve, eltiltották a Parád-Mátrai Bányatársulat ügyeinek az intézésétől, s az igazgatót még a tárgyalás előtti napon tisztéről lemondásra kényszerítették.

Ilymódon Vrányiéknak minden feltétel adva volt ahhoz, hogy az adományozási eljárás ne legyen olyan személy, aki ellenvetést tudna tenni. Ezért azután nem került elő a Parád-Mátrai társulat fektetési térképe, amely a fennálló tulajdonviszonyokat tisztázhatta volna. Még az is a csalással és megtevesztéssel élő Vrányiéknak kedvezett, hogy a kitűzött bányabejárás napon Károlyi György vállalatát egy, a bányatörvényekben járatlan gazdatiszt képviselte. Miután az eljárást vezető személy azon kérdésére, hogy társulatának a már adományozott György-bányatelken kívül van-e még bányabirtoka, semmit sem tudott felmutatni, kérelmét elutasították. Ezen túlmenően a felmérő a Károlyiak gyanútlan gazdatisztját egyfajta félrevezető jogi okoskodással a jegyzőkönyv minden ellentmondás nélküli aláírására is rábírta.

Ezt követően rátértek Vrányi adományozási kérelmére. A kerületi felmérő Vrányi teljes jogú meghatalmazottjaként előterjesztett egy általa a Parád-Mátrai Bányatársulat térképéből kimásolt, és önző céljaiknak megfelelően megváltoztatott fektetési térképet. Megbízójának úgy kért négy új bányamértéket adományozni, hogy ezzel a Parád-Mátrai társulatot, amely a bányászatra addig már 10.000 frt-ot fordított, kisémmizték, és jövőjétől megfosztották. Az ügyben eljáró bányabiztos törvénytelenül a javukra döntött ahelyett, hogy az 50. § szerint elutasította volna Vrányi György bányatelek-adományozási kérelmét, mivel az ő fektetési térképe az eljárás alatt, mindössze nyolc nappal a helyszíni bányabejárás előtt utólagosan nyújtottak be.

Az előbbieken kívül még máshol is megszegették a bányatörvény előírásait: a műrevalóság kétséget kizáró megállapításánál és a megszerzett jogok védelménél. Vrányi felmérője nem rendelkezett a műrevaló ércelőfordulást bizonyító ércmintákkal, ezért ő a bányabiztos megtevesztésére a diluviális hordalékból vett malachitos és termésrész-darabokat mutatott be. Az ún. *zártkutatmányok* tekintetében régebben jogos Parád-Mátrai társulatot meg sem kérdezték, hogy fenntartott bányamezejét kívánja-e, és ha

igen, miként kiméretni. A fektetési térképet eldugták, a felmérő pedig önkényesen átrajzolta, és egy újonnan felkutatott telér létezésének elhíttetésével lefoglalta a György-telér mélységi részét.

Az előbbi kifogásokat, amelyekből világosan kitűnik, hogy Vrányi megtévesztéssel, megvesztegetéssel, csalással és a bányatörvényekbe ütköző módon szerzett előnyöket a többiekkel szemben, Roykó János, a Parád-Mátrai társulat meghatalmazottja tárta fel 1855. október 25-én Kompolton leírt panaszában. Az esetet követően a Parád-Mátrai Bányatársulat a bányatörvények figyelembe nem vétele miatt kérte a jogviszony helyreállítását, az 1855. szeptember 12. előtti állapot szerint új tárgyalás megtartását, és azt is, hogy ezt a selmecbányai bányahatóság pártatlan bizottsága végezze el. Az ügy kivizsgálása viszont évekig elhúzódott.

Természetesen a Vrányi György erőszakos és jogtalan fellépése miatt bekövetkezett bányaigazgató-válság az érdekelt bányatársulatok működésére is súlyosan kihatott, s a kohósítás sikertelenségén kívül főként ez lehetett az oka annak, hogy bányáik javarészt 1856-tól bányahatósági engedéllyel szüneteltették.

Vass Elek szerint 1857-ben a Pest-Mátrai Bányatársulat bányáinak legtöbbször részben a barnaszén-használatra alapozott, de 1855-ben a kedvezőtlen eredményekkel végzett olvasztások, részint pedig az igazgató- és vezetőségváltás miatt szünetelt.

Vrányi György és a Pest-Mátrai Bányatársulat tartozásai miatt 1859-ben per keletkezett Vrányiék és a Károlyi-uradalom között, amely csak Vrányi 1862 novemberében bekövetkezett halálát követően csak 1863-ban zárult le egyezkedéssel. Vrányi még 1861-ben összes bányatelepeit – beleértve most a Pest-Mátrai Bányatársulatét is – azok üzemi és lakóépületeivel, valamint érckészleteivel együtt 800 darab új részvényért, amelyek együttes névértéke 40.000 forint volt, adta át a Mátrai Bányaegetletnek. Egy 1863. március 4-i levél szerint Vrányi 800 darab egyleti részvényét korábban a testvérére akarta átíratni a budai bányakapitányságnál, s a Károlyi-uradalom e részvényekből kívánta fentebbi peres követeléseit kielégíteni. Ez a levél megemlíti, hogy 1863-ban egy Vrányi-féle kuxáért, 2-3 mátrai bányaegetleti részvényt adtak.⁴⁷

Azért is kaphattak igen jó árat a bányáért, mert a társulat bányászati szakértője, R. A. Schmidt miniszteri titkár igen kedvező véleményt adott róla, amely részben az ércelőfordulások félreismerésén alapult, miután mindenütt csak a dúsércek fémtartalmát adta meg, viszont a szegényércek és a kőzetek fémtartalma ismeretlen maradt.

Végezetül megállapítható, hogy Vrányi György erőszakos, kapzsi és eszközökben nem nagyon válogatós egyéniségével kezdetben az előmozdí-

⁴⁷ POLLNER Jenő 1965. I. 10-15., 22.

tója, viszont később a kerékkötője volt az itteni bányászat fejlődésének. Viszont kétségtelenül döntő szerepe volt abban, hogy a Pest-Mátrai Bányatársulat irányításával koncentrálni tudta a Parád és Recsk környékén alakult kisebb bányatársulatokat. Ezzel akaratlanul is elősegítette azt, hogy a későbbiekben egyetlen nagyobb vállalat fogja össze a környék ércbányászatát.

A Mátrai Bányaegetlet létrejötte

Miután a Pest-Mátrai Bányatársulat ércelőkészítési és kohósítási kísérletei balul ütöttek ki, felvetődött a gondolat, hogy a kis társulatok a kohósítást és az ércelőkészítést együttesen, közös tőkével oldják meg. Az 1860. szeptember 20-án, Gyöngyösön, gróf Károlyi György elnöklete alatt tartott közgyűlésen: a Gyöngyösorszi Pál-, a Gömör-Lahócai- és a Parád-Mátrai Bányatársulatok elhatározták, hogy Mátrai Bányaegetlet (*Matraer Bergwerks-Union*) néven egyetlen bányatársulatot hoznak létre. (Már 1858. november 15-én felmerült a fenti vállalatok egyesülésének gondolata, viszont magánjogi vitáik miatt akkor nem tudtak megegyezni.) A fordulatot az 1861. november 24-én megalakult Mátrai Bányaegetlet hozta meg, amely Recsk határában, a Lahócában tartósan működő ércbányát tudott nyitni, s e vállalat, valamint későbbi jogutódai a Lahócára koncentrált réz-, arany- és ezüstérc-kitermelését 1979-ig sikerrel folytatták.

A Mátrai Bányaegetlet az összes korábbi társulatot egyetlen vállalatba olvasztotta, amely igen jó anyagi kondíciókkal rendelkezett. Miután a kibocsátott 12.800 bányarészvényből 3400-zal kártalanították a korábbi tulajdonosokat, 8400-at egyenként 50 osztrák forintért adtak el, s további 1000 darab részvény eladásával forgótőkéhez is jutottak. Végül is 420.000 osztrák forint értékű üzleti tőkével,⁴⁸ s 200.000 négyyszögöl, azaz 125 katasztrális hold kiterjedésű bányatelekkel rendelkezett az új vállalkozás.

A Mátrai Bányaegetlet ügyeit 12 tagú Igazgató Tanács vette kézbe, amelynek elnöke gróf Károlyi György volt, aki e tisztséget – egy megszakítással – haláláig (1877) ellátta. Az Igazgató Tanács tagjai közé kerültek még mások mellett: Erdey Pál (Vác), Brezovay Imre (Gyöngyös), Katona Lajos, Puszta Tamás (Káta), Gömör János (Pohorella), Szelényi Gusztáv (Bécs), Sirk Károly (Pusztasőreg), Roykó Lajos (Aszód).⁴⁹ Az igazgatóság székhelye és az egetlet főpénztára Pesten volt. Az egyesült társulatok igazgatásával egyelőre Dobai Vilmos igazgatósági tagot bízták

⁴⁸ BÓDI G. Mária 1976. 18-19.

⁴⁹ MONTEDEGÓI ALBERT Ferenc 1868. 426.

meg, ő utalványozott, a helyszínen pedig Szalay János számtartó tevékenykedett. Az új szervezet programját, az ún. *Roykó-féle programot* amely a nevét Roykó Lajos ügyvédről kapta, eredetileg 1860. október 21-én fogalmazták meg. Ezek szerint 200.000 frt-os költséggel célul tűzték ki a György-bánya melletti feldolgozó-telep felépítését, amelyen a 8 % Cu-tartalom alatti ércek hasznosítására ércelőkészítő-, lúgzó- és esetleg kohóművet terveztek létesíteni.

Egy 1861. november 21-én készült program – amely az eredeti, 1860. X. 21-i ún. Roykó-féle program kibővítése lehetett – záradéka rögzíti az 1861. október 23-25-i együttes bejárás alkalmával Vrányiékkel létrejött egyezséget is. Eszerint Vrányi Pest-Mátrai társulata 35 bányamérettel, minden felszerelésével együtt – melyet tételesen egy 1861. október 27-én kelt okmány tartalmazott – 800 részvény átengedése fejében a Mátrai Bányaegetlet birtokába megy át.

A megalakulást követően közel 100 bányászt fogadtak fel a bányatelep és a művek felépítésére. Az anyakönyvek tanúsága szerint az új munkásokat a Felvidék bányáiból toborozták. Az induló új vállalkozás gondnokának, valójában első igazgatójának, *Kaufmann Kamill* bányamérnöknek a neve 1862 áprilisától szerepelt a pénztári bizonylatokon, mint utalványozó, Szalay János pénztáros mellett. 1862-ben a recski műveletekről annyit tudunk, hogy 156 q rézércet termeltek, amit dúsérc-küldeményként próbaolvasztásra Szomolnokra szállítottak, mivel az érc a bécsi mázsánkénti 12 frt-os fuvar költséget még elviselte. A következő évben bányaegetlet igazgatónak *Péché Antal*,⁵⁰ bányafelügyelőnek Kaufmann Kamillt választ-

⁵⁰ *Péché Antal* a Nagyváradhoz tartozó Váradolasziban született 1822. június 14-én. Előbb szülővárosában bölcseletet tanult, amit 1838-ban fejezett be, majd elvégezte a Selmecbányai Bányászati Akadémiát 1842-ben. Ezután a Cs. és Kir. Bányászati Kamaránál kincstári szolgálatba állt, s a selmecbányai zúzóművekhez került. 1844-ben megbízták a Christina akna és a Gedeon-táró üzemvezetésével. 1846-ban a csehországi Joachimsthalba helyezték át, ahol zúzóművek építésével foglalkozott. 1848-ban a Magyar Királyi Kamara kinevezte bányatisztté, s előbb Körmöcbányára, majd Budára helyezték, az első magyar pénzügyminisztériumba. 1849-ben megbízták a körmöci pénzverőgépek Debrecenbe történő szállításával. 1850-től csehországi bányáknál dolgozott, majd 1853-ban hazatért, s mivel a szakmájában nem kapott állást, a Tisza-szabályozásnál dolgozott mérnökként. Utóbb 1855-ben újra Csehországban, majd Németországban vállalt munkát szénbánya-igazgatóként. 1862-ben végleg hazatérve a Mátrai Bányaegetlet igazgatója volt 1863-1865 között, majd 1865-1867-ben gróf Károlyi György Nemtiben levő szénbányáját bérelte. A kiegyezéskor megalakult magyar kormány pénzügyminisztériumában titkár, majd 1868-tól osztálytanácsos, 1873-ban, mint miniszteri tanácsos, bányaegetlet igazgatói kinevezést kapott Selmecbányára. 1889-ben nyugállományba vonult, s ezután főként bányászati szakirodalommal foglalkozott. 1868-ban megindította a Bá-

tották meg. Péch 1863. június 11-én kötött szolgálati szerződést a *Matraer Bergwerks Unió*val. Egy 1864. március 5-én kelt bányakapitánysági leiratban Péch Antalt a Mátrai Unió a társulat egyedüli és teljhatalmú megbízottjaként ismerte el. Mellette – távollétében és akadályoztatása esetén – Kaufmann Kamill bányagondnok mint üzemvezető szerepelt.



8. kép. Péch Antal, a Mátrai Bányaegetlet igazgatója.

1862-ben az Unió egy tagban 64 hold földterületet vásárolt Recsk községtől, 1863-ban pedig a Cserpad-dűlőben további 1 magyar hold és 749 négyszögöl kiterjedésű telket szerzett. Ez a kisebb fundus a felépí-

nyászati és Kohászati Lapokat. 1879-ben az MTA levelező tagjává választották. Számottevő bányászattörténeti munkásságot fejtett ki. Lelkes alapító- és választmányi tagja volt az 1892-ben létrejött Országos Magyar Bányászati Kohászati Egyesületnek. Selmecbányán halt meg 1895. szeptember 18-án. – ÉRSEK Elek, 1989. II. 134-135.

tendő új hivatalház, valamint a számtartói, az igazgatói és egy gépész-lakás számára kellett.

Mátrabánya, mint a recski ércbánya később általánosan elterjedt neve legelőször 1860-ban bukkan fel a használatban, mégpedig a Dobai Vilmos által vezetett „*Egyesült Mátrabányai pénzszámadás 1860-1862*” című okmányon.⁵¹

A Mátrai Bányaegylet fő tevékenysége a rézérc kitermelésére irányult.⁵² A társulat megalakulása után újra megnyitották a Jószomszéd- és az Egyesség-tárókat, de azután rövid idő múlva ismét bezárták.⁵³

A feltárási munkákat 1861-ben a György- és a Katalin-tárókban kezdték meg. Ezek kedvező eredménnyel jártak, s az így megismert I. számú ércműzs a társulat ércigényét 20 éven át fedezte. A többi bánya, a Jószomszéd-, az Egyesség- és az Istenáldás-táró nem váltotta be a hozzájuk fűzött reményeket, a György- és a Katalin-tárókból került ki a termelés zöme, tehát már csak a Lahóca-hegy bányászata volt gazdaságos.

Péché Antal új igazgatóként megérkezése után két hónapig a parádi timsós fürdőben bérelt két szobában lakott a családjával.⁵⁴ Nagy lendülettel kezdett az új bányatelep kiépítéséhez. A legfontosabb üzemi épületeket ő tervezte, a következő sorrendben: 1863 nyarán a kovácműhelynek, az év őszén pedig a kazánháznak és a zúzdának az előzetes tervét, 1864 január végén és február elején pedig a lúgzó- és őrlőmű, a pörkölő, a kohómű, a széntár és egy ércvár terveit készítette el. 1864. február 2-án felvázolta a Mátrai Bányaegylet György bányatelepén létesülő üzem valamennyi részlegének jövőbeli telephelyét.

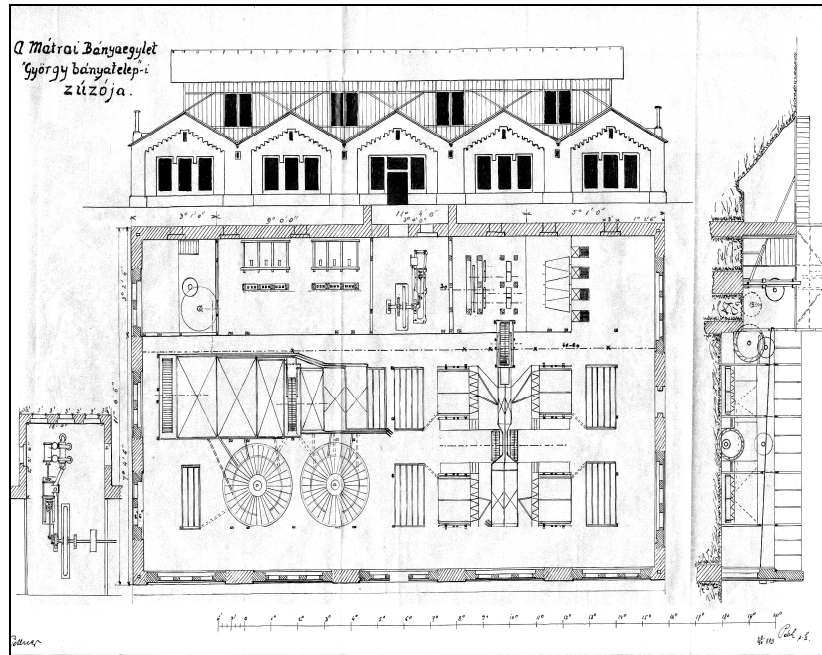
A recski új bányatelep, valamint az új zúzó- és az ércolvasztó építése 1863 második felében indult meg. Az ipari méretű ércbányászat nagyságát jól szemlélteti egy adat: 1863-ban Recskben 65.451 bécsi mázsa, azaz 3665,3 tonna ércet termeltek az év során. Egy 1864. november 28-i levélből tudjuk, hogy a György-telepen az új lakatos- és kovácműhely már működik. Sőt, Péché Antal az új zúzdát már 1864 május végén üzembe helyezte, de szulfatizáló pörkölője, kisebb kapacitású kísérleti sósavas lúgzóműve ekkor még nem épült fel. 1865 közepére a tervezett új építmények már majdnem elkészültek.

⁵¹ POLLNER Jenő 1965. I. 39-42.

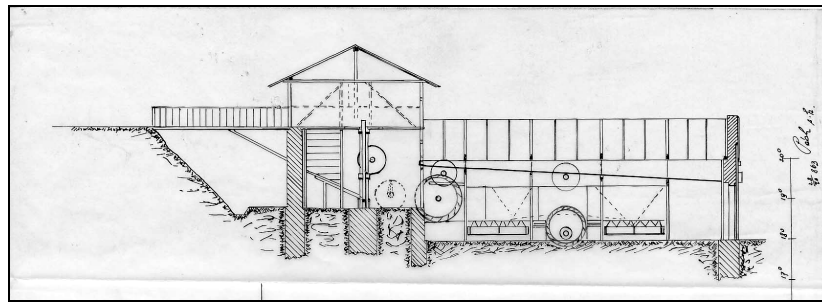
⁵² KONEK Sándor 1865. 264.

⁵³ VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt 1975. 381.

⁵⁴ Érdekesség, hogy 1865. február 17-én Recskben született Péché Antal *Irma*, *Erzsébet* névre keresztelt leánya, akinek a gondozását a mérnök feleségének betegsége miatt átmenetileg a sógornője, Péché Izabella látta el. HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1865./11. sz. bejegyzés.



9. kép. Péch Antal zúzóművének terve 1863-ból. (Pollner Jenő rajza nyomán.)



10. kép. Péch Antal zúzóművének terve oldalnézetben 1863-ból.
(Pollner Jenő rajza nyomán.)

Péch Antal utolsó, a Mátrai Bányagyületnek 1865. augusztus 18-án készített jelentéséből értesülünk az új vállalat személyzetéről. Ezek szerint *Schwartz Jánost* szerződtette zúzdafelügyelőnek egy évre, napi 1 frt 20 kr díjjal és szabad szállással, az útiköltségekre oda és vissza 25 frt térítéssel. Emellett kikötötték, hogy amennyiben a szolgálat közben szerencsétlenség érné, melynek következtében az életét vesztené, vagy munkaképtelenné válna, akkor olyan nyugdíjban részesül, amelyet a kincstárnál kapna, ha szerencsétlenség nem érte volna. Mellette határozatlan időre

alkalmazta, háromhavi előzetes felmondással *Mattyasovszky János*⁵⁵ bányászt második zúzdafelügyelőnek, 25 frt havi díjjal, szabad szállással és évenként 6 öl (20,5 m³) tűzifa-ellátmánnyal.

A lúgzó- és a pörkölöüzem első ügyelőjének helyére *Riemer János* olvasztót kívánta szerződtetni Szomolnokról, 30 frt havi díjjal, szabad szállás és 8 öl (27,3 m³) tűzifa-átalánnyal. A nevezett személy utóbb el is vállalta munkát.

Az 1864 óta betöltetlen bányaugyelői állásra havi 30 frt díjjal, szabad szállással és évi 8 öl tűzifa-átalánnyal *Polezsnák Józsefet* hívta meg, aki 1865 szeptemberétől állt szolgálatba határozatlan időre, félévi előzetes felmondással.

Miután a 34 éves *Hangóczky Antal* aknász 1865 májusában a víztározó-tóba fulladt, a helyére *Jaltsch Mátyás* bányászt vette fel 25 frt havi díjjal, szabad szállással és 6 öl tűzifa-ellátmánnyal, határozatlan időre.⁵⁶

A György-bányatelepen Péch igazgatása idején felépült egy-egy gondnoki lakás, bányaház, téglafészer és egy ideiglenes érc-tároló fészer. Az ő működése idején szabályozták a Bikk-patakot a György-telep teljes hosszában, s a telep határain vízlevezető árkok készültek. Jelentős költségeket fordítottak a kerítésekre, a telepi szekérútra, valamint a Katalin-táronál a feldolgozóhoz vezető bányavasút elkészítésére és az ún. *zúzóérc-tér* kialakítására az ércelőkészítő üzem közelében.

1865 nyarán viszont az új pörkölö-lúgzó berendezés üzembe helyezésénél kiderült, hogy az évi 90-100.000 bécsi mázsa (50.000-56.000 q) érc feldolgozására tervezett berendezés zúzó része e mennyiségnek 2/3-át nem képes feldolgozni. E kudarc és az igazgatót érő bírálatok hatására Péch Antal 1865 nyarán kilépett a Mátrai Bányaegetlet alkalmazásából. Ezután két évig gróf Károlyi György Nemtiben lévő szénbányáját bérelte.⁵⁷ (Nemti akkor még Heves megyéhez tartozott, ma nógrádi település.)

A neves bányamérnök távozásának az okai összetettek voltak. Ad-digra az ő nagyvonalú vezetésével a vállalat a 200.000 frt-nyi alaptőkét felemésztette, ezért az 1864. november 21-i közgyűlés még újabb 50.000 frt kölcsön felvételét határozta el. 1865 augusztus végéig nagyrészt az építkezésekre 237.165 frt-ot adtak ki. Kaufmann Kamill – ideiglenesen Péch utóda az igazgatói székben – az egész beruházást használhatatlannak nyilvánította.

⁵⁵ Mattyasovszky Jánosról tudjuk, hogy 1882. március 28. előtt már a hevesaranyosi határban köszénkutatási engedélyt nyert társával, Szalay Györggyel, s jog szerint 128 kuxa részvényt fele-fele arányban birtokoltak.

⁵⁶ POLLNER Jenő 1971. 91-95. – Egy 1864-ből származó rajz szerint a Bikk-patakon duzzasztógát létesült, s mögötte felduzzasztott tóval. 1880-ból való ismert helyszínrajz szerint a régi völgyzárógát a maitól nem nagy távolságban lehetett. – POLLNER Jenő 1971. 126.

⁵⁷ SZVIRCSEK Ferenc 2000. 421.

Kétségtelen, hogy Péch Antal nagy hibát követett el, elsősorban azaz, hogy a zúzó építésének megkezdése előtt nem végeztetett tájékoztató kísérleteket 100-300 bécsi mázsa zúzóércsel Selmecbányán. Ha ezt megtette volna, akkor még időben kiderül, hogy a tervezett berendezés alkalmas-e a mátrai ércek zúzására és töményítésére, vagy sem. Tette ezt annak ellenére, hogy a társaság közgyűlése már 1862. november 21-én határozatot hozott erről. Továbbá nem figyelt fel a lahócai ércek bitumenes voltára, ami csak a zúzda felépülte után derült ki.⁵⁸

Kaufmann azért tartotta hasznavetetlennek az érc-törő-berendezést, mert a kismennyiségű érc a zúzóban teljesen tönkereződött, s az ún. *vad-árral* (*vadár* = meddőiszapot elhordó patakvíz) elúszott. Az olvasztómű sem vált be az ércek nehéz önthetősége és alacsony réztartalma miatt.

Kaufmann a hibák kijavítására újabb beruházások elkészülését erőltette. Így 1866-67-ben megépült az új ércmára-olvasztó és a hozzá beszerzett új ventilátor, amely 9417 frt-ba került. Az ehhez tartozó széntároló építése 1348 frt-ot emésztett fel. (dr. Schleicher Aladár szerint ez már a 3. kohó volt Recsk-Parád térségében.)⁵⁹ 1866-67-ben *Rittinger*, a kiváló műszaki szakember a rekonstrukció során az ércelőkészítőt további 18 zúzónyállal kibővítette.

Azt biztosan tudjuk, hogy 1866-67-ben Kaufmann Kamill egy ércmára-olvasztót emelt Mátrabányán. Viszont azt, hogy a cementréz-beolvasztón kívül Péch Antal a kijavított és áttelepített ún. *Hoffnungshüttét* (Reménység-huta) használta-e az ércmára olvasztásához, vagy egy Mátrabányán épített új aknás kemencében olvasztott-e, az a hiányos adatokból nem deríthető ki egyértelműen. Ennek eldöntését segíti viszont *Márkus Ferencnek*, a kincstár tajovai kohófőnökének 1869-ben készült leírása. Eszerint Mátrabányán azidőben létezett egy 22 láb (6,87 m) magas nyersolvasztó aknáskemence, egy 10 láb (3,12 m) magas ércmára-olvasztó, egy kisebb rézraffináló-kemence és egy tárcsaréz-olvasztó, amelyeket gőzgéppel hajtott fűjtató működtetett.

Az előbbieket ismeretében arra lehet következtetni, hogy 1866-ban már megvolt az olvasztó aknáskemence (*Hochofen*). Bővítik a kazánházat, mert több energiára, ill. magasabb gőznyomásra volt szükség. A zúzómű kiegészítése 6056 frt, a kazánház bővítése 4711 frt, a lúgzómű rekonstrukciója (a Janikovics Benjámintól javasolt klórozó pörkölés be-

⁵⁸ POLLNER Jenő 1965. I. 69-71.

⁵⁹ Ez a 3. olvasztókemence látható a Vasárnapi Ujságban közreadott metszeten, amelyet Rusz Károly készített. (Lásd 11. kép.) Várad Stoll Károly 1873-as térképén (lásd 13. kép) jelzik a két korábbi kemence helyét. A legelsőt *Verfall Fabrik* (romos üzem) felirattal a Fehérkő déli lejtőjén tüntettek fel. A második olvasztó attól keletre, a Kistrét-patak mentén 1855 körül épült fel, amit a térképen *Alte Hütte* (régikohó) felirat jelöl.

vezetése) 2730 forint volt, a pótberuházások összesen 13.500 forintot emésztettek fel. A fejlesztések ellenére az ércelőkészítő és az olvasztó nem a kívánt eredménnyel termelt. Ezért 1867 végén vagy 1868 elején Kaufmann Kamill is távozott az igazgatói székéből. Ebben az időben nem csupán a hitelfelvetelekkel próbálták a vállalat anyagi helyzetét stabilizálni. 1865-ben és 1867-ben a részvények felülfizetéséhez, vagyis alaptőke-emeléshez is folyamodtak. E pénzügyi manőverek ellenére a társulat összes adóssága 1867-re elérte a 100.000 koronát.⁶⁰

Kaufmann utóda 1868 júniusától *Palmer András*⁶¹ bányamérnök lett, aki a kincstár oláhlaposbányai telepéről került Recskre. Palmer kiváló ércelőkészítő szakember hírében állt, a szérelés terén több találmány fűződött a nevéhez, és sokat foglalkozott a zúzás utáni ércdúsítással.

Mátrabányán a nehézségek sorában a legnagyobb gond a gőzüzem működtetése volt, amit a rossz utak is akadályoztak a szénszállítás esetében. Kevés volt a víz, a bodonyi és a parádi patakok együttes vízhozamával 6-7 hónapon át folyamatosan üzemeltetni tudták az érczúót. Viszont a feldolgozásra alkalmas ércet nem tudták folyamatosan biztosítani, ezért a termelés a véletlentől függött. A meglevő üzemi berendezésekre is panaszkodtak. Közben 1868 nyarán igen megrágult a szén: a korábbi mázsánkénti 22 krajcárról 36 krajcárra nőtt az ára, s napirenden voltak az üzemzavarok. Palmer szerint a működő hét szérrel a feladásra került ércben igen finoman behintett, vagy már vegyileg kioldott fémek nedves úton csak nagy veszteséggel voltak koncentrálhatók. Megindítása után rövid idővel, 1868 novemberében az egész zúzóművet a szérekkel együtt üzemen kívül kellett helyezni.

1868-ban Recskben 9673 bécsi mázsa (5416,9 q) rezet dolgoztak fel, s 9 hónap alatt 307 bécsi mázsa 1 font (171,9 q) tárcsarezet készítettek.⁶²

1868-ban a Katalin-táró egyik vágatrészében igen gazdag termérszertartalmú ércet fedeztek fel. Ez az adat még ma is meglepő, mivel a Lahócában később soha nem bukkantak lényeges mennyiségű termérszere.⁶³

A recski bányatelep és ércfeldolgozó jó leírását adja 1868-ból *Erdey Pál*. Eszerint a Mátrai Bányatársulat birtokában levő 27 bányamezőből hatban dolgoztak: a Felső György-, a Középső György- és a Katalin-tár-

⁶⁰ ERDEY Pál 1869. 410.

⁶¹ *Palmer András* neve bányagazgatóként először 1868. június 7-én jelent meg a recski anyakönyvekben. – HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1868/62. sz. bejegyzés.

⁶² POLLNER Jenő 1965. I. 80-86.

⁶³ VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt 1975. 381. – Az ún. *Rézvágat*ban talált termérszér-levelek némelyike a 11 kg-ot is elérte. – KUN Béla 1997b. 109.

nában ércet termelnek, a Jósomszéd-, a Sándor- és a Szent István-tárnában feltérési munkák folynak. A szükséges energiát a kazánház biztosította. Itt felállítottak négy gőzkazánt és egy szivattyút; a kazánok teljesítménye 56 LE volt. 1 LE gőz előállítására 24 óra alatt 1 forint 20 krajcárba került, s egy métermázsa nemti szénért 36 krajcárt fizettek. A költségek további csökkentése érdekében a társulat azt tervezte, hogy a Nemti és Mátránovák határában lévő bányatelepeken maga termel kőszenet, amit saját fogataival szállít Recskre.

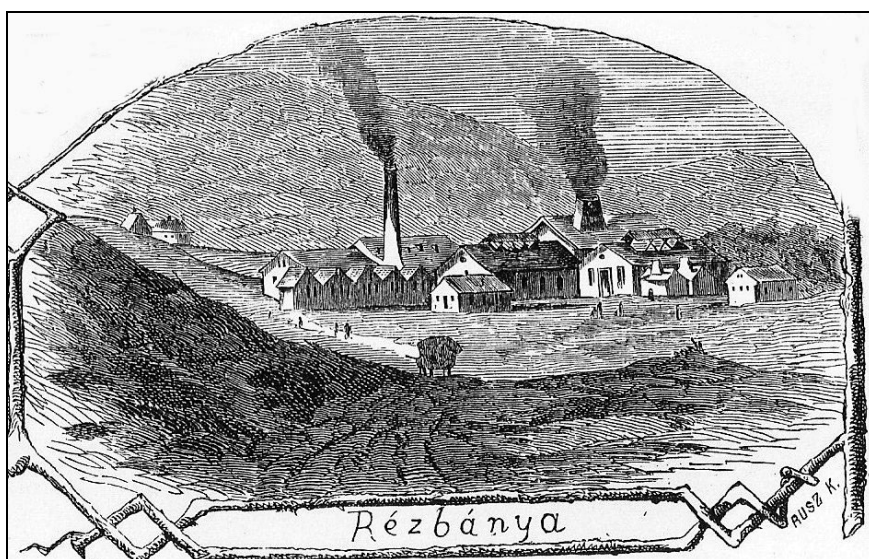
Az ércelőkészítőhöz tartozik a *zúzda* és a *kilúgzási huta*. Közülük a zúzda 1865-ben készült el, és annak az évnek júliusában kezdett üzemelni. Viszont szerkezeti hibák miatt nem működött, azokat csak 1868-ra javították ki. Viszont még mindig ráfizetéses maradt, mivel a gőzt drágán állították elő, a kőzet pedig igen keménynek bizonyult, és emiatt a zúzónyilak gyakran eltörték, továbbá a fémvesztés is igen nagy volt, ezért csak 1,5 fontos (azaz métermázsanként 0,84 kg súly) érc tartalmú kőzetnél alkalmazták. A lúgzási huta a rezet ún. *cementmarával* (kimosott cementréz) kilúgozta az ércekből, amit azután a kohó mellett lévő ún. *lángkemencében* olvasztottak *feketerézzé*. Ezt utóbb ún. *Gradherd*-ben vörösrézzé tisztították, s így hozták kereskedelmi forgalomba. Az recski réz tisztasága a más hazai kohókból kikerülő rezelek finomságát felülmúlta.

A kilúgzási hutában kezdetben sósavas eljárást alkalmaztak, de a sósav magas ára miatt felhagytak vele. Ezután a felolvasztott konyhasóval való módszert vezették be, amiről két év alatt bebizonyosodott, hogy lassú és költségesebb, s nagyobb érc tömeget nem tudnak vele feldolgozni. Így 1867. július elején egy újabb lúgzási megoldással próbálkoztak: a szegényebb érceket a szabadban pörkölték nagy kúpokban. Ennek eredményeként megszabadultak az ércben előforduló kéntől (S), ill. arzéntől (As), és ezután a pörkölt ércet összezárták ún. *ércliszté*. A jobb minőségű érceket előbb összezárták, s azután pörkölték az ún. pörkölt kemencében. A már egyszer pörkölt, s ezáltal kéntelenített és sósavval megöntözött, úgynevezett *klorizált* érclisztet néhány napig a szabadban hagyva többször megforgatták. Ezt követően újra pörkölték: néhány óra leforgása alatt megtüzesítették, s fakádakba töltve meleg vízzel kilúgozták. A 48 órás lúgozás után az érc mint cementréz leülepedett a kádak aljára helyezett faforgácson. Ez az eljárás gyorsabb, s ezáltal lehetővé vált nagyobb mennyiségű érc feldolgozása, és ha váratlan akadály nem jön közbe, egy hónap alatt 5000, így évenként akár 60.000 mázsa érc dolgozható fel.

A kohó 1865-66 telén készült el, egy fúvóval. Viszont az elvégzett kísérletek sohasem sikerültek tökéletesen. A kohó arra szolgált, hogy a zúzdában készült színport, főként az ezüst és aranytartalmú érceket dolgozza fel.⁶⁴

⁶⁴ ERDEY Pál 1869. 410-411.

1868-ban *Lipthay Pál* is leírta a *Vasárnapi Újság* 35. számában a recski ércbányát és az olvasztót, s azokat a nagyközönségnek egyszerűsmind megtekintésre ajánlotta. „Érdekes itt megtekinteni a különböző nagy műhelyeket. Az olvasztó közepén van a kemence, melynek alja körül az agyagba vájt mélyedések, kis csatornák összekötve. Ide bocsátják ki az olvasztott rézet, honnan meghűlve különböző alakokban kerül piacra. A lúgzó terem is érdekes. Emelet szerűleg [szerűen] emelkedik 5 sor kád egymás felett, és csövekkel állnak összeköttetésben. E kádakba öreg [nagy] vaslemezeket s rudakat tesznek, melyekre a tiszta réz leülepszik, s innen kerül, miután megszáradt, az olvasztóba. A zúzókalapácsokat gőzgép hajtja, és egy fogakkal ellátott henger forgása következtében felváltva emelkedik; itt mosatik ki az agyag is, de mint tapasztaltam, nem tökéletesen, mivel a homokiszap közt feltűnőleg [feltűnően] sok réz van.



11. kép. A recski ércbánya és olvasztó látképe 1868-ban.
(Vasárnapi Újság, 1868. 417.)

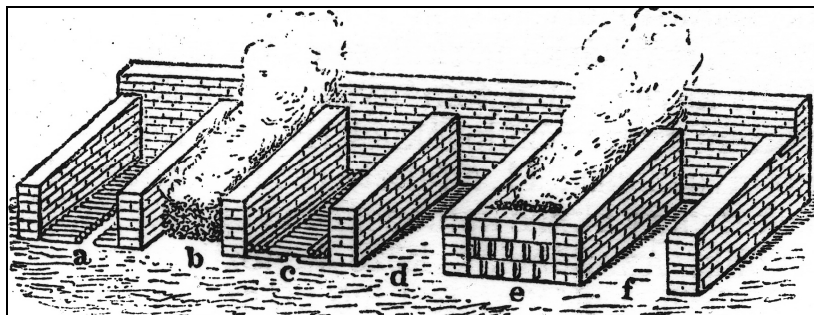
*A nyers követ a bánya feletti hegyekből és a timsós fürdő feletti timsós tó mellől ássák. Van e bányatelepen kovács- asztalos műhely is, a folytonos javítások és újítások megtételére. Munkást körülbelül 150-200-at foglalkoztat.*⁶⁵

1868-ban két váratlan természeti csapás sújtotta a községet: előbb az 1868 július elején bekövetkezett hatalmas felhőszakadás miatt a bányató gátja átszakadt, s annak a helyreállításáig a társulat szüneteltette az érc-

⁶⁵ LIPTHAY Pál 1868. 416.

bánya termelését,⁶⁶ majd az 1868. augusztus 27-én pusztító tűzvészben Recsk falu nagy része elhamvadt a lángokban.⁶⁷ Végül 1868 decemberében a zúzóművet és az ércolvasztót teljesen leállították.

Az 1868-as árvíz és a tűzvész után nem véletlenül jelent meg a két említett figyelemreméltó cikk Recskről és Parádról Liphay Pál, majd Erdey Pál tollából. Ugyanis az volt a céljuk, hogy a nehéz helyzetben levő ércbányára tereljék a figyelmet. Ráadásul Erdey a vállalat egyik fő részvényese is volt.



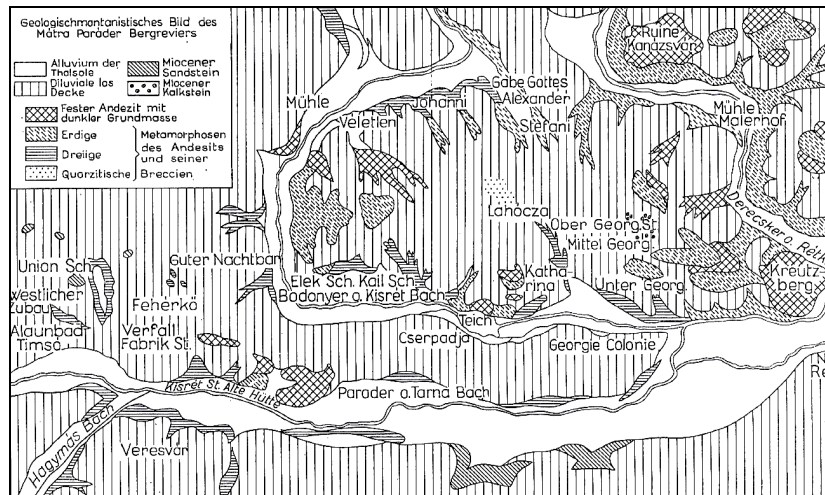
12. kép. Pörkölőpáholók.
(Révai Nagy Lexikona, 1924. XVI. 225.)

1869-ben *Posepny Ferenc* osztrák geológus végzett vizsgálatokat a bányánál, s jelentését 1869. november 13-án készítette el. Ebben a lahócai ércbányászatot nem tartja reménytelennek. Véleménye szerint az elhibázott üzemi berendezések miatt megrendült a társulatba vetett bizalom, s emiatt pénzügyi nehézségek adódtak, amely a feltárások hiányához vezetett. Az általa vett anyagmintákban magas érc tartalmat mutattak ki. A Jósomszéd-tároló dúsérce 21,5 % ezüst-, hányóján az érc 5,14 % réz- és 0,07 % ezüst-, a Középső György-tároló fakóérce 25 % réz- és 0,03 % ezüst-, míg a telérkitöltés 12 % rézércet tartalmazott. Sajnos azonban ezek az adatok nem tekinthetők átlagosaknak. Megállapításai közt olvasható, hogy a György-tároló ércei a Lahóca belsejében dúsabbakká válnak, ezért a hegy magva érdemli a legnagyobb figyelmet.

Miután a vállalkozás továbbra is válságban volt, 1871 elején a műszaki vezetők sorából Palmer András is otthagya a vállalatot. Egyelőre új eljárás bevezetésére nem nyílt mód, így a 8 %-nál magasabb réztartalmú érceket a kincstárhoz tartozó selmeci és tajovai fémkohókban váltották be. Miután az ércolvasztót és a zúzóművet már 1868 végén leállították, 1871-ben a zúzómű alkatrészeit, valamint a kohó tartozékait 4000 forintért eladták.

⁶⁶ ERDEY Pál 1869. 410.

⁶⁷ OROSZLÁN Zoltán 1970-71. 15-17.



13. kép. Váradi Stoll Károly térképe 1873-ból, amelyet a Mátrai Bányaegelet ércvagyonebecsléséhez készített.⁶⁸ (VARGA Gy. – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY E. – FÉLEGYHÁZI Zs. 1975. 382.)

Időközben a bányánál az ún. *szulfatizáló pörkölési eljárás* meghonosításán munkálkodtak, de a kedvezőtlen eredmények miatt a 1 %-on aluli ércek dúsításával végleg felhagytak. A szulfatizáló eljárás során a rézszárványok egy része rézszulfáttá alakult, amit vízzel kioldottak (kilúgoztak.) A bányatársulat 1872 végén tartott közgyűlésén már a bánya bezárását vagy bérbeadását tűzte ki célul. Addig is technikai tanácsadónak Váradi Stoll Károlyt⁶⁹ kérték fel. Időközben Ruttner Albertet nevezték ki vállalati igazgatónak. Az ő segítségével a berendezéseket átalakították, és új eljárásokat vezettek be. Végül is a bánya termelését átmenetileg fellendítet-

⁶⁸ A térkép egyik érdekessége, hogy a tárókkal szemben, a Bikk-patak, akkori nevén Kiser-patak mellett, közvetlenül az Alsó György-táró közelében álltak a bányatelep lakóházai, amit Károlyi Györgyről neveztek *György telepnek* (Georgie Colonie).

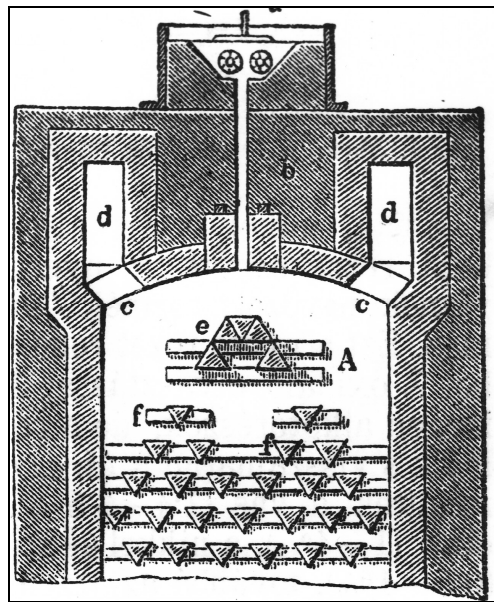
⁶⁹ Váradi Stoll Károly 1811. október 17-én született Felsőbányán. Jogot és bányászati akadémiát végzett, s 1830-tól kincstári bányahivatalnok. 1848-ban kapniki kincstári bányatiszt, aki Budfalva helységben fegyveres bányászaival a Máramaros megyei határt őrizte. 1848/49-ben bányamester, a honvédség ellátására szervezett felsőbányai üzemek vezetője és kormánybiztosa volt. Bem címzetes nemzetőr őrnaggyá nevezte ki. A szabadságharc után rövid ideig fogóságban tartották Nagyváradon. Az 1850-es években kataszteri hivatalnok lett, 1862-től bányatanácsos. 1873-ban a bécsi vilákiállításon zsűritag, ezért az uralkodó nemesi rangra emelte. 1865-1883 között Nagybánya országgyűlési képviselője. 1876-ban nyugdíjazták. Budapesten hunyt el, 1887. szeptember 9-én. – BONA Gábor 1987. 407.; HALÁSZ Sándor 1886. 153-154.

ték. Az új eljárást a régi lúgzási technológiára alapozták, s nem hagytak fel az ún. *középcércek* felhasználásának ötletével sem. Az 1-8 %-os középérceket az addigiaktól eltérően lúgozták. A korábbi ún. *szulfatizáló pörköléssel* ugyanis a réznek csak kis százalékát sikerült kinyerni, viszont az új eljárással a régi lúgzási maradékból még a réztartalom további 6 %-át nyerték ki.

Az új technológiával az érceket ún. *aknás pestek*ben előpörkölték, azután a meddőt kiválasztották. A dúsított ércet zúzás és rostázás után pörkölték. A pörköt ezután kilúgozták, s a rezet vassal, az ezüstöt pedig konyhasóval égették ki. Az arany kivonását még csak tervezték, a termelési adatok szerint ezt csak 1876-ben kezdték meg.

Más tervek is felmerültek, így például a felvetődött a *rézgalic- és szódagyártás* ötlete, de ezek nem valósultak meg.

1872-ben az előpörkölést szabadban kísérelték meg, s mivel az eredmény megfelelő volt, még abban az évben *két nyitott, alsó légvezetékes pörkölkamrát* helyeztek üzembe.⁷⁰



14. kép. A Gersterhöfer-féle pörkölkemence.
(Révai Nagy Lexikona 1924. XVI. 225.)

Miközben a vállalat nehézségekkel küzdött, 1878. március 14-én különös eset történt a recski bányatelepen. Este negyed 9-kor négy fegyveres rabló megtámadta Váradi Stoll Károly igazgató György bányatelepen

⁷⁰ BÓDI G. Mária 1976. 22-23.

álló lakását. Tóth Joachim éjjeliőrt megkötözték és az istállóba zárták. Az igazgató, a felesége és három leánya bezárkóztak a házba, a nők a pincében rejtőztek el. Stoll Károlynak védekezésre egy revolvere és egy puskája volt, s ezekkel állt őrt. A támadók közben szénával fel akarták gyújtani az igazgatói lakot, miközben az egyik ablak vasrostélyát ki is feszítették. Ekkor Váradi két puskalövést adott le a házból. A lövésektől az egyik rabló halálosan megsebesült, majd csend lett. Mintegy két óra elteltével a megkötözött éjjeliőrnek sikerült kiszabadulni, aki háromnegyed 11-kor bányászokat hozott magával az igazgató segítségére. Így ért véget a rablótámadás: az egyik rabló halálos lövést kapott, a másik hármat a bányászok segítségével elfogták.⁷¹

A Mátrai Bányatársulat üzemi eredményei⁷²

Term. év	Arany kg	Ezüst kg	Réz q	Cement-mara/q	Rézérc q	Összes költség koronában
1874	–	263,70	..	31674,0
1875	–	..		113,13	1774,36	28730,0
1876	3,11	13,2	145,31		884,87	52081,0
1877	2,32	9,77	114,34	121,11	1230,94	60059,0
1878
1879	0,68	2,22	1,94	..	311,56	7319,0
1880	Nem volt termelés!					

Bár az ércek feldolgozása nagy részben megoldódott, ennek ellenére az eladósodott bányatársulat már nem volt életképes. 1878-ban a termelés hirtelen megtorpant, 1879-ben pedig már csak minimális szinten állt. Az 1880. évi közgyűlésen Váradi Stoll Károlyt teljes joggal felhatalmazták a bánya eladására.⁷³

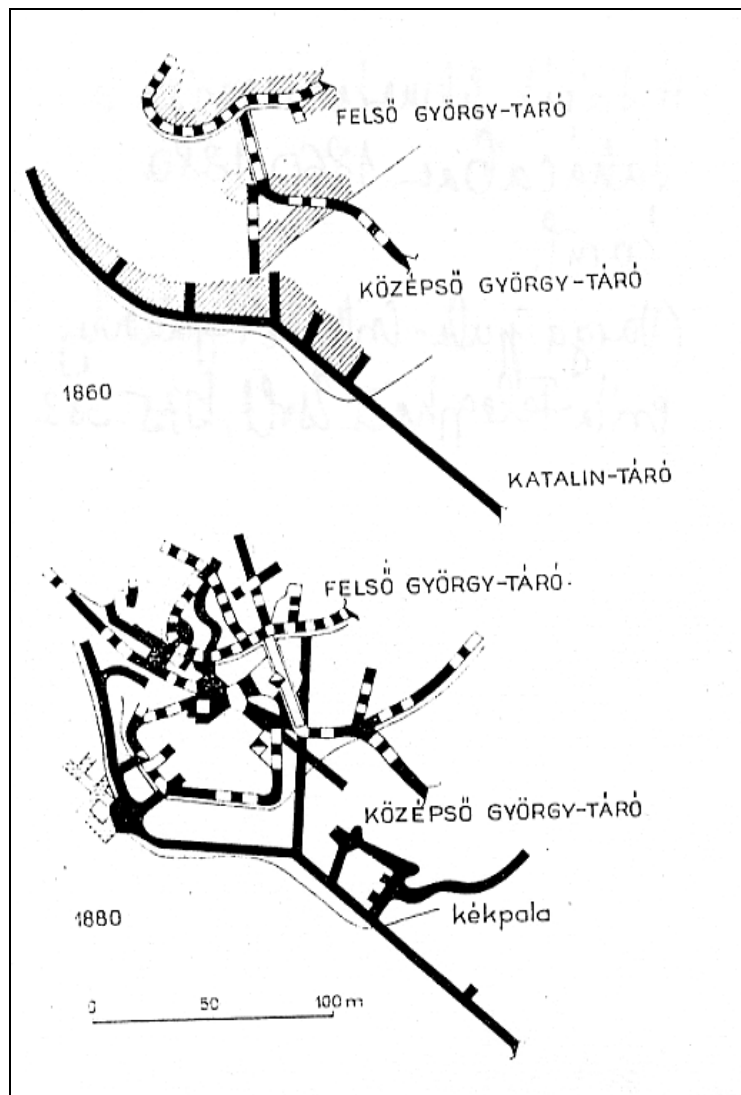
Az előzményekhez tartozik, hogy a magyarországi színesérc-bányászat, s ezen belül a rézérc termelése már az 1870-es évek végétől erősen hanyatlott. Az elhúzódó válságnak összetett okai voltak. A rézérc-termelés csökkenéséhez a bányabirtokok eldaraboltsága, a vállalatok kisszerű-

⁷¹ Eger, 1878. március 21. – Az esethez tartozik, hogy a rablógyilkossági kísérlet miatt elítélt, s az egeri börtönben raboskodó egyik főbűnös (Jaruska János) 1878 novemberében megszökött. Ezután Bécsbe, Németországba és Svájcba bujdosott, s miután pénze elfogyott, feladta magát Bécsben. – Eger, 1879. május 15.

⁷² A táblázatban a gondolatjel (–) azt jelzi, hogy ilyen termék nem volt, a kettős pont (..) minden esetben adathiányt jelöl.

⁷³ BÓDI G. Mária 1976. 24.

sége, a magas munkabér, a bányászathoz s a kohósításhoz szükséges nyersanyagok árának folytonos emelkedése és a magas fuvarozási költségek vezettek. Ezen túlmenően az olcsó dél-amerikai réz Európába való beáramlása a réz árának csökkenését eredményezte világpiacon.⁷⁴



15. kép. A tárók felmérési rajza a Lahócaban 1860. ill. 1880. körül.
(VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt,
1975. 383.)

⁷⁴ KONEK Sándor 1878. 324.

A Hungarian Copper Limited cég tevékenysége

Az 1880. október 10-én Budapesten tartott közgyűlésén a Mátrai Bányaeget elfogadta a *Hungarian Copper Limited* (Magyar Rézművek Kft.) londoni székhelyű angol cég vételi ajánlatát, ill. szerződését. Ezek szerint 1880. október 15-ig az angol érdekeltségű cégnek a Mátrai Bányaeget minden tulajdonát átengedi, beleértve valamennyi tárót, kohót, ércművet, iszapművet stb. A vevő 15.000 fontsterlinget fizet, ebből 3 ezret készpénzben, 12 ezret pedig névleges értékben úgy, hogy a vevő az eladónak 12.000 fontsterling erejéig részvényeket ad át. A szerződésben a vevő vállalta, hogy 60.000 fontsterling alaptőkével új részvénytársaságot alapít. Ezzel tehát a Mátrai Bányaeget feloszlott.⁷⁵

Az angol céget Budapesten Reményi Antal ügyvéd, angol királyi főkonzulátusi tanácsos képviselte, a technikai főtanácsadó továbbra is Váradi Stoll Károly maradt. Az új vállalkozás eredetileg 60.000 angol font alaptőkével rendelkezett, amit utóbb leszállítottak 40.000 fontra, s ebből a bányauzem vételére végül 13.370 fontot fordítottak.

1880 őszétől 1881 tavaszáig tartott az új társulat megalakulása és a pénzügyi tranzakció lebonyolítása. Meg kellett ugyanis várni a budapesti bányakapitányság hozzájárulását a bányamű eladásához. Ez alatt érdemleges munkát nem végeztek Recskén. A Mátrai Bányaeget megszűnésével *Ruttner Albert*⁷⁶ igazgató távozott, s a helyére 1881. március 15-én az akkor 34 éves *Varga József* bányamérnök került, aki ettől kezdve mintegy negyedszázadig volt a bánya műszaki vezetője.

Az angol cégnél folytatott feldolgozás menetéről 43 évvel később az egykor ott dolgozó *Horváth Mihály* utólag készült leírása tudósít. Ez a szakember két éven át volt a feldolgozás vezetője, előtte Nagybánya környékén vállalt munkát. 1926. május 18-án Horváth a Pénzügyminisztérium bányászati vezetőjének leírta a következőket: „*A bányában...a termelt érc 3-30 %-ig tartalmazott rezet és mázsánként átlagosan 0,0020-0,0080 %-ig aranyos-ezüstöt, amelynek igen magas aranytartalma volt. Az érceket a bánya tárnája előtti téren pörkölés által koncentráltuk, a szabadban pörkölés után válogattuk és fémtartalomban tömítettük. A tömítő pörkölés után klorizáló pörkölés alá vettük és az akkor divatban volt, de soha meg nem felelő lúgzás által az oldott klórezüstöt és rézkloridot vason és rézen kiejtettük, és a nyert rézcementet készelőn beolvasztottuk, ... az ezüstöt űzés által nyertük ki. Az egész kohósítási üzem az ércek fémtartalmának*

⁷⁵ Eger, 1880. október 14.

⁷⁶ Ruttner Albert igazgató neve a recski anyakönyvekben 1873. március 29-én tűnik fel. – HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1873/44. sz. bejegyzés.

nem felelt meg, mert az ércek aranytartalma kihozható nem volt. Az ezüst tartalomtól is fölötte nagy volt a veszteség, mert a vasas medencéhez átvonuló [oldatban] már az ezüst tekintélyes része a rézcement közé csapódott le, és az a rézből kihozható nem volt. [Azért,] hogy a réz közé csapódott ezüstöt megmentjük, egy Charles nevű angol bánya- és kohómérnök arra oktatott, hogy a rézoldatban lévő, szintén oldott, klórezüstöt jódnátronnal kezelve az ezüstöt kicsapathatjuk, és a jódnátront is visszanyerhetjük. Az ezüst kiejtése sikerült ugyan, hanem az oldatból a jódnátront visszanyerni igen nehéz volt, mert a munkásainkat arra használni alig lehetett, és erre a célra, ehhez a meglehetősen óvatosságot igénylő piszkos munkához értelmesebb, intelligensebb egyént kapni nem lehetett... [Miután] a jódnátron akkor az ezüst értékénél drágább volt, a jódnátron vesztesége miatt abba kellett hagyni [ezt az eljárást.]”⁷⁷

Mivel az I. számú ércműz időközben teljesen kimerült, ezért a termelés már 1880-ban szünetelt. Ezért 1881-1882-ben nagyszabású feltárásba kezdtek, s ennek során felfedezték a II. tömzsöt, amely aranyban és rézben egyaránt dús volt. A külszínen a lúgzó- és a kohóműnek Stoll Károly által megkezdett átépítését új pörkölők, réz- és ezüstbeolvasztó kemencék felépítésével befejezték. Közben a megrongálódott épületeket rendbe tették, s a bányában és a külszínen megkezdtek a rendszeres termelést, ezenkívül Mátraszelén megvettek még egy szénbányát is.

Az angol cég tőkéje az utolsó pillanatban új életre keltette a recski bányát, s ezzel egy hosszabb nyugodt termelő periódus alapját vetette meg. Az eredmények viszont nem elégtették ki a külhoni tulajdonosokat, akik a tőkéjük gyorsabb kamatozása érdekében más befektetési lehetőséget kerestek. Ezért 1883. augusztus elején az üzemet egy hazai vállalkozásnak adták el.⁷⁸

A Mátrabányai Közbirtokosság (1910-től Parádi Bányatársulat) üzeme (1883-1916)

A londoni cég egész mátrai fekvőségét Jármay Gusztáv gyógyszerész, Váradi Stoll Károly bányatanácsos, Dr. Eissen Ede magánzó és Brill Lajos és Brill Zsigmond kereskedő budapesti vállalkozók vásárolták meg. Varga József műigazgató 1889-ben a következőképpen jellemezte a Mátrabányai Közbirtokosság társulati formájának közjogi lényegét: „A mátrabányai bányaművek és jogosítványok 5 egyénnek közös, bányatelekönkönyvileg név szerint kitiűntetett tulajdona volt ugyan, de részvénytársaságot nem képeztek, s mint ilyen, alapszabályokkal sem bírnak.”⁷⁹

⁷⁷ POLLNER Jenő 1965. I. 182-183.

⁷⁸ POLLNER Jenő 1965. I. 155-157.

⁷⁹ POLLNER Jenő 1965. I. 181.

Várad Stoll Károly részt vett a Mátrai Bányatársulat felszámolásában, és mivel a *Hungarian Copper Limited* angol cégnek is ő volt a szakértője, meg tudta alapítani a *Mátrai Közirtokosságot*. A vállalat élén Varga József továbbra is megmaradt igazgatónak, s Várad Stoll pedig mint központi irányító szerepelt. Utóbbi azért tehetett szert ilyen komoly befolyásra a cég működésében és tulajdonlásában, mert ebben az időben országgyűlési képviselő is volt. Ma úgy mondanánk, hogy képviselőként számottevő *kapcsolati tőkével* rendelkezett. Halála (1887) után családja is megőrizte a bányára gyakorolt befolyását, miután a fia, *Stoll Jenő* vette át vállalati érdekeltségeit.⁸⁰

A Mátrabányai Közirtokosság több mint 20 éves időszakáról alig maradtak fenn dokumentumok. A művek irányításában a közirtokosság, mint irányító szerv egyre ritkábban és kevesebb erővel szerepel, az öt birtokostárs közötti versengés és viszály, az öregedő Stoll Károlyt is vissza-és háttérbe szorította. Erről írta *dr. Schleicher Aladár*: „...*e viszálykodás nem egyszer bányahatósági közbelépést igényelt. A múltó évek során az alapító tulajdonostársak nagyobb része egymás után meghalt, vagy elköltözött hazájából. A növekvő számú utódoknak a bányamű már csak az a bizonyos »fejős tehén«, amelynél az a legfontosabb, hogy minél kevesebbet kelljen áldozni rá.*”

Ezt a budapesti M. Kir. Bányakapitányságon bejegyzett céget, vagyis a Mátrai Közirtokosságot 1890-től a hivatalos vállalati címtárakban, bányakalauzokban *Jármay Gusztáv és Társai* budapesti lakosok tulajdonában lévő vállalkozásként jegyezték. Fővárosi irodája a VIII. kerületi Rákóczi tér 2. sz. alatt volt bejegyeztetve.⁸¹

1883 után a recski ércbánya és ércfeldolgozó két évtizeden keresztül folyamatosan termelt. A kibányászott ércet a helyszínen 3 részre osztották: 1. a dúsércet (8 %-on felüli réztartalommal) a középtermékből nyerték, 2. középérc, ez további dúsítást igényelt, s 3. a meddő, ezt tömedéknek használták. A kitermelt kőzetek érc tartalma változó volt, vagyis 1 m³ fejtmény 1,710 %-os ércet adott, ami átlag 6-7 kg rezet jelentett mázsánként.

A középércet szemcsenagyság szerint rostákon osztályozták, s részint kézi válogatással, részben zöcsköléssel, azaz ülepítéssel töményítették. Az utóbbi két műveletet asszonyok és gyerekek végezték. Az ún. *zöcskölés* valójában a meddő anyagrészek vízzel történő elkülönítését jelentette.

⁸⁰ 1899. november 16-ig Stoll Jenőnek is voltak recski érdekeltségei. E napon igazolta, hogy a bányatelkét a hozzá tartozó térképekkel eladta Stern Miksának, és az angol bánya (*Hungarian Copper Ltd.*) alapító okmányát átadta neki. – S. gy. 2008. november 4. A recski Bányász Múvelődési Házban rendezett állandó történeti kiállításon látható az okirat másolata.

⁸¹ BÖCK János – GESELL Sándor 1898. 6., 14., 19.

A közeli patak vizében mosták az ércet. Ez a töményítés, azaz dúsítás igen gyenge hatékonyságú volt, miután a *zöcskölt termék* 4-7 % rezet s tonnánként 90-130 gramm ezüstöt, 8-10 gramm aranyat tartalmazott. Az évi 1000 tonna kapacitású ércfeldolgozóban az 1-8 % réztartalmú érc ún. *páholypestekben* és nyitott halmokban oxidáló előpörkölést kapott. Ezután az ércet kézi válogatással és rostálással tovább dúsították, morzsolták. Az előpörkölésnél keletkezett rézsulfát kiválasztására előlúgozták, majd az előlúgzási maradékot konyhasóval klórozólag előpörkölték. A termékből a réz-klór-vegyületeket részben vízzel, részint sósavas vízzel kilúgozták.

Az ezüstkloridot és a klór által gyengén megtámadott aranyat CaCO_3 (kalciumkarbonát) és NaCl (konyhasó) hozzáadásával, valamint kalciumszulfiddal lúgozták. Az aranyos ezüstöt, az ún. *ejtményt* (azaz a cementrezet) pörkölték, mosták, s ólomba olvasztva leűzték. A rezet minden esetben a lúgból vassal ejtették ki, majd kiszáritás után olvasztópestekben beolvasztották, finomították, és tárcsaréz formájában adták el.⁸²

*Röviden összefoglalva a feldolgozóműben az ércet oxidáló előpörkölés és előlúgzás után klórozólag pörkölték, a fémkloridokat kilúgozták, a lúgból kiejtett nemesfémeket (arany, ezüst) ólmosító pestben leűzték, a cementált rezet beolvasztották és finomították.*⁸³

A fenti előlúgzással a réznek 93-95 %-át, az aranyaknak 65-70 %-át nyerték ki, tonnánként átlag 5,21 % rezet, 56-64 gramm ezüstöt, 7,26 gramm aranyat állítottak elő. Az 1881-1900 közti években az átlagos évi nyereség 9200 koronát tett ki. Ez a nyereség is csak az arany és az ezüst kinyeréséből származott, mert a réztermelés még a kiadásokat sem fedezte a réz alacsony világpiacon árá miatt.⁸⁴

Nagyfokú takarékoság volt az üzemben 1881-1900 között, s így a személyi kiadásokat minimális szintre csökkentették, mert az igazgatón kívül a kohó- és a bányauzem vezetését egy-egy altiszt, ill. számtartó végezte. Miután az üzem csak a legnagyobb takarékoság mellett volt jövedelmező, így azután nem jutott pénz a modernizálásra s újabb, nagyobb mérvű érckutatásokra.

Az ércbánya és a kohó 1888-ban 5 hektárt foglalt el. Ezen a területen a következő épületek álltak: 4 ércfészer (érc-tároló), 2 széntároló, gépház, pörköltő, olvasztó, lúgzófészer, kovácsműhely, üzemi orvosi rendelő. A felszereléshez tartozott 2 gőzkazán, egy 20 lóerős gőzgép, egy nagy kemence, a hengermű s egyéb gépek. A bánya 1,3 km föld alatti és 0,35 km felszíni csilleszállításra alkalmas sínpályával rendelkezett. Ebben az évben a bányáknál 30 férfi és 40 női munkást, a kohónál további 30 férfi

⁸² BÓDI G. Mária 1976. 24-25.

⁸³ POLLNER Jenő 1972. 106.

⁸⁴ BÓDI G. Mária 1976. 25-26.

dolgozót alkalmaztak.⁸⁵ A bánya felszerelése között először 1900-ban írtak össze 10 darab csillét. 1900-ban a bányatelepen volt még 8 munkásház és egy magazin, korabeli nevén „*élelmi szertár*.” Feltehetően a kettős üzem, vagyis a bánya és a kohó mellett az 1860-as években, amikor kiépült a telep, már létezett az orvosi rendelő, bár korai források az üzemorvosról még nem tudósítanak. Csak 1900-ban említik először *dr. Khindl József* vállalati orvos nevét Mátrabányán.⁸⁶

Az 1894-1897. évi adatok jelzik, hogy a bányamű újabb krízis felé sodródik. Az 1890-es évek derekán a rézárak újabb 20-30 %-ot zuhantak, és az addigi 90 forint-ról 57 forint-ra esett a színezüst kilónkénti beváltási ára is. A fémbeváltó a beváltott arany ellenértékét 1890-ben még 20 frankos aranyokban, 1895-ben már 20 koronás (!) aranyokban fizette ki. 1894-ben a bánya mérlege újból deficitessé lett. Ezt – a következő évek leszorított kiadásai és a feltárások elhagyása mellett – csak a bánya legdúsabb fészkeinek kirablása, s a termelt fémekre (főként az ezüstre) adott állami támogatás segítette lassan megint növekvő bevételek útján egyensúlyban, a megszokott színvonalon tartani.

Mátrabánya jövedelem-bevallása 1897-1899 között

Év	Nyers jövedelem	Levonandó költség	Tiszta nyereség
1897	75182,90 K	62753,43 K	12429,58 K
1898	70205,82 K	63719,94 K	6485,88 K
1899	68625,54 K	61915,44 K	6710,10 K

A 19-20. század fordulóján a termelés fokozatos visszaesése következett be. Végül, hogy ebben a rézárak éppen a századfordulón történt jelentős emelkedésének (tehát a kisebb termeléssel is elérhető pozitív mérleg), vagy a bánya feltárt ércvagyonának fokozatos kimerülésének volt-e a nagyobb szerepe, ezt ma már nehéz eldönteni. 1900-ban a fémtermelés az előző évvel közel azonos, a feldolgozott érc mennyisége 5 %-kal megint kevesebb. Ezt valószínűleg az előző évinél csak jobb minőségű érc feladásával, ill. jobb ércválogatással lehetett elérni. Azért, hogy a termelés szintjét a fémolvasztásban tartani tudják, a dús ércközök lefejtése miatt többet kellett termelni, szállítani és tömedékelni. Ezért a bányában a munkásokat teljesen a leművelésre kellett ráállítani. A bányamű helyzete viszont a feltárások elmaradása miatt egyre kritikussá kezdett válni.

Ezért 1903-ban a Közbirtokosság és a bányagazgató radikális intézkedéseket hozott, a felére csökkentették a munkáslétszámot, s a bányaműnél a megmaradt vajúrók túlnyomó részével az elhanyagolt feltárási

⁸⁵ DÉRY Károly 1888. 30.

⁸⁶ DÉRY Károly 1900. 49.

munkákat végeztették. 1904-ban az üzemet annyira megszorították, hogy az arany-ezüst kiválasztásával már nem foglalkoznak tovább, sőt még az évben a lúgzóüzemet is beszüntették. A bányamű rendkívül nehéz helyzetét tovább rontotta, hogy 1904 végén vagy 1905. január 2-án váratlanul meghalt Varga József, a tapasztalt igazgató, aki majd' 25 éven keresztül irányította vállalatot.⁸⁷

Az 1905. évi Bányakalauzban (amely feltehetően 1904. évi adatok alapján készült) *Szljuka Gusztáv* neve szerepel műigazgatóként,⁸⁸ viszont az iratok szerint az ércművek gondnokságát Varga József adminisztratív segítőjére, *Khindl Benedek*re bízta a Közbirtokosság.

A mátrabányai üzem 1905-06-ban az új III. tömzs frissen feltárt dús fészkeiből és a II. tömzsnek egyes, még nemesfémekben dúsabb maradékaiból bányászta a dúsércet. A dúsérc-termelvényt Fernezelyen (Szatmár megye) beváltva próbálta az üzemfenntartáshoz szükséges forgótőkét előteremteni. *Wahlner Aladár* szerint 1905-ban 1400 q, 1906-ban pedig 400 q ilyen, javarészből morzsolt dúsércet váltottak be. A kohósítás díja viszont szinte mind felemésztette a dúsércből nyerhető színrez árát, s így jóformán a beváltott nemesfém tartalmából fedezték kiadásait.

1907-ben bár csökkenő erővel és lankadó kedvvel, de még folytak a feltárások Mátrabányán. *Wahlner Aladár* arról tudósít, hogy 1907 után az üzem bányahatósági engedéllyel egy évtizeden keresztül szünetelt, s csak az esetenkénti, legszükségesebb fenntartási munkákat végezték el. Egyébként a társulat működését az is akadályozta, hogy a bányarészvények túlságosan elaprózódtak, s közben a bányatársulat tagjainak az érdeklődése a bányászat iránt úgyszólván teljesen megszűnt.⁸⁹ Végül is ezt a helyzetet rögzíti a Magyar Bányakalauz 1910-ben megjelent, de valószínűleg 1909-es adatokat közlő kötete. A szünetelő és felhagyott bányaműtől a mozdítható berendezések mindegyikét, s részben még az építmények anyagát is széthordták.⁹⁰

A vállalat állami kedvezményben is részesült. Ennek ellenére az 1890-es években termelése erősen ingadozott. Az előbbi táblázatból az is kiderül, hogy az ércek fémtartalma jelentősen váltakozott.

Recsk bányászata az 1889-1902 közti 14 esztendőben évi átlagban 411 q rézen kívül 5,7 kg aranyat és 45,655 kg ezüstöt adott. Az 1890-1907 közti években a Mátrai Közbirtokosság 5 % rezet, tonnánként 6-8 gramm aranyat és 50-60 gramm ezüstöt nyert ki a feldolgozott ércekből.⁹¹

⁸⁷ Az 58 éves korában elhunyt Varga József Felsőbányán (Szatmár megye) született, apja id. Varga József földbirtokos, anyja Pap Terézia. – HML XXXIII-1/c/396. Recsk. Halotti akv. 1907-1912. 905/1. sz. bejegyzés.

⁸⁸ DÉRY Károly 1905. I. 71.

⁸⁹ WAHLNER Aladár 1916. 481.

⁹⁰ POLLNER Jenő 1965. I. 239-253., 263-265.

⁹¹ JANTSKY Béla 1966. 194.

A Mátrai Közirtokosság üzemi eredményei (1881-1906)⁹²

Ter- melési év	Arany/kg	Ezüst/kg	Réz/q	Bevétel/K	Kiadás/K	+Nyereség/K -Veszteség/K
1881	Nem volt termelés					
1882
1883	1,236	20,213	
1884	4,713	57,078	549,73
1885	7,916	53,774	542,50
1886	6,409	45,339	546,00
1887	5,167	31,071	521,80
1888	4,443	35,940	755,63	153042,04	133280	+19762,00
1889	7,375	46,345	569,22	99088,68	79155,42	+19933,26
1890	6,987	48,295	509,84	78236,06	70029,74	+8206,32
1891	7,322	54,761	510,61	93731,44	82859,82	+10871,62
1892	5,719	47,825	465,00	83188,60	74310,40	+8878,20
1893	6,785	50,125	413,80	78433,92	68151,92	+10282,00
1894	4,972	43,959	368,74	64287,56	64949,66	-662,08
1895	5,680	49,475	416,09	70050,66	68869,82	+1180,84
1896	6,634	54,961	417,50	73426,15	63581,92	+9844,13
1897	5,584	47,408	418,46	75182,90	62987,04	+12195,86
1898	5,522	51,712	392,0	70205,82	64248,68	+6485,14
1899	4,942	38,089	385,80	68625,54	62562,78	+6062,76
1900	5,181	45,455	349,62	83383,85	64685,31	+18698,50
1901	3,777	32,707	312,85	62720,23	64403,13	-1682,90
1902	2,978	24,200	256,16	38774,05	56098,55	-17324,50
1903	0,992	7,641	87,10	26655,58	31262,69	-4577,11
1904	..		84,92	9250,73	24211,31	-14957,58
1905	1,335	6,763	280,00	7531,81	12356,15	-4821,34
1906	0,182	2,780	38,00

1909 őszén a volt Mátrabányai Közirtokosság öt alapítójának az örökösei és ezek rokonsága 120 bányarészcénnel *Parádi Bányatársulat* néven új vállalkozássá alakultak. E társaság 1909. december 13-án kelt szabályait a Budapesti Bányakapitányság 1910-ben hagyta jóvá. Az 1910. március 29-én kiállított részvényekből tudjuk, hogy Váradi Stoll Károly örökösei 72, Jármay Gusztáv, valamint dr. Eissen Ede örökösei 24-24 részccénnel rendelkeztek.

⁹² Az üzemi kimutatás a Budapesti Bányakapitányság és a Schmidt testvérek összeállítása alapján készült. Lásd: POLLNER Jenő 1965. I. 193.; POLLNER Jenő 1974. 12. – A táblázatban a kettős pont adathiányt mutat az adott évből.

A Parádi Bányatársulat recski működéséről 1912 áprilisában feljegyezték, hogy Mátrabányáról a fernezelyi állami kohónál 929 kg rezes dúsércet váltottak be.⁹³

Érdekes viszont a Parádi Bányatársulat elnevezés. A recski képviselőtestületi jegyzőkönyv tanúsága szerint a vállalat neve az állami tulajdonba kerülése előtt még *Parádi Bányatársulat. Mátrabánya, Recsk* volt. Az elnevezés valóban komikusan hat, hiszen a bányatulajdonos neve Parádi Bányatársulat, de üzeme Recsk község területén feküdt. Recsk előljáróságának tagjai még a két világháború között, így 1927-ben is azon bosszankodnak, hogy bár a vasútvonal az ő falujuk határában húzódik, a vasúti megálló hivatalos elnevezése mégis mindenütt Parád.⁹⁴ Ebből a megtévesztő elnevezésből a szomszédos falu, amely már Osztrák-Magyar Monarchia éveiben nevezetes fürdőhellyé vált, igen sokat profitált. Az igaz ugyan, hogy 1887-től Recsk vasúti megállóhelyhez jutott, viszont a Károlyi-uradalom érdekei és a tulajdonosok befolyása miatt a vasútállomást hivatalosan, a menetrendekben stb. mindenütt Parádnak említették. Valószínű, hogy ezzel az új társaság elnevezését vonzóbbá kívánták tenni, miután a bányát a későbbiekben mindenképpen értékesíteni szándékoztak.

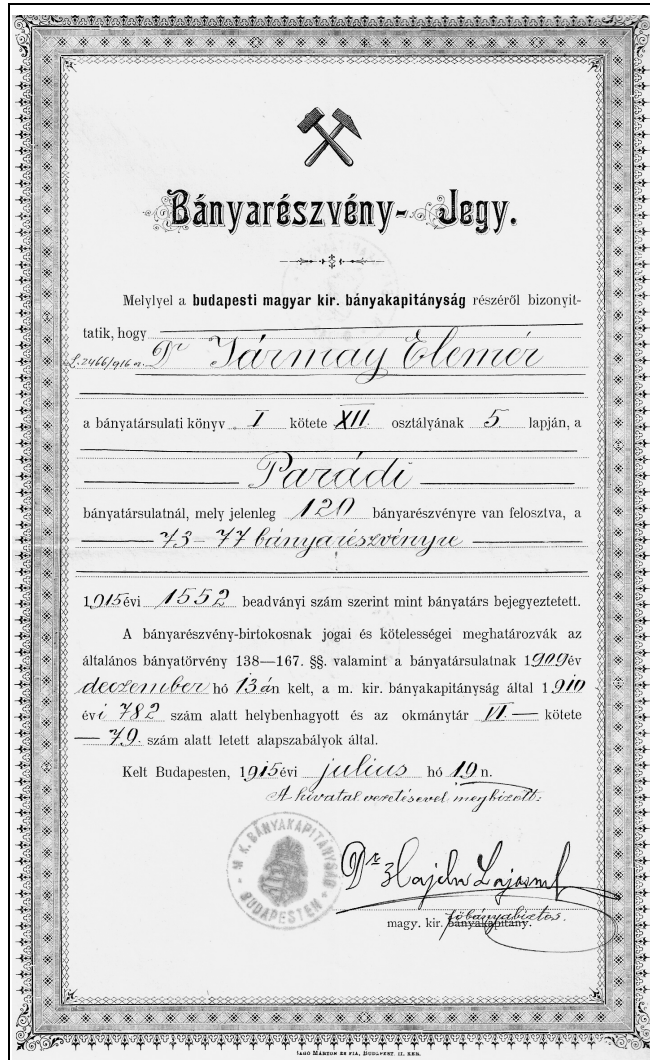
Az egyre súlyosbodó nyersanyaghiány miatt az államkincstárnál már az első világháború idején felvetődött a recski ércbánya megvásárlásának a gondolata. Erre utal egy 1915. december 23-án kelt pénzügyminiszteri rendelet, amely a bánya szakszerű megvizsgálására küldte ki *Schwartz Gyula* bányatanácsost. Schwartz 1916. február 14-18. közt járt Mátrabányán. Szakvéleményében 1916. március 4-én azt írta: „... a Parádi Bányatársulatnak *Katalin, György és Jármay* nevű bányatelkekben fekvő tárói jelenleg bejárható állapotban tartottak... Közvetlenül közelükben vannak a legnagyobbbrészt rossz karban lévő üzemi és kezelési épületek. A többi bányatelkekben telepített tárók beomlottak és bejárhatatlanok. A járható tárókból kelet felé telepített üzemi és kezelési épületek: a bányahivatali épület, mely több irodahelységből áll, istállóval, teljesen elhanyagolt állapotban, rossz zsindelettel; az olvasztómű, melynek csak romjai láthatók; a pörkölő pestek, a lúgzómű, a zúzózmű. A gépház, az érc- és szénpajta, egy raktár, a kovácműhely, egy altiszti lakás, egy rozoga kémény, melynek felső része beomlott, a nyílt pörkölők és a 2 rendelő helyiség. Az igazgatói lakás, ez idő szerint már nem létezik. Ezek közül csak az altiszti lakás és a *Katalin-tárói rendelő* használható még, megfelelő költséggel helyreállítható, a többi épület, valamint ezek berendezése, a gépházban a beépített 2 darab gőzkazán, egy állítólag 30 LE-ös gőzgép,

⁹³ POLLNER Jenő 1965. I. 270-272.

⁹⁴ HML V-271/3 Képviselőtestületi jegyzőkönyv (1922-1937).

valamint a zúzó- és lúgzóművi felszerelések teljesen rossz, hasznavehetetlen állapotban vannak.”

A Parádi Bányatársulat 1916. április 6-án közgyűlést tartott. Ezen döntöttek a Recsk község határában fekvő ingatlanok, épületek eladásáról. Az értékesítéssel megbízott Brill Ferenc és Jármay Jenő végül is megtalálták az új vevőt Weisz Lajos személyében.⁹⁵



16. kép. Bányarészvény-jegy 1915-ből.

⁹⁵ POLLNER Jenő 1965. I. 274-285.

Weisz Lajos és a Dobsinai Rézművek Rt. üzeme (1916-1922)

A Parádi Bányatársulat Weisz Lajossal 1916. szeptember 9-én kötötte meg az adásvételi szerződést. A vállalati társpénztár 1916. október 31-én megszűnt, mivel annak meglévő vagyont a társulati alapszabályok értelmében a nyugdíjasok között felosztották. A budapesti M. Kir. Bányakapitányság 1916. december 16-i bejegyzése szerint Weisz Lajos mérnök (Berlin, Kurfürsterdam 136. sz. alatti lakos) megvásárolta a recski ércbányát.⁹⁶ A vételár 140.000 korona volt, ami magába foglalta a bányát és a kohót az épületekkel, valamint a 40 hold 1452 négyszögöl kiterjedésű ingatlant.

Weisz Lajos a századfordulón még budapesti, ill. győri lakosként elsősorban építési vállalkozóként tevékenykedett. Később költözött Berlinbe, ahonnan csak az I. világháború kitörése után tért vissza Magyarországra, és itt bányavállalkozásokba kezdett. Ez a kiváló üzleti érzékű, agilis, meglehetősen találékony építési szakember az ipar más területein is szabadalmakkal rendelkezett. Így több országban különféle szabadalmi jogokat birtokolt a csatornatéglák előállítására 1896-ban, a lapos formájú mennyezetéglák gyártására 1895-ben kiadott császári szabadalmi leírás alapján. A síkfödémekre 1905-ben kelt magyar, továbbá a vashulladékok brikettelésére 1906-os dátumot viselő osztrák szabadalmi leírások 1945-ig megtalálhatók voltak a mátrabányai irattárban.

Weisz nem azért vette meg Mátrabányát a tartozékaival, hogy a bányászatot újraindítsa, hanem azért, hogy a *Schwartz Gyula* szakvéleményében leírt rézgálicgyártást megkezdje. Tervei szerint a bánya hányóinak anyagából 1000 q napi kapacitással 10 évig elegendő rézgálic állítható elő. A rézgálicon kívül a meddőhányókon feldolgozásra váró ércmenyiségben mázsánként 150 gr arany és 3000 gr ezüst is volt.⁹⁷ A rézgálic nem más, mint a rézszulfát vegyülete, amit *kékgálic*, ill. *rézvitriol* néven is ismertek. A rézszulfát kék kristályai 200 fokon fehér porrá esnek szét. Ezt az anyagot a galvanoplasztikában, szőlőpermetezésnél a peronoszpóra ellen, gabona csávázására és fa impregnálására használták fel.⁹⁸

Weisz Lajosnak 1917 júliusában a recski ércbányán kívül a szarvasközi titánvasérc-előfordulás, ill. a felsővisói mangánérc kiaknázására voltak érdekeltségei. A tulajdonos elsődleges tevékenysége a rézgálicgyár megvalósításához szükséges tőke előteremtésére irányult, ezért nem folytatott rendszeres bányászatot Recsken. 1917 végén a Magyar Fémközpont hívta fel a Dobsinai Rézművek Rt. figyelmét a vállalatra. Weisz 1917 vé-

⁹⁶ Bányarészvény-Jegy, Budapest, 1915. július 19. (A szerző tulajdonában.)

⁹⁷ POLLNER Jenő 1965. I. 286-291.

⁹⁸ SCHACK Béla 1931. IV. 110-111.

gén opciós szerződést kötött a dobsinaiakkal, amely 1918. március 1.-től lépett életbe.⁹⁹

Az *opció* egy olyan speciális üzletkötési forma, amely elővételi jogot tartalmaz, s ez lehetőséget nyújt az egyik fél részére, hogy későbbi időpontban nyilatkozzon a felajánlott üzletkötési feltételek elfogadásáról vagy azok elutasításáról.¹⁰⁰

A *Dobsinai Rézművek Rt.* viszonylag új cég volt. Az 1914. évi adatok szerint a már jól kiépített teleppel, laborral, műhelyekkel felszerelt vállalat 262 dolgozóval (110 bányász, 72 előkészítő, valamint 80 műhelymunkás) rendelkezett. Viszont bányászatát csak 1914 januárjában kezdte meg, ill. rezolvasztó kohóját csak ebben évben kívánta üzembe helyezni. Ezért nem volt véletlen, hogy óvatosságból csupán opciós szerződést kötött a recski ércbányára.¹⁰¹

Weisz a bányáüzemet nem helyezte működésbe, csak takarítást végeztetett. 1918 tavaszától 1919 végéig az opciós jog alapján bányaművelést és bányászati tevékenységet a Dobsinai Rézművek Rt. folytatott Mátrabányán. 1917 végén a cégnek *Gellért Jenő* volt a műszaki vezetője, s őt bízták meg a recski bánya tanulmányozásával. 1918 tavaszán a munkák nehezen kezdődtek el Recskén, mert nem állt rendelkezésre megfelelő munkaerő, a bányászok katonai szolgálat alóli felmentése nehézkesnek bizonyult, a környéken nem volt szakképzett bányász. Ezért a dolgok igen lassan haladtak az 1918-as októberi forradalomig.

A dobsinai vállalkozás a II. és a III. tömzsben figyelemre méltó felárításokat végzett. Az októberi forradalom után, a Tanácsköztársaság idején még folytak a munkák. Viszont a tanácsállam megdöntése után nem volt mód a kitermelt érc Dobsinára történő elszállítására, ezért a kutatást beszüntették, és a részvénytársaság 1919 őszén az opciótól visszalépett.

1920-ban az addig is igen leromlott állapotban levő bányatelep teljesen tönkrement. Weisz Lajos 1921. március 23-án Recskén meghalt.¹⁰² Örököse az özvegye, Weisz Lajosné született Leszner Adél lett, aki bányászati tevékenységet nem végzett, csak az üzemi épületek lebontásából nyert anyagok és gépek eladása révén szerzett jövedelmet, a bánya mellett felhalmozott meddőanyagot pedig útépitéshez adták el. Így azután a pörkölőnek és a lúgzóműnek csak az alapfalai maradtak meg, a bányáüzem teljesen tönkrement.

Vitális Sándor geológus 1922. március 22-én a következőket írta szakvéleményében a Schmidt testvéreknek: „*Jelenleg a hányóknak a ka-*

⁹⁹ POLLNER Jenő 1965. I. 291-299.

¹⁰⁰ SCHACK Béla 1931. III. 366.

¹⁰¹ DÉRY Károly 1914. 136.

¹⁰² HML XXXIII-1/c/396. Recsk. Halotti akv. 1904-1912. 1921/24. sz. bejegyzés.

vicsát a vármegye termeli, s a kitermelt kavicsot iparvágányon viszi a vasúthoz. Az iparvágány az államé, s azt a vármegye egy évre kibérelte. Ez az egyetlen dolog, amelyből a jelenlegi tulajdonos valamelyes hasznot élvez.”¹⁰³

A Schmidt testvérek vállalata (1922-1926)

1920 után Vitális István (1871-1947) geológus, a soproni Bányászati és Erdészeti Főiskola professzora hívta fel a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. alkalmazásában levő Schmidt Jenő, Lajos és Sándor bányamérnök testvérek figyelmét arra, hogy „a recski Mátrabánya az egyedüli ércbánya, amely a megmaradt határokon belül a bányászati technika új vívmányainak felhasználása mellett tőkebefektetésre még alkalmasnak látszik.”¹⁰⁴

A recski bányauzem működése szünetelt 1919 őszétől 1922 tavaszáig. Schmidt Lajos írta Recskről 1922 júniusában szakvéleményében: „A hányók egy részét már elszállították és szállítják (most is) útkavicsolásra. Ez voltaképpen nemzetgazdasági kár, mert ... legalább 2 % réztartalmú hányóanyag... érckészletet képezne, nem is szólva aranyos-ezüst tartalmáról. Ezért felsőbb helyeken utána kellene járni, hogy Heves vármegye az országnak ezt a kincsét hagyja ott a helyén; utak kavicsolására találhat másutt is anyagot.” A recski régi meddőhányók anyagát Schwartz Gyula 1916-ban 36.000 vagonra becsülte!

Ilyen előzmények után 1922-ben a recski bánya Schmidt Jenő¹⁰⁵ baglyasaljai, Schmidt Lajos¹⁰⁶ pécsi, valamint Schmidt Sándor¹⁰⁷ dorogi lakosok opciójába került.¹⁰⁸

¹⁰³ POLLNER Jenő 1965. I. 310-321.

¹⁰⁴ KUN Béla 1997a. 294.

¹⁰⁵ Schmidt Jenő a Hont megyei Hegybányán született 1876. május 15-én. Gimnáziumi tanulmányait Nagybányán és Máramarosszigeten végezte. Itt beiratkozott joghallgatónak is. Egy év után, katonai szolgálati idejét letöltve, a selmecbányai bányászati főiskola hallgatója lett, amit 1895-1899 között végzett el, bányamérnöki oklevelet 1901-ben szerzett. Munkáját az állami ércbányászatnál kezdte Felsőbányán. 1902-ben Nagybányára került, ahol már üzemvezetőként dolgozott. 1907-től a Pénzügyminisztérium Bányászati Osztályán alkalmazták, 1908-tól Petroszényban, 1909-től már Komlón dolgozott az állami szénbányák vezetőjeként. A kincstár szolgálatában 1899-től 1917-ig tevékenykedett, majd nyugdíjba vonult. 1917-től elfogadta az Északmagyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt. baglyasaljai bányaiigazgatói tisztségét, ott dolgozott 1925-ig, amíg a cég nem egyesült a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-vel. A Zala megyei Kiskomáromban hunyt el 1937-ben, s Budapesten helyezték örök nyugalomra. – SZVIRCSEK Ferenc 2000. 645-646.

A Schmidt testvérek a kedvező szakértői vélemények alapján végül elhatározták a bánya megvételét az opcióban kikötött vételárért. Viszont a tulajdonos, özv. Weisz Lajosné a korona romlása miatt nem volt hajlandó annyira eladni a vállalatot. Ezért az opció lejárta előtt, 1922. augusztus végén a Schmidt testvérek pert indítottak, hogy a bányát maguknak biztosítsák. Bírói letétbe helyeztek 6,1 millió koronát, amit Schmidt Sándor részint a testvéreitől, részben rövid lejáratú kölcsönre magas kamattal vett fel.

Közben a pereskedés alatt a Schmidt fivérek folytatták az Istenáldástáró újraindítását. A per elhúzódása miatt a vevők 1923. áprilisában a letétbe helyezett vételáron felül még további 2,5 millió koronát ígértek rá az egyezsége. Végül is az ügyvédek 1923. június 20-án megkötötték az adásvételi szerződést. A bánya vételára 10 millió 50 ezer koronát tett ki. Ebből közvetlenül a bánya megvásárlására 6,1 millió, az ügyvédi költségekre 1 millió, Weiszné leányának, Holchuter Ernőné sz. Weisz Lujzának 2,7 millió, Heves vármegyének jelzálogra 150.000, a letétbe helyezett pénzek felvételére 50.000, s Blauer ügyvédnek a szerződés készítésére 50.000 koronát fizettek ki. A felsorolt tételek nem tartalmazták a közjegyzői költségeket és dr. Varga Imre ügyvédi honoráriumát, aki a Schmidt

¹⁰⁶ *Schmidt Lajos* 1878. július 13-án született Felsőbányán. Középiskoláit Nagybányán, Máramaroszigeten és Selmezbányán végezte. 1896-ben beiratkozott a selmezbányai főiskolára, 1900-ig a bányamérnöki és a fémkohászati szakot végezte el, 1901-ben bányamérnöki oklevelet szerzett. 1901-1902-ben önkéntes katonai szolgálatot teljesített. 1902-től Rézbányán vállalt állami szolgálatot, még az évben a Salgó áthívta az inászói Ferenc-aknához. 1912-től 1920-ig a Petroszényi Állami Szénbányák vezetője. 1920-ban Magyarországra települt, s a kincstártól nyugdíjba vonult. 1920-22-ben somoskőújfalui szénbánya üzemvezetője, majd 1922-25 között Pécsen volt szintén üzemvezető. 1925-26-ban a recski ércbánya igazgatója lett. Hosszú élete során utolsó munkahelye a Dorogi Szénbányák volt 1952-55 közt, ahol a tröszt műszaki ellenőréként tevékenykedett. 1963. november 4-én hunyt el. – SZVIRCSEK Ferenc 2000. 675.

¹⁰⁷ *Schmidt Sándor* 1882. március 12-én született Felsőbányán. A selmeci főiskolát 1900-1904 között végezte el. 1904-ben a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. szolgálatába lépett. Először a Zsil-völgyében, majd 1905-től Dorogon az Esztergom-Szászvári Kőszénbányánál dolgozott. 1911-ig az Augusztai akna üzemvezetője, 1911-től igazgató. 1934-ben a bányamérnökök közül először szerzett műszaki doktori címet. Az iszaptömedékeléses bányászat hazai meghonosítója, az első magyarországi vágathajtó-gép megalkotója. 1939-ben a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója lett. 1944-től dr. Chorin Ferenc helyett az elnöki munkakört is ellátta. 1953-ban letartóztatták, és a börtönben halt meg 1953. július 12-én. – SZVIRCSEK Ferenc 2000. 675-676.

¹⁰⁸ *Bányarészvény-Jegy*, Budapest, 1915. július 19. (A szerző tulajdonában.)

fivérek jogásza volt. Ezen kívül a vevők vállalták, hogy özv. Weisz Lajosné leánya számára egy hálósoba-bútort vásárolnak, továbbá kötelezték magukat, hogy özv. Weisznének élete végéig havonta egy métermázsos búza értékét kifizetik, a hó elején jegyzett mindenkori tőzsdei középár szerint.¹⁰⁹

Az igen magas vételár kifizetését a vevők több ok miatt is kénytelenek voltak vállalni. Első helyen természetesen a korona válsága volt, az elhúzódó pénzválság miatt az eladók mind jobban felfelé srófolták az eladási összeget. Tehették, ugyanis a pénz romlása az ő pozícióikat javította. A lassan realizálódó vásárlás a vevőknek azért is egyre sürgetőbbé vált, mert félték, hogy a Földművelésügyi Minisztérium, valamint az Országos Földbirtokrendező Bíróság az ún. *Nagyatádi-féle* földreform keretében a recskiek kérésének eleget fog tenni, és kiosztja a bányához tartozó telkeket is.

Kevéssé ismert az a tény, hogy a recski bánya megvásárlásakor a vállalatban négy Schmidt testvér volt érdekelt. 1923-ban éppen a korona válsága miatt a negyedik testvér, a Csehszlovákiában élő *Schmidt Imre* elégedetlenségének adott hangot, ezért 1923 októberében kilépett a Parádi Bányatársulattól. További érdekesség, hogy a négy Schmidt-fivér közös vállalkozása még mint *Parádi Bányatársulat* folytatta a bányászatot Mát-rabányán.

A Schmidt fivérek közül hárman bányamérnöki képesítéssel rendelkeztek, viszont csak kettőjüknek volt közvetlen kapcsolata a bányával: Schmidt Lajos 1925-26-ban a recski ércbánya igazgatójaként tevékenykedett, a bátyja, Jenő pedig a recski bányánál a feltárásokat vezette, és ő irányította a flotálómű építését.¹¹⁰ A Schmidt testvérek kisebb kutatások mellett több régi tárót (Jószomszéd, Istenáldás) újra megnyitottak, de ezekben komolyabb eredményt nem értek el. A csekély termelés a dobsinaiak által feltárt II. és III. számú tömzsből került ki.

Érdekesség, hogy 1925-ben felfedezték Recsken a kékpálához kapcsolódó, aranyban gazdag pirites érctesteket. Úgy történt, hogy 1925-ben a II. tömzs D-i részén, a kékpala takaró alatt és benne két fészekből 32 vagon, tonnánként 120-180 g aranyat tartalmazó piritet termeltek.¹¹¹ A II. számú, vagy Stoll-tömzset a Mátrai Bányagyűlés fennállása idején nagyrészt lefejtették. Az utánuk következő dobsinaiak a tömzs DK-i részén új feltárásokat indítottak. A II. tömzsben dús közök is akadtak, amelyek próbavizsgálatai 13 % rezet mutattak. 1922-ben, amikor a Schmidt testvérek újraindították az üzemet, a termelés egy részét éppen a Dobsinai Rézművek által feltárt közökből nyerték ki. A tömzs aranytartalma is feltűnően

¹⁰⁹ POLLNER Jenő 1965. I. 351-357.

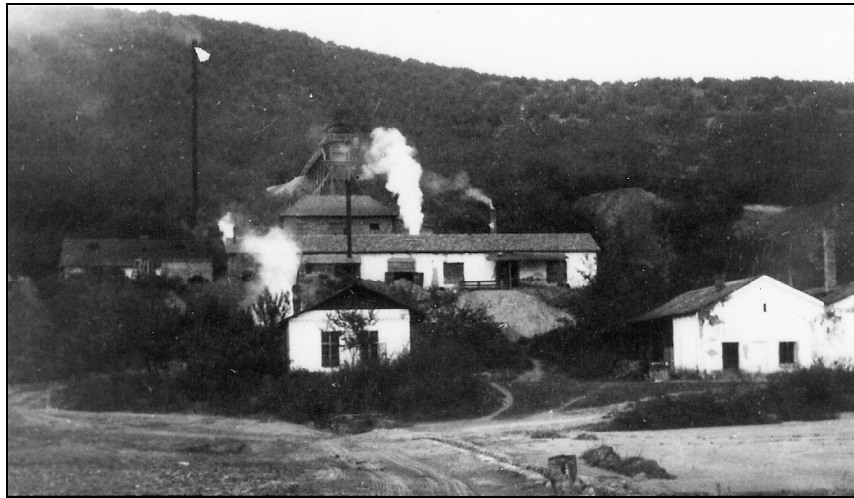
¹¹⁰ DZSIDA József 1944. 147.

¹¹¹ KUN Béla 1997b. 104.

magas volt (32,8 g/t), de csak bizonyos helyeken volt dús a nemesfém-
ben.¹¹²

A Schmidt-testvérek először csak dúsércet termeltek, majd 1924-ben a szegényércек értékesítése végett *Posch Adolf Géza* (1881-1935) mérnök, bányatanácsos tervei alapján új lúgzóművet és egy olajtüzelésű rézolvasztó kemencét állítottak fel. Posch 1924. október 8-án költözött le Mátrabányára a családjával, másnap ünnepélyes keretek között elvégezte az első kapavágásokat a szulfatizáló pörkölőkemence és a lúgzómű építésénél. 1924-1925-ben napi fél vagon befogadóképességű berendezéssel szulfatizálólággal pörköltek és lúgoztak.¹¹³

Az első lúgzási kísérlet 1925 tavaszán történt, de az eredmény nem volt megfelelő. Ezért a lúgzómű további üzemeltetése szükségtelenné vált. Miután az érctermelés a lúgzóműre épült, a sikertelen kísérlet után a bánya teljesen beszüntette a működést.



17. kép. A Schmidt testvérek flotációs ércelőkészítő műve üzemben, 1926.

A tulajdonosok ezután egy új ércfeldolgozási eljárás, az ún. *flotálás*¹¹⁴ bevezetésével foglalkoztak. 1925 őszén felfedeztek két, aranyban igen dús pirítfészket, melyekben 40-180 gr/t arany volt. Ennek a jövedelméből és az államkölcsönből (1 milliárd korona!) felépítették Magyaror-

¹¹² BÓDI G. Mária 1976. 38.

¹¹³ POLLNER Jenő 1972. 106.

¹¹⁴ Flotációs vagy úsztatásos módszer, az ércek és egyéb ipari ásványok dúsítására használt eljárás. Az úsztatás azon alapszik, hogy a finomra őrölt ásványrészek elválnak egymástól, ha egyik – a kiválasztandó – részükhöz levegő, a meddő részekhez pedig víz tapad.

szágon az első flotációs dúsítóművet. A kísérleti flotációs üzem azonban már a kincstár nyitotta meg 1926-ban.¹¹⁵ Ez a létesítmény már napi 50-70 tonna ércet dolgozott fel. A berendezést gőzlokomobil hajtotta, s kollektív színpont termelt 1926 novemberéig.

A recski érc feldolgozásának a problémáját *Finkey József*¹¹⁶ professzor oldotta meg. Az ő ajánlására vezették be az ércelőkészítéshez az újfajta habúsztató eljárást, a flotálást. Az új technológiáról Finkey 1924-ben könyvet adott ki Berlinben „*Die wissenschaftlichen Grundlagen der nas-sen Erzaufbereitung*” címen.¹¹⁷



18. kép. A Schmidt-féle Mátrabánya látképe 1926 végén.

¹¹⁵ POLLNER Jenő 1972. 106.; BÓDI G. Mária 1976. 27-28.

¹¹⁶ *Finkey József* (1889-1941) a bányaműveléstan, majd az általa szervezett érc- és szénelőkészítés-tani tanszék oktatója 1914-től Selmechányán, ill. 1923-tól haláláig Sopronban. Közben a bányamérnöki osztály, majd az egyetemi kar dékánja is volt. 1934-től az MTA levelező, 1940-től rendes tagja lett. Munkássága úttörő jellegű és alapvető az érc- és szénelőkészítés elméletének kidolgozása területén. Széleskörű hazai és külföldi publikációs munkásságot fejtett ki. Könyvei közül a legjelentősebb a flotálásról írt műve, amelyet a 1930-ban az Egyesült Államokban, 1932-ben pedig a Szovjetunióban is kiadtak. Szakterületén számos hasznosított szabadalmat dolgozott ki. – ZSÁMBOKI László 1985. 209.

¹¹⁷ ÁRVAY József 1941. 165.

A termelés és a technika 1850-1926 között

A bányászok a kezdetektől 1931-ig kizárólag olajméccsessel világítottak, s emellett kézzel fúrtak és jövesztettek a vágatokban. A bányászati technológia szempontjából Recsk környékén táróbányászat folyt. A tárókihajtásoknál és a fejtéseknél a jövesztést fúrórudakkal és kézikalapáccsal kialakított lyukakba helyezett robbantóanyaggal végezték. A lahócai bányászatban kezdetben lőport használtak a robbantáshoz. A termelvény szállításánál és rakodásánál a 19. században még kosarat, kapát, valamint különböző típusú targoncákat, magyar csilléket alkalmaztak, amelyeket fapallókon mozgattak.¹¹⁸ A vaspályán mozgó csillék használatát Péch Antal igazgatósága idején, 1863-tól vezették be.

Recskén a 19. század végén főtepásztá-fejtéssel folyt a bányaművelés. Miután a fejtés 60-70 m² felületet elért, az egyik szélén 3,5 m széles meddőberakást készítettek, amelyet gondosan a főte alá tömedékeltek. A nyitott üreg felőli részén nyerskőből biztosítófalat építettek. A pászta lefejtése után a teljes főtét alátömedékeltek, és ezután kezdték fejteni a következő pásztát. Az ércszállításához, a tömedék beszállításához, valamint a közlekedésre mindkét szintet összekötő gurítót és feltörést készítettek. Az első részt a tömedékben építették ki, és fával biztosították.¹¹⁹

A jövesztés a bányában 1871-ig puskaporral, majd dinamittal és főként paxittal végzett robbantással történt.

A flotáció bevezetése előtt a dúsércet kézi válogatással külön termelték. Durvaaprításra kézi bunkót, középpaprításra 1860-1907 között hengerpárt, a finomaprításra 1868-ig zúzónylakat alkalmaztak.

A recski bányát a hazai viszonyokhoz mérve meglehetősen későn villamosították, s így az üzem 1929-ig nélkülözte az áramellátást, a szükséges energiát addig gőzgépekkel állítottak elő.

Valószínű, hogy Magyarországon a recski Mátrai Bányaegylet ércbányáját érte elsőként környezetvédelemmel kapcsolatos kifogás, amikor 1860-ban a kitermelt ércet halmokban pörkölték a külszínen. A pörkölés során távozó igen kellemetlen, szúrós szagú, kén- és arzén-gőzöket tartalmazó bűzös gázokat a szél Recsk felé fújta, ami ellen a községi vezetés tiltakozott. Ezért a pörkölést előbb egy bányavágatban kellett végezni, majd pörkölöpestekeket létesítettek.¹²⁰

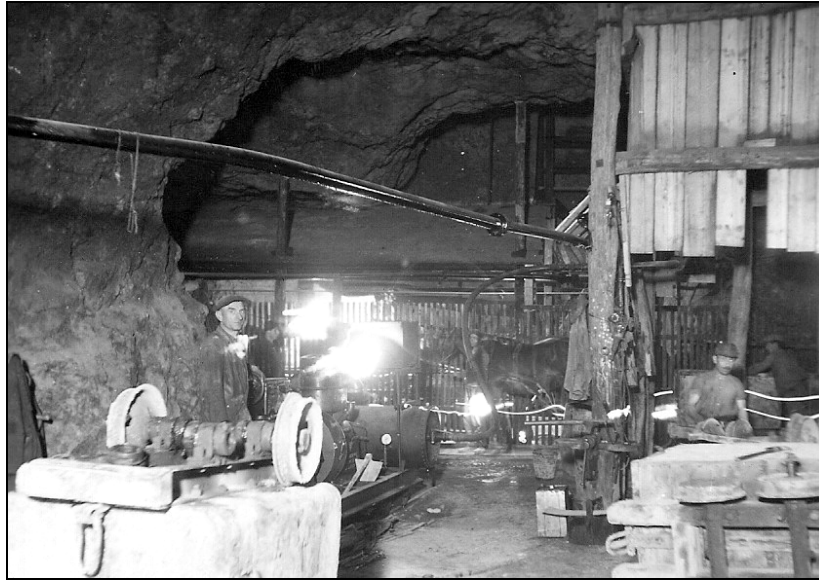
Szólnunk kell a fa 19. századi jelentős mértékű felhasználásáról is. Péch Antal idején már gőzgépet alkalmaztak az energiaellátás céljából, amely fatüzelésre volt berendezve. Az üzemnek az érc pörköléséhez és a bányavágatok biztosításhoz is jelentős mennyiségű tűzifára volt szüksége.

¹¹⁸ KUN Béla 1997b. 104.

¹¹⁹ KUN Béla 1997c. 332.

¹²⁰ KUN Béla 1997c. 345.

A fafelhasználás mértékét jelzi, hogy 1865-ben 192,5 bécsi mázsa, vagyis 108 métermázsa érc pörköléséhez 27,5 öl, azaz 93,8 m³ fára volt szükség. A zúzóműben alkalmazott 30 LE-s gőzgép 24 óránként 7-8 öl fát, vagyis 23,9–27,3 m³ fát emésztett fel, sőt nem volt ritka, hogy ennyi idő alatt 34,1 m³ fát tüzeltek el.¹²¹ 1863-ig a bányafát Losoncról vásárolták. A Mátrai Bányaegylet a kiadásait azzal is csökkenteni kívánta, hogy a szükséges faanyagot a közelben levő Domoszlón vásárolt saját erdejéből nyerte.¹²² Később a Mátrai Bányaegylet megváltotta a Lahóca földterületét, de az onnan kitermelt fa is csupán a bányavágatok biztosítására volt elegendő.¹²³ A pörkölésnél csak 1871-ben váltották fel a fatüzelést szénrel. Így a fafelhasználás igencsak növelte a vállalat veszteségeit.



19. kép. A légsűrítő telep, csillejavító- és a kovácsműhely az I. tömzseli nagyüregben 1940 körül.

Recskről a felvidéki kohókig szekérral igen magas volt a szállítási költség. A vasút csak 1887-ben épült meg a Kisterenye és Kisújszállás között. Ezzel a Kisterenye – Nemti közötti vasúti szakaszt Recsken keresztül bekapcsolták a Budapest – Miskolc – Kassa vasúti fővonalba. Korábban a vasút hiánya miatt kellett Recsken az érc helyi feldolgozására berendezkedni.

¹²¹ KUN Béla 1997b. 113.

¹²² MISÓCZKI Lajos 1978. 155.

¹²³ KUN Béla 1997b. 114-115.

Az ércet sóval keverve fával vagy kőszénnel pörkölték, a pörkből a kloridokat vízzel kilúgozták, és az oldatból a rezet vassal kicementálták. A 60-70 % réztartalmú cementrezt készelő kemencében, majd lángpeszekben helyben kohósították, vagy a tajovai (Zólyom vármegye) kincstári kohóba vitték. 1855-1857 és 1861-1868 között a nyers dúsércet és a dúsított marát helyben olvasztották, színítőkohókban (szennyezéstől megtisztítva fémmé alakították) és tárcsaöntőben kész réztárcsává öntötték.¹²⁴

Az ún. „*legendás idők*” termelése 1876-1877-ben és 1879-ben 3,1, 2,3, illetve 0,68 kg aranyat, 13,2, 9,8 és 2,2 kg ezüstöt produkált. Rézből 145,3, 114,3 és 1,9 mázsa volt a termelés.

1923-ban *Rozlozsnik Pál*¹²⁵ Mátrabánya addigi termelését 1200 tonna fémrézre, 1,3 tonna ezüstre és 170 kg aranyra becsülte.¹²⁶

A Recski Magyar Királyi Ércbánya (1926-1944)

A recski ércbánya az 1920-as trianoni békekötés után stratégiai jelentőségűvé vált. Magyarország területén csak itt-ott maradt egy-egy szegényes, részben már régen felhagyott, részint még jól meg sem vizsgált ércelőfordulás (Recsk, Gyöngyösoroszi, Telkibánya). Ezek közül 1922-ben sor került a recski ércbánya újrainítására, hogy végül is azt hosszas hányattatás után a magyar kincstár vegye kezébe.

A recski bányatelep megvétele előtt szakemberek ércvagyonbecslést végeztek a reménybeli készletek nagyságára vonatkozóan. Ehhez szükség volt a régi tömzselmélet felülvizsgálatára, ill. felhagyására. Ezen elgondolás szerint a Lahóca-hegy tömegében szabálytalanul elszórt tömzsök felkutatására nincs szabály. Megállapították, hogy a Schmidt testvérek által felépített flotálómű megfelelő új szerkezetek alkalmazásával a fémkihozatalnál is javulást fog eredményezni. Így *Bud János* (1880-1950) akkori pénzügyminiszter *Böhm Ferenc* miniszteri tanácsos javaslatára jó-

¹²⁴ KUN Béla 1996. 556.

¹²⁵ *Rozlozsnik Pál* a Szepes megyei Bindt bányatelepen (Szepespatak) született 1880. december 24-én. A selmecebányai Bányászati és Erdészeti Akadémián szerzett bányamérnöki oklevelet 1903-ban. A Magyar Kir. Földtani Intézet geológusa, majd főgeológusa, végül igazgatóhelyettese 1903-1940 között. A kormány geológiai tanácsadó bizottságának tagja (1930-1935). 1927-től az MTA tagja. A XX. századi magyar bányageológiai kutatások egyik jelentős képviselőjeként elsősorban a Bihar hegység, Aranyida és Dobsina, ill. a Radnai havasok geológiai sajátosságaival foglalkozott. Az esztergomi szénmedencében részt vett a szénvagyon felbecslésében. Budapesten halt meg 1940. augusztus 24-én. – Révai Új Lexikona 2005. XVI. 371.

¹²⁶ POLLNER Jenő 1965. II. 608.; VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt 1975. 381.

váhagyta a bánya állam által történő megvásárlását.¹²⁷ Bud János a műegyetem tanára, neves gazdasági szakember volt. Az ő nevéhez fűződik egyebek között a pengő és a fillér 1926. december 27-én történő bevezetése Magyarországon. A Schmidt testvérek recski bányájának megvétele előtt, 1926. október 6-án Böhm Ferenc dr. Papp Simon főgeológussal, dr. Schmidt Sándor dorogi bányai igazgatóval és testvérével, Schmidt Lajos bányamérnökkel bányabejárást végeztek a helyszínen.

A magyar állam 1926. december 1-én kötött adásvételi szerződést a Schmidt testvérekkel, vagyis a Parádi Bányatársulattal. Az üzemet a tulajdonosok 5 milliárd koronáért, azaz 400.000 pengőért adták el. A bánya ekkor garantált készletei a Katalin-tározó szintje fölött 2 millió mázsa 2 %-os rézércre és 6,6 gr/t aranytartalmú ércvagyonra voltak becsülhetők.¹²⁸

A bányatelep megvétele után a termelőüzem megindulásáig mintegy ötéves előkészületre volt szükség. A beruházás elhúzódnia miatt természetesen számos bíráló cikk jelent meg az állami beruházásként készülő új üzemről. 1929-ben *Pávai Vajna Ferenc*, a neves geológus írta a következőket: „... a Luca-széke is hamarabb készül el, mint egy kincstári bányamű, mert nálunk soha nem tanulják már meg, hogy a bányászat üzlet és nem hivatal, azt nem ranglétrán cammogó hivatalnokokkal, hanem munkája után fizetett tisztviselőkkel és munkásokkal kell lebonyolítani, s nem tudósok kísérleti nyula az, hanem üzem, ami pénzt hoz, de meg is eszi, ha évekig áll, s azután annyi teher nő nyakába, hogy lehetett akármi-lyen sok és dús érc, évek kellene hozzá, hogy behozza, s az is megeshet, hogy sohasem jön be.”¹²⁹

A bánya és az ércmű átépítéséhez 1927-ben kezdtek hozzá. Miután a meglévő érckészlet csak 7-8 évi bányászatra lett volna elegendő, ezért új feltárásokra volt szükség.¹³⁰

A rendszeres, termeléshez szorosan kapcsolódó feltáró munkák eredményeként vált ismertté a Lahóca keleti szárnyának több további ércteste, a mai számozás szerint a IV., V., VII. és IX. számú érctömsz. Erre az időszakra tehető a Lahóca máig is elfogadható első földtani modelljének a megalkotása, amit Pálffy Móric 1929-ben készített el.¹³¹

A termelés megkezdéséig a Magyar Államkincstár az átvételkor bejárható 2718 fm hosszú vágathoz további 2390 fm új vágatot nyitott. Meghosszabbították a Felső-György-tarót a II. tömzsig, a Katalin-tarót a La-

¹²⁷ BÉKÁSSY Jenő 1931. 293-294.

¹²⁸ SZIGETI Károly 1978. 12. – S. gy. 2008. november 4. A recski Bányász Művelődési Házban rendezett állandó történelmi kiállításon látható az eredeti adásvételi szerződés.

¹²⁹ PÁVAI Vajna Ferenc 1929. 40.

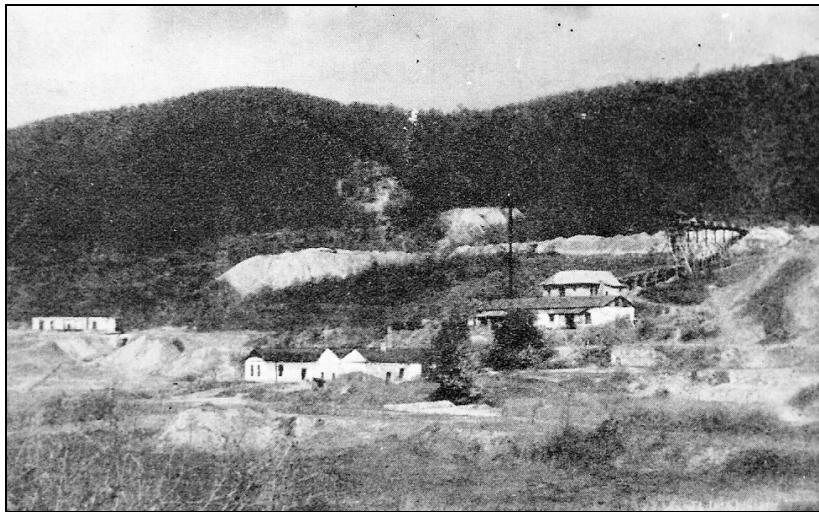
¹³⁰ BÉKÁSSY Jenő 1931. 293.

¹³¹ FÖLDESSY János – BAKSA Csaba – SZEBÉNYI Géza – POLGÁR István 2002. 158.

hóca északi oldalán már az 1850-es években kihajtott Istenáldás-tárával a hegy alatt 1928-ban összekötötték. Ily módon tárták fel a IV. és V. tömzsöket, majd az Istenáldás-táróból a VI. érces tömzsöt.

A feltárások befejezése után *Pantó Dezső* bányatanácsos új térképeket és ércvagyonebecslést készített. Miután az eredmény nem igazolta az eladáskor szavatolt mennyiségű és minőségű érc meglétét, ezért a Schmidt testvéreknek a vételárból visszatartott 160.000 pengőből csak 110.000 pengőt fizettek ki.

Az elhanyagolt üzemből három műszaki szakember közreműködésével és munkájával *Abzinger Gyula*¹³² bányafőtanácsos, *Pollner Jenő* üzemvezető és *Szilas Gyula* bányamérnök Közép-Európa egyik legszebb bányatelepét építették ki.



20. kép. Az ércbányatelep üzemen kívül, 1927 elején.

¹³² *Abzinger Gyula* a Moson megyei Kilitiben született 1883-ban. Középiskoláit Székesfehérvárott, a bányászati főiskolát Selmecebányán végezte, ahol 1907-ben szerzett bányamérnöki diplomát. Kezdetben a selmecebányai előkészítő üzemek, rövidesen pedig az összes felvidéki bánya ércelőkészítőinek a vezetője lett. Dolgozott a szélaknai bányamérnökségnél, majd a selmecebányai bányaigazgatóságon ércelőkészítő üzemek tervezésével foglalkozott. 1919-ben az m. kir. Pénzügyminisztérium Bányászati Osztályán bányatanácsos. 1920-ban a párizsi jóvátételi tárgyalásokon az elszakított Felvidék ércbányászatának szakértőjeként vett részt. Később kétszer küldte ki a pénzügyi kormányzat Németországba: először a közetnemesítési, utóbb az ércelőkészítési kísérletek vizsgálata végett. Az 1930-as években a recski ércbánya berendezéseinek tervezésével és a bánya üzembehelyezési munkálataival foglalkozott. – BÉKÁSSY Jenő 1931. 296-297.

A recski bányában 1929-ig nem használtak villamos energiát. Ekkor robbanómotorokkal gépesítették a bányát és a külszíni gépműhelyt, s bevezették az egyenáramot. A Kincstár ugyanebben az évben a jövesztésnél meghonosította az ún. pneumatikus gépi fúrást, s az ércutatáshoz ún. *Craelius* rendszerű magfúrógépet állítottak üzembe.



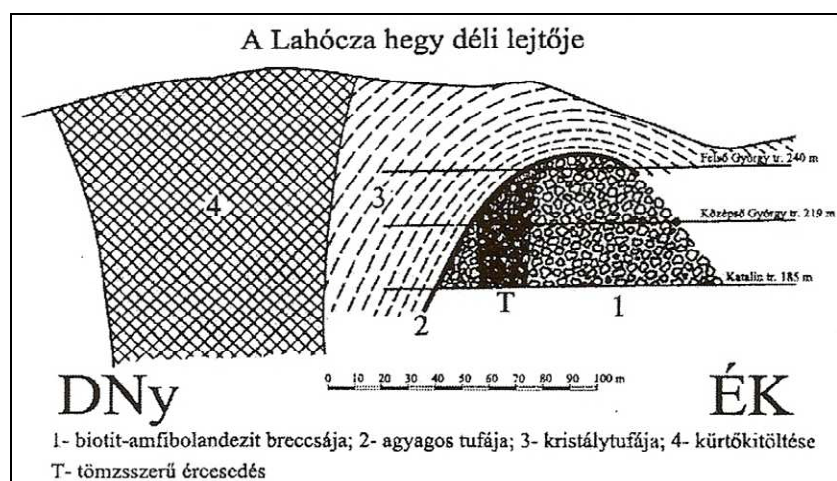
21. kép. Az ércelőkészítő mű építése 1928-ban.

A rendbe hozott utak és hidak, a tatarozott épületek, a szabályozott patakmeder, a tereprendezés, a gyümölcsös telepítése és a virágkertészet létesítése mind-mind része volt annak, hogy a természeti tájba tervezett új üzemi épületekkel a bányavállalat képe úgy változzon meg, hogy minden létesítmény harmonizáljon a környezettel. A recski ércbánya flotálóművét s egyéb épületeit *Fazék Gyula* bányamérnök tervezte.¹³³

1928-ban készült el az egykori Schmidt-féle ércdúsító helyén a kor ipari építészetének legmagasabb szintjét képviselő, monumentális új ércelőkészítő-mű. Ebben helyezték üzembe a magdeburgi Krupp-cég ajánla-

¹³³ *Fazék Gyula* 1883. augusztus 2-án Felpéccen (Győr megye) született, bányamérnöki oklevelét a selmechányai Bányászati és Erdészeti Főiskolán szerezte 1907-ben. Ugyanitt tanársegéd, majd Böckh Hugó mellett részt vett az erdélyi földgázkutatásokban. 1912-től a Magyarhoni Ércbánya Rt. műszaki vezetője Nagybányán. Az ércelőkészítésben több, külföldön is nagy figyelmet keltett új eljárást vezetett be. Az aranyércek flotálásánál az ő nevéhez fűződik a szítás golyósmalom használatának alkalmazása. 1933-tól 1948-ig a Ganzgyár, majd a Magyar Nemzeti Bank műszaki tanácsadója. 1946-ban az ő irányításával épült fel az MNB korszerű aranyfinomítója. Megírta Nagybánya bányászatának és hazánk teljes fémbányászatának monográfiáját. – KENYERES Ágnes 1985. III. 193-194.

tára garanciával leszállított, napi 10 vagon kapacitású golyósmalom flotációs berendezését. A szállító az üzemmenetben garantálta a réz 85-90 %-ának és az arany 70-75 %-ának a kihozatalát. Ezt 1929-ben még kiegészítették egy 8 vagonos érc-tároló körbuktató-házzal, továbbá a téli üzemeléshez vízmelegítő berendezés épült kazánházzal. A Bikk-patak mellett szivattyúházat emeltek zsilipművel. Ehhez társult az üzemet ellátó vízvezeték-hálózat. Az új üzemépületben színpor-tároló és rakodó, valamint laboratórium létesült, s mindezek az ércelőkészítő keleti szárnyában kaptak helyet, ahová az 500 kW-os kapcsoló- és transzformátor-állomást is telepítették. Az új trafóházat 1931 februárjában rákötötték az 1930-31-ben kiépített 22000 voltos Heves megyei nagyfeszültségű távvezeték-hálózatra.¹³⁴



22. kép. A Lahóca ércesedésének első modellje Pálffy Móric (1929) nyomán. (FÖLDESSY János – BAKSA Csaba – SZEBÉNYI Géza – POLGÁR István 2002. 158.)

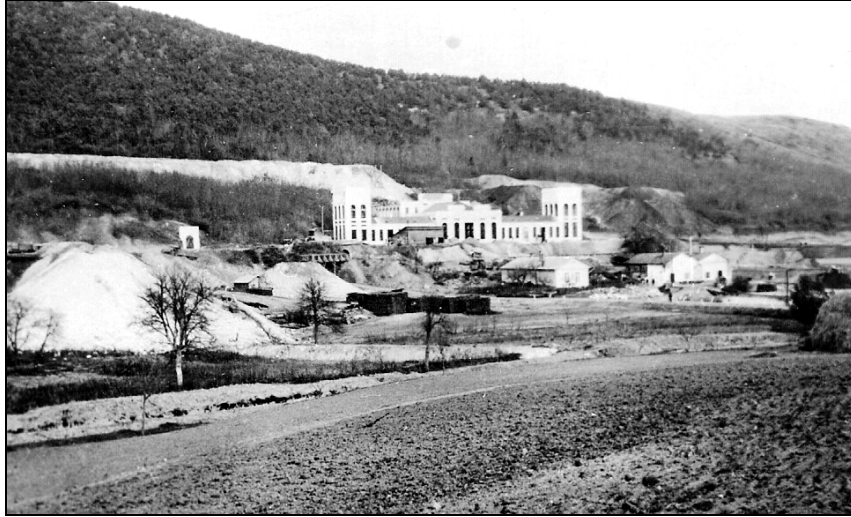
A recski ércbánya és a mellette felépített, flotációs eljárást alkalmazó ércdúsító a maga nemében világviszonylatban is az elsők közé tartozott, és létesítése idején korszerű középüzemnek számított.

Az új ércelőkészítő üzemnek igen jelentős vízigénye volt, 1931-ben napi 500 m³ vizet használt fel. Ezért 1930-ban elkészült a bányatelepen egy 80.000 m³-es víztározó völgyzárógáttal, amit bekapcsoltak a bánya üzemvíz-ellátásába. A recski tározó 210 méterrel van a tengerszint fölött, s így az ország harmadik legmagasabban fekvő tava a sástói és a Kőszö-rű-pataki víztároló után. Mederrészt andezittufába vágták. Nyugati és

¹³⁴ SZIGETI Károly 1978. 12-14.

déli oldalán a Lahóca lekopott, délnyugaton, a tó alagútszerű befolyó részénél kb. 1 méter magas hordaléknyelv keletkezett.

A meder mai formáját 1931-ben kapta, amikor a bányaiüzem termeléséhez már nem volt elég a természetes vízkészlet. A bányászok átvágták a DNy-i zárófalat, utat nyitva a Bodony felett eredő Baláta-, ill. a Bikkpa-tak egyik ágának.



23. kép. Az ércelőkészítő-mű építés alatt, 1929.

Az alagút 500 méter hosszú, bányavágatszerű folyosó. A kedvező esési viszonyok miatt elég egyetlen zsilip is az állandó vízszint megállításához. A tó hossza 1,0 km, szélessége 60 m, mélysége változó, így a zsiliprendszerrel 6-7 m, középen 2,5-3,5 m, a hordalékkúpon elsőkélyesedik.¹³⁵

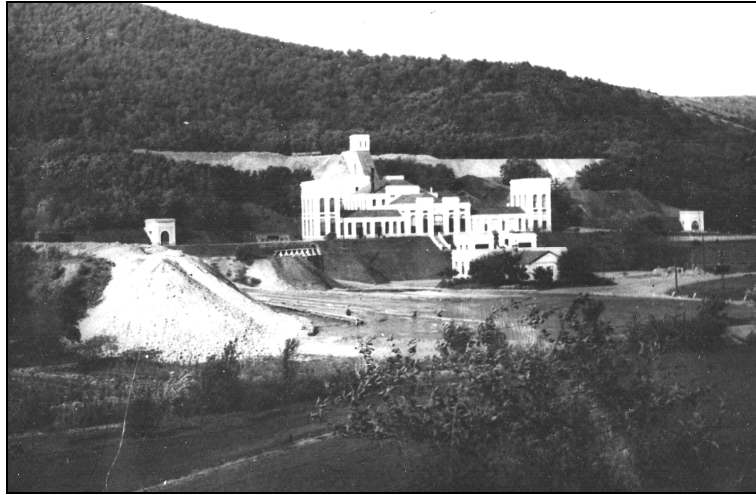
A bányatelepen 1939-ig mindössze öt lakóépület volt hét lakással, mert akkor még csak a közvetlen irányítók éltek itt: az igazgató, a főmérnök, továbbá két kétlakásos épületben a tisztviselők (bányamester). A műút melletti bejáratnál állt még az ún. kocsislakás.¹³⁶

Az előbb ismertetett beruházások mind házi kivitelezésben készültek el, tehát nem külső cégek, hanem a recski ércművek dolgozóival. Ennek figyelembe vételével a Magyar Államkincstár összesen 700.000 pengő költséget fordított Recsk kiépítésére. Az új ércelőkészítő-művet 1931. április közepén helyezték Kruppék üzembe, a berendezések műszaki átadására 1931. május 15-én került sor.

¹³⁵ BÓDI G. Mária 1976. 55-56.

¹³⁶ S. gy. Répás István bányász (Recsk) szíves közlése, 1979. május 8.

A technológia a következő volt: a régi pofástörőn előaprított érc a Krupp-féle hengerpárral 15 milliméter alá aprítva, szárazon került a szintén Krupp gyártmányú, 1800 milliméter átmérőjű golyósmalomba, s ez – már nedvesen – a vele összekapcsolt kettős Dorr osztályozóval 0,25 mm alá örölte.



24. kép. A recski ércművek látképe 1931-ben.

Az 500 gramm/liter sűrűségű zagyot kálium-amyl-xantát, kámforolaj, mész és vízüveg hozzáadásával 16 cellás, MS-rendszerű, alsólevegős mechanikus úsztatókészülékben flotálták. A kollektív koncentrátumot Dorr-féle besűrítőben elősűrítve dobos vákuumszárítón szikkasztották szállítható állapotú rezes-pirités színporrá.

A recski flotálómű aranytartalmú enargitos-pirités kvarcos-kaolinos andezit dúsítására létesült, napi 100 tonna teljesítménnyel. A kollektív flotálás a kb. 4 g/t Au-, 25 g/t Ag-, 1 % Cu-tartalmú nyersércből kb. 10 súlyszázaléknyi 24 g/t Au-, 175 g/t Ag-, 8 % Cu-tartalmú koncentrátumot adott. Néhány év múlva szelektív flotálásra tértek át, melynek végén két-féle terméket kaptak. Először is 4 súlyszázaléknyi Cu-koncentrátumot nyertek, amely 27 g/t Au-t, 160 g/t Ag-t, 12 %-nyi Cu-t és 40 % S-t tartalmazott. Emellett kiválasztották a 7 súlyszázaléknyi piritkoncentrátumot, amely további 18 g/t Au-t, 55 g/t Ag-t, 2 % Cu-t tartalmazott.¹³⁷

Az üzem életét nehezítette a világgazdasági válság miatt 1931-ben bekövetkezett rendkívüli rézáresés, a porkohósítás magas költsége és a vártnál gyengébb minőségű ércfeladás. A kincstári időszak első termelő éve csonka év volt, 1931-ben 3307 t nyersércet termelt a bánya, az érc-

¹³⁷ SZIGETI Károly 1978. 15-16.; BOLDIZSÁR Tibor 1959. 1232.

előkészítő viszont 13.999 t ércet dolgozott fel. Az előállított 1463 t réz-színporban 32,2 kg értékesíthető színarany, 123,8 kg színezüst és 115,2 t színréz volt. A vállalat első négy termelő évét azon állandó törekvés jellemezte, hogy a dúsítóműben a lehető legnagyobb fémkihozatalt a lehető legkisebb mennyiségű színporban érje el. Ezt célozta a számtalan nagyüzemi őrlési és flotálási (főként piritnyomási) kísérlet, és az ércmű gépi berendezéseinek fokozatos bővülése is, amely a feldolgozó-képességet napi 13 vagonra növelte.¹³⁸

Termelési eredmények

Termelési év	Nyersérc term. t	Feldog. ércmenny. tonna	Rézsínpor tonna	Színréz tonna	Színarany kg	Színezüst kg
1931	3307	13999	1463	115,2	32,2	123,8
1932	31937	31937	3050	253	76,3	302,2
1937	70000	–	–	415,7	174	1965
1938	69000	69000	8701	327,6	168,3	1448 ¹³⁹

Közben a vállalatnál kísérleteztek a szelektív flotálás és a kétféle színpor előállításának módozataival. Ez azt jelentette, hogy a nyersércből 5 súlysúlyaléknyi mennyiségben ún. *réz-színport* és 10 súlysúlyaléknyi ún. *pirit-színport* kaptak. A pirit-színporból a kohó különleges eljárással először ként, a réz-színporból pedig kénsavat állít elő. A visszamaradó pörkök kohósításával nyerték a fémeket.¹⁴⁰ A szelektív flotációs kísérleteket Magdeburgban, Nagybányán és Recsken már 1934 tavaszán kezdték, majd ezek alapján a szelektív flotálást 1934 júniusától be is vezették. Előbb szakaszosan, később egy új *Fazék-típusú* 18+(4+3) cellás turbopneumatikus úsztatócsoport beállítása után, 1934 szeptemberétől folyamatosan így dolgoztak 1935. augusztus végéig.

Az üzem gazdaságosságának további hatékonysága érdekében a dúsítóművet 1935 őszétől 1936 őszéig a Ganz céggel együttműködve napi 20 vagon, azaz 200 tonna feldolgozó-kapacitására bővítették.

E bővítés megtörténteig – főleg az 1934-től folyó kutató- és feltárómunka során – a bányában jelentős vágathálózatot építettek ki. Ennek főbb eredményei: a IV. aranyos-pirites tömzs, a VII. pirites és a IX-es rezes tömzs, az V. tömzs alatti ezüstös-fakóérces fészkek – ezek egyikében mutatkozott a nevezetes recski kőolaj-előfordulás. E kutatások a bánya

¹³⁸ SZIGETI Károly 1978. 15-16.

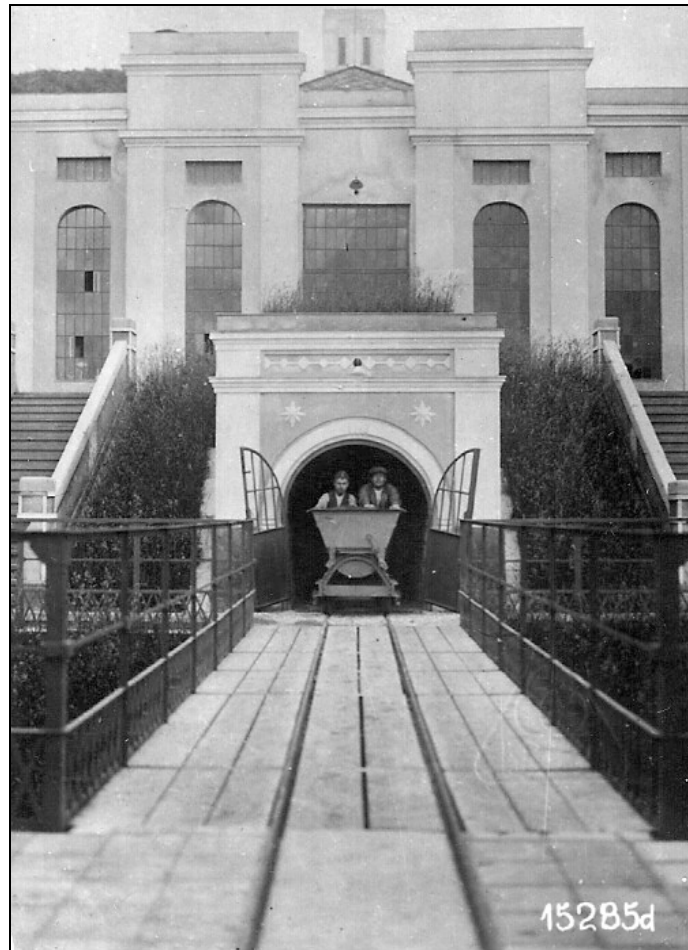
¹³⁹ Ebben az évben a bánya 2442 tonna, kohóadalékként használt nyers kvarcitot és 11.000 tonnányi ként is előállított.

¹⁴⁰ TELEGDI Roth Károly 1940. 6-7.

becsült ércvagyonát 1935 őszére 618.000 tonnára növelték 0,97 % réz és 3,6 gr/t arany átlagtartalommal.

1931. április 15-től 1935 augusztusáig, amíg tehát a 10-13 vagonos ércdúsító üzemelt, 32 fejtésben 106.600 tonna zúzóércet termeltek, gépi fúrással, 1934 derekáig 12 órás, majd 8 órás műszakokkal. Ebben az időszakban az új kihajtású vágatok összhossza 9150 fm-re nőtt, a lemélyített 29 magfúrás pedig 2785 fm-t tett ki.

Ezalatt az ércelőkészítő 133.278 t 0,99 % réz, és 3,92 gr/t aranytartalmú nyersércből 11.980 t, átlagosan 8,3 % réz és 24,6 gr/t aranytartalmú rézkonzentrátumot, továbbá 2115 t 2,01 % réz-, 18,4 gr/t arany- és 40 % kéntartalmú piritkonzentrátumot termelt.



25. kép. Az ércelőkészítő műből kitolják az első csille szinport
1931 áprilisában.

Az irányító Iparügyi Minisztérium és a bányüzemi vezetőség erőfeszítései a kellő ércbázis megteremtésére 1936 októberétől kezdve már biztosították a nyugodt termelést, a fémárak emelkedése pedig a bánya üzemének a gazdaságosságát is garantálta.¹⁴¹

A recski bánya a lecsökkent rézárak miatt 1935-ig nagy ráfizetéssel dolgozott. 1936-ban a Ganz gyártmányú gépkiegészítéssel a flotációs mű napi teljesítménye az eredeti 1931. évi kapacitás kétszeresére bővült.

*Az üzemi alkalmazottak létszáma*¹⁴²

Év	Összes dolgozó
1930	86
1931	139 (129+10) ¹⁴³
1932	124 (114+10) ¹⁴⁴
1937	240 ¹⁴⁵
1938	300 (274+) ¹⁴⁶ 26
1944. augusztus	469 ¹⁴⁷
1945. február	70

Az ércdúsítás menete – egy-két piritflotálástól eltekintve – 1936-tól 1944 őszéig alig változott. A kisebb javítási üzemszüneteket figyelmen kívül hagyva a termelés folyamatos volt, és a bányamű életében addig soha nem látott eredményeket hozott. A 20 vagonos ércelőkészítőben 1936 őszétől 1944 végéig 529.000 t 0,68 % réz-, és 3,98 gr/t aranytartalmú nyersércet dolgoztak fel. Ebből 24.080 t, átlagosan 8,77 % réz- és 18,24 gr/t aranytartalmú pirit-színport termeltek, ill. szállítottak el. A bánya ezen kívül 12.773 t 0,65 % réz- és 4,58 gr/t aranytartalmú nyers kvarcitot is szállított közvetlenül a kohónak.

A termelt színporokat a nyers kvarcittal együtt az Orion Rézkohó és Rézgálicgyár, majd utóda, a nagytétényi Metallochemia és a Hungária Kénsavgyár vették át.

¹⁴¹ SZIGETI Károly 1978. 17-18.

¹⁴² 1931-ben és 1932-ben az összes dolgozóból 10 fő volt tisztviselő. – SZIGETI Károly 1978. 16. 1938-ban a tisztviselők száma 26 fő. – SZIGETI Károly 1978. 18.

¹⁴³ SZIGETI Károly 1978. 16. A zárójelben előbb a munkások, majd az alkalmazottak száma.

¹⁴⁴ SZIGETI Károly 1978. 16.

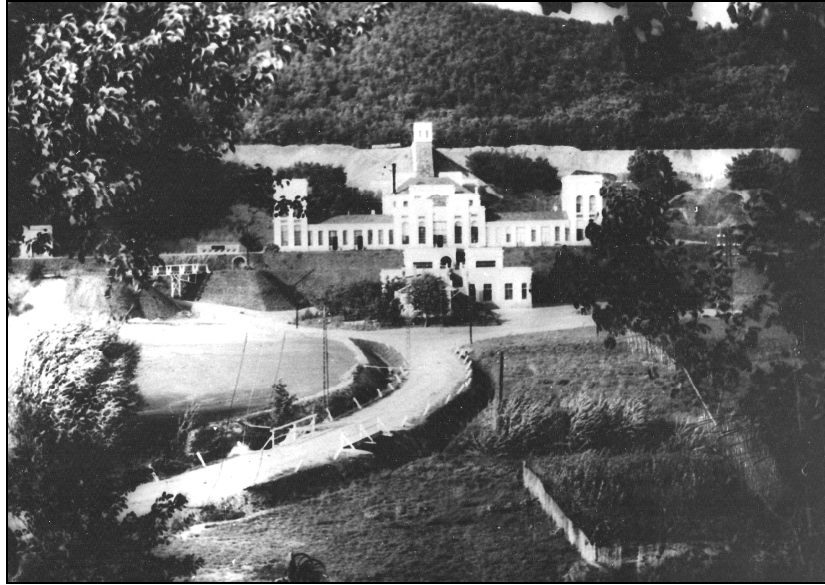
¹⁴⁵ Eger-Gyöngyösi Újság, 1937. október 2.

¹⁴⁶ SZIGETI Károly 1978. 18.

¹⁴⁷ Az 1944. évi augusztusi rendkívüli előlegjegyzék szerint a bánya összes dolgozója 195 fő, míg az ércművek teljes alkalmazotti létszáma 274 fő volt. A kiugróan magas munkáslétszám oka, hogy ekkor a vállalat felduzzasztott hadiüzemi állománnyal üzemelt.

A réz-színporból az utóbbi ún. arzénos kénsavat gyártott. A pörköt és a pirit-színport a nagytétényi fémkohóban fémrézzé és azután rézgáliccá, ill. elemi kénné dolgozta fel. Az aranyat és az ezüstöt nemesiszapba gyűjtve a németországi Freibergben, majd Észak-Erdély visszacsatolása után Nagybányán színítette és a Magyar Államkincstárnak természetben adta vissza.¹⁴⁸

1940-re a Recskről kikerülő hazai réz közel ugyanannyit tett ki, mint a történelmi Magyarország termelése volt 1918 előtt, amely az ország békebeli szükségleteinek nem egészen 1/20 részét fedezte. Ebben az időben (1940) egy arzénkitermelő berendezés is épülőfélben volt.¹⁴⁹



26. kép. A recski ércművek látképe 1931-ben.

1931-től 1944-ig a Lahócában 2500 fm vágat-újratárolást, 13.700 fm új feltárást és 600 fm kutatófúrást végeztek, amivel alaposabban megismerték a terület ércesedését.¹⁵⁰ Ennek eredményeként a 3 régi ércműz mellé 6 újabb csatlakozott.

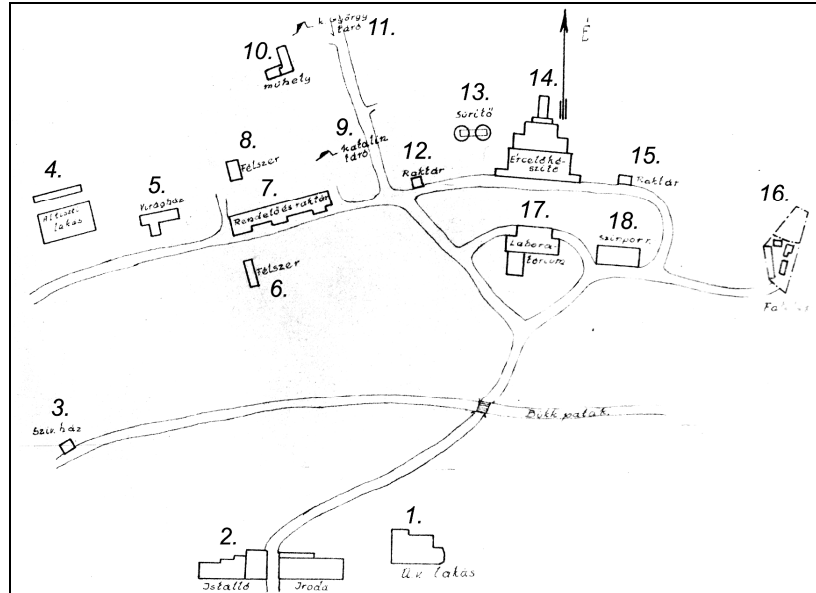
A Felvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély visszatérése után a recski bányából rajzott ki a felvidéki antimonitbányák és kutatások (Csucsom, Jászómindszent és Aranyidka) első magyar irányító szakembere. Az 1938-ban kezdett szabadbattyáni ólomérc-kutatást recski szakemberek és

¹⁴⁸ SZIGETI Károly 1978. 19-20.

¹⁴⁹ TELEGDI Roth Károly 1940. 6-7.

¹⁵⁰ KUN Béla 1996. 557.

technikai felszerelés segítette egészen 1944-ig. A recski bányászok fúrtak 1938-ban Szarvaskőn a wehrlit, azaz a titánvasérc után. Továbbá a recskiek adták a fúrószemélyzetet és a technikát 1943-1944-ben a Felsőderna-Tataros környéki (a Partiumban fekvő egykori Bihar megyében) bitumen- és lignitkutatásokhoz. A második világháború előtt Recsk hazánk egyetlen nagyüzemi kísérleti telepe is volt az érckutatásoknak. A magyar aprító-gyártó ipar, főként a Ganz cég korszerű előkészítő berendezéseinek nem egy típusát elsőként a recski ércelőkészítő-műben próbálták ki.



27. kép. A recski ércbánya üzemi épületeinek helyszínrajza kb. 1935-ből.

A számozott épületek a következők: 1. Iroda, és mellette az üzemvezetői lakás, 2. Istálló és vele szemben Iroda, 3. Szivattyúház, 4. Altiszti lakás, 5. Virágház, 6. Félzszer, 7. Orvosi rendelő és raktár, 8. Félzszer, 9. Katalin-táró, 10. Műhely, 11. György-táró, 12. Raktár, 13. Sűrítő, 14. Ércelőkészítő, 15. Raktár, 16. Fatelep, 17. Laboratórium, 18. Színpor-raktár

A recski ércbánya a komlói társasérettárral közösen működött a két világháború között. E két vállalat elsőként vezette be a hazai bányáiparban a családi segélyt. Úttörő volt Recsk a bányászati szilikózis elleni küzdelemben, miután már 1936-tól rendszeres tüdőszűrést végeztek és porvizsgálatokat folytattak a betegség megelőzésére, ill. leküzdésére. Éppen a szilikózisos megbetegedések csökkentésére az országban elsőként honosították meg a *vízöblítéses fúrást* 1934-ben. Az ércelőkészítőben ekkor létesült az első porleszívó- és leválasztó berendezés. A rakodásnál és egyéb munkáknál viszont nem védekeztek a por ellen.

1940-től a bánya- és a társpénztár orvosa dr. Török Árpád, akinek a rendelője saját röntgenkészülékkel volt felszerelve. 1939-ben ő diagnosztizálta az első szilikózisos beteget Recskén. A kór megelőzésére 1940-ben az Iparügyi Minisztérium rendeletére minden 3 évnél régebbi vállalati dolgozót szilikózis-vizsgálatra küldtek, amit az Országos Társadalombiztosító Intézet Egészségvédelmi Főosztályával közösen végeztek.

*Az évenkénti érctermelés Recskén 1917-1944 között*¹⁵¹

Év	Termelés/1000 t
1917	239
1918	–
1919	–
1920	0,03
1921	0,05
1922	0,1
1923	0,2
1924	0,7
1925	4
1926	5
1927	7
1928	4
1929	32
1930	38
1931	27
1932	22
1933	10
1934	70
1935	79
1936	80
1937	67
1938	79
1939	60
1940	60
1941	40

1940. december 12.-től a Salgótarjáni Bányakapitányság elrendelte a pormérő készülékek beszerzését. A bányabeli munkahelyeken sorozatos porméréseket végeztek. A robbantásokat a műszak végére időzítették, amelyek után 4 órás szünetet kellett tartani. A hatóság intézkedésére úgy a bányabelieknek, mint az ércelőkészítőben dolgozóknak évente rendszeres röntgen-szűrővizsgálatokra kellett menniük. 1940 májusa előtt a bá-

¹⁵¹ BÓDI G. Mária 1976. 104.

nyában dolgozó lőmesterek, vájárok, csillések részére kiosztottak 13 porálarcot, majd ezután 105 darabot rendszeresítettek.¹⁵²

A munkaidő az ércválogatásnál 12 óra (reggel 6 és este 6 közt). Az ércdúsítónál 1934 derekáig 12 órás munkarend volt érvényben, ettől kezdve napi 8 órás műszakot kellett teljesíteni. 1957-től ugyanitt már csak napi 6 órás munkaidő volt érvényben. Ugyanakkor 1945 előtt a hazai bányászatban napi 10 óra volt a munkaidő.¹⁵³ A szilikózis-veszélyes munkakörökben Recskén 1956 végén, Gyöngyösorosziban 1959. október 1-től vezették be a föld alatt a heti 36 (6x6) órás munkarendet, a külszínen a heti 42 órás munkaidőt, s ez lehetővé tette, hogy a műszak végi robbantást követően úgymond a munkahelyek két órát „pihenjenek.”¹⁵⁴

A kor műszaki-technikai szintjének megfelelően jól felszerelt bánya és ércmű a szigorú biztonsági és munkavédelmi előírások ellenére továbbra is veszélyes üzem maradt. A források tanúsága szerint a két világháború között négy halálos üzemi baleset is történt. 1937. december 21-én *Kovács Imre* vájár¹⁵⁵ az elővájásnál bent maradt dinamitra fúrt, amely felrobbanva halálát okozta. 1941. május elején *Fazekas József* 18 éves mátraderecskei lakos csillésként az V. tömzs egyik tömedék-gurítóján fennakadt, majd a hirtelen lezúdult tömedék-iszap temette el és fojtotta meg.¹⁵⁶ 1944. július 13-án a délutáni műszakban kettős halálos üzemi baleset történt. *Németh Antal* 33 éves recski bányász, valamint a társa, *Kiss József* 26 esztendőes mátraderecskei bányász főteomlás miatt életét veszítette a föld alatt.¹⁵⁷

A vállalat irányítása

A Magyar Királyi Recski Ércbánya 1927-1935. június 30. közt a Pénzügyminisztérium, majd 1935. augusztus 1-től 1943. december 31-ig az Iparügyi Minisztérium X. osztályának közvetlen felügyelete alatt állt, s annak helyi üzemeként működött. Igazgatósága nem volt, a vállalat élén az üzemvezető főmérnök állt, aki 3-4 műszaki vezetővel ellátta az irányítást, a csekély hivatali adminisztrációt és a levelezést is. Termelési, műszaki és adminisztratív ügyekben a Pénzügyminisztérium, ill. az Iparügyi Minisztérium X. osztályától, pénzügyi, műszaki és anyagkezelési ügyekben pedig az említett minisztériumok számvevőségétől kapta az utasításokat, és ezeknek tett jelentést.

¹⁵² POLLNER Jenő 1965. I. 226-227.

¹⁵³ SZIGETI Károly 1978. 20-22.

¹⁵⁴ KUN Béla 1996. 628.

¹⁵⁵ HML XXXIII-1/c/398. Recsk. Halotti akv. 1929-1964. 33/1937. sz. bejegyzés.

¹⁵⁶ Eger, 1941. május 5.

¹⁵⁷ HML XXXIII-1/c/398. Recsk halotti akv. 1929-1964. 22/1944., 23/1944. sz. bejegyzés.

Az I. világháború idején bevezetett gyakorlat szerint 1940. december 21-től a vállalatot hadiüzemmé nyilvánította a Honvédelmi Minisztérium, majd a termelés biztosítására, hogy a katonai behívások ne akadályozzák azt, 1941. április 7-től a minisztérium rendelkezett a hadiüzemi alkalmazottak visszatartásáról.¹⁵⁸

Időközben nemcsak a vállalat irányítása változott meg, hanem a neve is. Így 1937-ben *Magyar Királyi Állami Ércbánya, Recsk* volt a hivatalos cégelnevezés, 1942-ben pedig már *Magyar Királyi Állami Ércbányászati Recski Üzeme, Recsk* megnevezéssel illetik.¹⁵⁹



28. kép. Az ércelőkészítő mű átadási próbauzemén részt vevő szakemberek, balról jobbra: Hagen Alfréd, Tarján Gusztáv, Abzinger Gyula, Finkey József, Ürmössy László, Mehlbeer és Quittkott, a Krupp-cég mérnökei, 1931.

1943 végén a recski ércbánya, amely addig az Iparügyi Minisztérium X. (Bányászati) Szakosztályának közvetlenül alárendelt szervezet volt, az állami tarkaérc-bányák önálló üzemekké történt átszervezése következtében az újonnan felállított Magyar Királyi Állami Ércbányászati Recsk névű vállalat felügyeleti jogkörébe került, a Nagybányai Bányai Igazgatóság alá tartozó összes erdélyi és felvidéki (Csucsom, Jászómindszent) ércbányával és érckutatóval (Aranyida, Falubattyán) együtt.

A Magyar Királyi Állami Ércbányászati Recsk Bányai Üzeme közvetlen irányítója 1944. január 1-től az M. Kir. Állami Ércbányászati Központi

¹⁵⁸ A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium 1941. április 7-i levele. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum gyűjteménye, Rudabánya.

¹⁵⁹ SÁRKÖZI Zoltán 1977. 353.

Igazgatósága lett. Az átszervezéssel a recski üzem nem csupán önállóvá vált, hanem saját gazdálkodásra is kényszerült. 1944-ben a recski ércbányának és a többi ágazatbeli üzemnek a miniszteriális felettes szerve a Magyar Királyi Iparügyi Minisztérium X. Szakosztálya (Budapest, II. ker. Lánchíd utca 2.) volt.¹⁶⁰

A recski bányaiüzemet 1939 végéig *Pollner Jenő*¹⁶¹ bányamérnök, majd utána 1944 közepéig *Szilás Gyula*¹⁶² a bányamérnök vezette. Mellettkük a két világháború között *Pakusza András*¹⁶³ művezető munkája érdemel említést.

Az 1930-as évek második felétől a világpolitikában növekvő feszültség a bányaiüzemnél is érezte hatását: 1938-1941 között légtalmi épü-

¹⁶⁰ PÁRTOS Szilárd 1944. 482.

¹⁶¹ *Pollner Jenő* Körmöcbányán született 1899-ben. Középiskoláit Rozsnyón és Miskolcon, a bánya- és erdőmérnöki főiskolát Sopronban végezte. Az érettségi után bevonult a 10. honvéd gyalogezred miskolci pótzászlóaljához és 1918 decemberében mint hadapródjelölt szakaszvezető szerelt le. A soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola bányamérnöki szakát 1923-ban végezte el kitüntetéssel. Pályáját a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. dorogi bányájában ideiglenes gyakornokként kezdte, és ebben a beosztásban a dorog-tokodi bányaterület külszíni szintezését végezte. Később Tokodon a sashegyi aknaüzemnél, majd a Hungária Mészégetőtelepén dolgozott. Innen vette át 1925 novemberében a Schmidt Testvérek cég a recski ércbányához üzemvezetőnek. Közreműködésével épült meg 1925-26 telén az a régi ércelőkészítő üzem, amely 1926-ban félévig üzemelt. 1926 decemberében, amikor a bányát a kincstár vette át, állami szolgálatba lépett. 1927 februárjában segédmérnök, s a bánya üzemvezetői teendőivel bízták meg. Vezetése alatt kiépült az ércelőkészítő-mű. 1939-ig irányította a recski ércbányát. 1940 elejétől az Iparügyi Minisztérium Bányászati Osztályán dolgozott szakelőadóként. 1980-ban hunyt el Budapesten. – BÉKÁSSY Jenő 1931. 315-316.; LADÁNYI Miksa 1936. 596.

¹⁶² *Szilás Gyula* Esztergomban született 1904. február 28-án, ahol a középiskoláit is végezte. Sopronban szerzett bányamérnöki diplomát 1926-ban. Pályáját 1927. január 7-én kezdte a Schmidt testvérek recski ércbányájánál. Amikor a kincstár a recski üzemet megszerezte, ő is állami szolgálatba lépett. Mivel Zalaegerszegen elvégezte a tűzoltótiszt tanfolyamot, ő látta el a bányatűzoltóság parancsnoki tisztét. 1939-től 1944 derekáig a recski ércbánya vezetője volt. – BÉKÁSSY Jenő 1931. 297.

¹⁶³ *Pakusza András* Miskolcon született 1902-ben. Iskoláit is itt végezte. Ipari tanulmányai során az összes gép technikai kezeléséből vizsgázott. Legelső munkahelye Tóalmás volt, ahol két évig működött, mint vezetőgépész. Innen a Borsodi Villamos Telepre került ugyancsak főgépésznek, majd Sajólászlófalván lett művezető. Később a MÁV-nál majdnem 3 évig mozdonyvezetőként szolgált. 1927. szeptember 3-tól Recskén művezető. A Recski Iparoskór pénztárosa, a Műkedvelő Gárda vezetője és Tűzoltótestület titkára is volt. – BÉKÁSSY Jenő 1931. 297.

leteket és berendezéseket készítettek. Nagy összegeket fordítottak a műszaki fejlesztésre és a gépesítésre, készenléti lakásépítésekre és a kulturális élet fejlesztésére is. Így például 1942-ben megkezdték a Bányászotthon létesítését.¹⁶⁴ Az építési munkák 1944. júniusában fejeződtek be; még tavasszal megérkezett a belső bútorberendezés, s addigra elkészültek a belső mázolási és egyéb szerelési feladatokkal is. Júliusban és augusztusban az utólagos pótmunkák keretében alakították ki a külső betonjárdát és az épület vaskerítését.¹⁶⁵



29. kép. Pollner Jenő bányamérnök arcképe 1931-ből.
(BÉKÁSSY Jenő 1931. 342.)

A Lahócában 1931-től a régi tömzs mellett feltárták a IV., V., VI., VII. és a IX. számú tömzsöket a Katalin-táró feletti részen. *Rozlozsnik Pál* geológus (Magyar Kir. Földtani Intézet) javaslatára mélyfúrásokkal megvizsgálták a VIII. számú érces tömzsöt is. A II. világháború végéig 2500 fm újranitást, 13.700 fm új feltárást és 6000 fm érckutató magfúrást végeztek, melyek eredménye közel 16 km hosszúságú vágathálózat és 54 kutatófúrás lett.

A katonai behívások érintették az üzemet is, ezért 1943-1944-ben zsidó internáltakat dolgoztattak a bányánál.¹⁶⁶ Az üzemi létszámhiány to-

¹⁶⁴ CSIFFÁRY Gergely 1979.

¹⁶⁵ POLLNER Jenő 1965. II: 198.

¹⁶⁶ *Révai Új Lexikona* 2005. XVI. 133. – Egy 1944. október 2-i irat szerint 40 zsidó munkaszolgálatos dolgozott a recski bányánál. – POLLNER Jenő 1965. II. 204.

vábbi pótlására 1944 tavaszán egy munkaszolgálatos századot vezényeltek Recskre, melynek tagja volt *Zelk Zoltán* (1906 – 1981) költő is. A mátraderecskei Bell Miklós-féle téglagyárból vezényelték át 10 társával a recski ércbányához.¹⁶⁷ A Recsken dolgozó zsidó deportáltakat is a derecskei téglagyárban szállásolták el.¹⁶⁸

1944 közepétől a termelést az akadozó üzemanyag-ellátás és az anyagihiány, valamint a katonai behívások miatti létszámcsökkenés akadályozta. 1944. szeptember 1-től már csak kollektív flotálást folytattak.



30-31. kép. *Szilas Gyula* bányamérnök (balra) és *Pakusza András* művezető arc képe 1931-ből. (BÉKÁSSY Jenő 1931. 297.)

1944. október 24-én az M. Kir. Állami Ércbánya és Kohóművek Igazgatósága *Szilas Gyula* műszaki főtanácsost felmentette üzemvezetői tisztéből, s a helyére *Georgieff Doseff Troyan* m. kir. állami ércbányászati műszaki tanácsost nevezte ki. 1944. november 17-én reggel 9 órakor *Csaba Károly* főmérnök, üzemvezető-helyettes a villamosenergia-ellátás megszünte, valamint a közelben folyó harcok miatt a termelést leállította.¹⁶⁹

1944. november 20-án a bánya vezető mérnökei, több segédtsízt és művezető családtagjaikkal együtt a bánya sporttelepének a teherautóján, továbbá négy lovaskocsin elhagyták az üzemet. *Csaba Károly* a további vezetést *Czoczek Imre* üzemi tisztre bízta. A központi igazgatóság utasítására felpakolták az összes bányaműszert, valamint sok, nehezen pótol-

¹⁶⁷ S. gy. *Zelk Zoltán* visszaemlékezése. 1982. január 2. Magyar Televízió 1-es csatorna. 21.50-től.

¹⁶⁸ S. gy. *Hanich János* (Recsk) bányaiüzem-vezető szíves közlése, 1979. május 7.

¹⁶⁹ HML XI-2/27. b. Bányatárspénztári iratok. – Más vélemény szerint az üzem 1944. november 17-én állt le. – *SZIGETI Károly* 1978. 20.

ható, az üzemfenntartáshoz nélkülözhetetlen anyagot (szűrővászont, flotálógumi, gumitömlők stb.). Ezeket részben Salgótarjánba, részben pedig Tatabányára szállították.

1944 decemberében a háborús károk elkerülése érdekében a gépeket (főként az elektromos motorokat) leszerelték, és a bányába rejtették el.¹⁷⁰ Emellett a termelés leállítása ellenére 1944. december 7-ig a karbantartást és a nélkülözhetetlen üzemfenntartási munkákat még elvégezték. A vállalat dolgozóinak zömét 1944. december 1-én bevonultatták Pétervásárára, akik pedig ekkor még helyben maradtak, azokat december 12-én, a kiürítéskor vitték el katonának.¹⁷¹

*A recski ércelőkészítő üzem fémmérlege 1936-1944. években*¹⁷²

Év	Feldolg. érc fémtart.					Rézszipor-termelés	Pirit-szipor-termelés			
	Nedves súly/t	Cu %	S %	Au g/t	Ag g/t	száraz-súly/t	száraz-súly/t	Cu/t	Au/kg	Ag/kg
1936	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1937	68306	0,73	6,86	3,86	34,75	2752,65	5804,54	208,198	147,171	1263,040
1938	68997	0,71	6,75	3,62	25,61	2499,92	5513,65	296,117	138,743	1216,420
1939	67409	0,81	6,88	3,57	30,44	3377,48	4512,01	339,968	134,548	1468,608
1940	67251	0,71	6,51	4,21	32,46	3101,37	4268,57	303,880	153,529	1474,585
1941	66219	0,64	7,20	4,26	25,52	2892,20	5209,91	260,313	161,175	1047,813
1942	64569	0,61	7,16	4,18	25,1	2312,23	5435,66	235,259	147,875	957,473
1943	60329	0,57	7,49	4,23	26,62	1831,71	5137,30	208,263	124,047	817,537
1944	57014	0,64	6,81	3,88	21,51	-2572,273	3146,613	204,475	102,964	553,056

Az üzem élete 1945 után

1944. december 21-én a délutáni órákban a német csapatok, mielőtt kivonultak, felrobbantották Recskén a Tarna hídjait. Ezt követően még aznap este elfoglalták a falut a szovjet hadsereg katonái. Másnap a szovjet alakulatok a helybeli lakosság segítségével elkezdtek a hidak ideiglenes helyreállítását.¹⁷³ 1945. január 18-án dobolták ki, hogy a községben másnap – január 19-én – megalakul a Magyar Kommunista Párt, a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt és a Polgári Demokrata Párt helyi szervezete.¹⁷⁴

¹⁷⁰ POLLNER Jenő 1965. II. 205-214.

¹⁷¹ S. gy. Répás István bányász (Recsk) szíves közlése 1979. május 8.

¹⁷² S. gy. 1979. május 8. Recsk, Üzemgazdasági Osztály, Nagy Sándor osztályvezető által közölt adatsor.

¹⁷³ MARUZS János 1975. 2.

¹⁷⁴ HML V-271/9. Recsk község dobolási könyve 1944. I. l. -1946. XI. 24.

A háborús események miatt a bányát elhagyták az üzemet irányító mérnökök. Egyedül *Czoczek Imre* maradt a helyén a műszaki vezetők közül. 1945 elején *dr. Osváth Béla* bányahatósági tanácsosnál járt személyesen, s beszámolt az ércbánya állapotáról. A nem veszélytelen úton, a még háborús országban elkísérte őt Szabó Kontris Lajos (1900 – 1949) fűró- és lőmester.¹⁷⁵ Ennek hatására 1945. január 29-én a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány minisztere nevében *dr. Osváth Béla* levélben rendelte el a rendes termelőmunka megkezdését a bányában és az ércműben. Ígéretet tett arra, hogy addig is, amíg a munkások bérééről a bérmegállapító bizottságok döntenek, intézkedik az előlegek kifizetéséről, s amint a vasúti szállítások engedik, gondoskodni fog a munkások és a tisztviselők élelmeszerrel való ellátásáról. Egyben utasította *Czoczek Imrét*, járjon el a szovjet katonai hatóságoknál, hogy a bányánál foglalkoztatottak mentesüljenek a közmunkák alól.¹⁷⁶ A bánya újraindításához szükséges munkabérekről a megyei alispán átiratára az Egri Pénzügyigazgatóság gondoskodott.

1945. február 4-én, vasárnap a bányaüzem vezetősége az összes alkalmazottat gyűlésre hívta a Bányászotthonba a munka felvétele miatt.¹⁷⁷ Ilyen előzmények után a recski bányaüzem Heves megyében az elsők között kezdte meg a helyreállító munkát *Czoczek Imre* műszaki tiszt vezetésével, 70-fővel.¹⁷⁸ Súlyos károkat szenvedett a bánya, miután gépei, felszerelései részben elszállításra kerültek, részben pedig megrongálódtak. 1945 február-május hónapok során folyamatosan bővült a vállalat dolgozóinak a létszáma: 124, 135, 147, 149 főt foglalkoztattak az említett hónapokban.¹⁷⁹

Egy 1945. június 8-án készült jelentés szerint az ércelőkészítő-mű áramhiány miatt még nem üzemelt, s egyéb problémák miatt is csak fenntartási munkákat végeztek. A bánya Kazincbarcikáról és Salgótarjánból kapott ugyan 450 kW/óra villamos áramot, de ez nem volt elegendő az ércműnek, amely csak a Hatvan – Gyöngyös és a Gyöngyös – Mátraháza közötti távvezeték helyreállítása után kezdhette meg üzemét. Emiatt a rendelkezésre álló 300 munkásból és 11 műszaki tisztviselőből csak 159, illetve 11 fő dolgozott.¹⁸⁰

A háború befejeződése után, ahogy kezdtek visszatérni a munkások, úgy hozták rendbe a bányát és az ércelőkészítő-üzemet. Közben 1945

¹⁷⁵ Cs. Schwalm Edit gyűjtése, 1979. augusztus 7. Adatközlő: Szabó Erzsébet, a Háziipari Szövetkezet vezetője (Recsk).

¹⁷⁶ KARSZAI Elek – SOMLYAI Magda 1970. I. 89-90.

¹⁷⁷ HML V-271/9. Recsk község dobolási könyve. 1944. I. 1.- 1946. XI. 24.

¹⁷⁸ SZIGETI Károly 1978. 21.

¹⁷⁹ S. gy. 1979. augusztus 7. Recsk Vállalati Irattár. 1945. február-májusi bérjegyzék. M. Kir. Állami Ércbányászat Recski Üzem.

¹⁸⁰ HML XI-2/21. A Recski Ércbánya iratai. Kérdőív 1945. június 8.

nyarán a recski dolgozók segítették a Recsk – Kisterenye vasútvonal helyreállítását, valamint a Mátrán keresztül vezető villamos távvezeték újjáépítését. 1945. augusztus 5-én megindult a rendszeres vasúti forgalom a Recsk – Kál – Kápolna vonalon.¹⁸¹ A vállalatnál 200 munkás háromnegyedéig dolgozott az üzem rendbetételén.

1945 augusztusára úgy a bányában, mint az ércelőkészítőben már annyira előrehaladtak a termelésre való felkészüléssel, hogy aktuálissá vált az üzembe helyezés. 1945. augusztus 25-én *Bánky Kálmán* műszaki tanácsos, üzemvezető elkészítette a bánya 1945. szeptember 1-től december 31-ig szóló üzemi tervét is. 1945 novemberében csak akadozva indult meg a termelés, miután hiányoztak a megfelelő kenőanyagok és a laboratóriumi vegyszerek. A bányában a teljesítmények a háború előttinek a felére estek vissza, mivel a régi dolgozók egy része 1945 tavaszán, a földosztáskor földet kapott, és otthagya a bányát, ezért a napi termelés csak 90-100 t volt.¹⁸²

A normál üzemmenetet egy váratlan munkabeszüntetés szakította meg. Alighogy az 1946. augusztus 1-én kibocsátott új forint megjelent, adódott egy kellemetlen probléma. Még nem tudtak elegendő pénzforgalmi mennyiséget kiszállítani a bankokhoz és a fizetőintézetekhez, emiatt a bányászok az 1946. augusztusi elszámolásukat nem kapták meg az új pénzben. Ezért tiltakozásul 1946. szeptember 17-én a bányászszakszervezet helyi vezetősége valamennyi dolgozó számára nagygyűlést szervezett. Másnap délelőtt 11 órakor újabb gyűlést tartottak a Bányászotthonban, amelyen a sztrájk mellett döntöttek.¹⁸³ A munkabeszüntetés 1946. szeptember 21-22-én zajlott le, egy időben az egercsehi szénbányánál szintén hasonló okok miatt kitört sztrájjal.

Az 1945 novemberétől akadozva induló bányászat kezdetben csak 1892 t nyersércet adott, amiből 203 t kollektív színport állítottak elő. Folyamatos munka mellett 1947-ben már 37.212 t nyersércre és 3691 t színporra emelkedett a termelés.¹⁸⁴

Az 1946-1947. években, az ipar átszervezésének idején az igen szerény keretek között folyó ércbányászat fejlesztése háttérbe szorult. A bánya 1946 őszéig az Állami Ércbánya és Kohóművekhez, majd a Magyar Állami Szénbányákhoz, 1947. május 1-től a Nehézipari Központ kezelésében levő Diósgyőri MÁVAG-hoz csatolták. Recsk az utóbbinak lett az egyik fióküzeme, Gyöngyösoroszival együtt. 1948. május 1-től a recski vállalatot az új Iparügyi Minisztérium Bányászati Osztálya irányította. A megszűnt gyöngyösorosi ércbányának minden felszerelését (csillék, szál-

¹⁸¹ HML V-271/9. Recsk község dobolási könyve 1944. I. 1. – 1946. XI. 24.

¹⁸² KUN Béla 1989. 212.; NAGY József 1970. 56.

¹⁸³ HML V-271/9. Recsk község dobolási könyve 1944. I. 1. – 1946. XI. 24.

¹⁸⁴ SZIGETI Károly 1978. 22.

lítókasok, vitlák stb.) Recskre szállították, még az őrséget is megszüntették. A lahócai üzem 1949. január 1-től az újonnan szervezett Ércbányászati Nemzeti Vállalathoz tartozott¹⁸⁵ 1950. október 1-ig. Ettől kezdve önállóan tevékenykedett, a könyvelést és minden adminisztratív teendőt is helyben láttak el. Az ennél korábbi gazdasági iratok a felsorolt felettes hatóságok iratanyagában őrződtek meg, csupán a pénztárnaplók és a bérjegyzékek maradtak Recsken.

A bányaiparon belül az érc- és ásványbányászatban 1949-ben kezdődtek meg az első lépések egy átfogó iparági szervezet kialakítására, majd a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Ércbányászati és Ásványbányászati Főosztályának létrejöttével 1951-ben megteremtődött az ipárgá szerveződés alapfeltétele. A két főosztály 1957. évi összevonását 1964-ben az Érc- és Ásványbányászati Országos Vállalat megalakulása követte.¹⁸⁶ Az ágazati felsőszintű központosítások után a *Gazdasági Bizottság* 1962. október 26-án hozott határozatával a Mátrai Ásványbánya Vállalat (Gyöngyös) és a Recski Ércbánya Vállalat (Recsk) önállóságát 1962. december 31-i határidővel megszüntette, és mérlegbeolvasztás útján a Gyöngyösoroszi Ércbányába olvasztotta. 1963. január 1-től a vállalat új elnevezése Mátrai Érc- és Ásványbánya Vállalat lett, Gyöngyösoroszi központtal.¹⁸⁷ 1964-ben megalakult az Országos Érc- és Ásványbányászati Vállalat (később Országos Érc- és Ásványbányák), s ettől kezdve ennek a kötelékébe tartozott az urán- és bauxitbányák kivételével valamennyi hazai ércbánya, közöttük Recsk is (1970. január 1-től Recski Rézércmű néven).

1946-1947-re a bánya feltárt ércvagyona kimerült, már nem rendelkeztek jelentős kitermelhető készlettel. Az ércesedés nagyobb kiterjedésű feltárása elsősorban gazdasági okok miatt szünetelt, ezért a Gazdasági Főtanács a termelést 1948. április 20-án megszüntette. Így 1948. május 1-től 1950 őszéig a vállalat 50%-os alkalmazotti létszámmal (120 fő) mint kutatóüzem létezett.

1945 őszétől előbb Bánky Kálmán, majd ismét Pollner Jenő bányamérnök látta el a vezetői feladatokat 1948. június 1-ig.¹⁸⁸ Ettől kezdve Gagyai Pálffy András¹⁸⁹ bányamérnök irányította az üzemet. A három évig

¹⁸⁵ KUN Béla 1966. 61.

¹⁸⁶ FÜLÖP József 1984. 106.

¹⁸⁷ Nehézipari Minisztérium, Czottnér Sándor miniszter 1962. november 19-én kelt 922/1962/I-II. számú határozata.

¹⁸⁸ SZIGETI Károly 1978. 22.

¹⁸⁹ Gagyai Pálffy András Godinesden (Hunyad vármegye) született 1918. szeptember 16-án. Erdélyi bányászcsaládból származott. A temesvári műegyetemen bánya- és kohómérnöki oklevelet szerzett. A Brádi Központi Ércelőkészítő-műnél 1940-42 között beosztott mérnök, a Nagybányai Állami Ércbá-

tartó kutatómunka az ő tervei alapján folyt, dr. Pantó Dezső geológus alkalmazásai szakértői véleményével. Ennek során 39 mélyfúrást végeztek 4153 fm hosszban, és 5470 fm új vágatot hajtottak ki. A kutatások ismét tetemes ércvagyonhoz juttatták a vállalatot. A VIII. tömzsben új szállítóaknát mélyítettek, amelynek 2 mély szintjével bányászati fel-tárták a X. és XI. tömzsöt, s gazdag érces fészkeket nyitottak a mély szint-eken a IX. tömzsben. *Az II. világháború utáni új kutatásokkal nem csu-pán a bánya érckészletét lehetett megnövelni, hanem ezáltal a Lahócában folyó bányászatot 25-30 évvel sikerült meghosszabbítani.*

A VIII. tömzsöt feltáró aknát 1948 októberében kezdték el mélyíteni, és 8-12 m/hónap kihajtással 1950. április 20-án érték el a tervezett 94 m mélységet. A fakeret-biztosítású, 3,5 x 1,6 belső méretű háromosztályos aknát a Gyöngyösorosziából 1947-ben áthozott szállítógéppel és kassal szerelték fel. A gépteret 1951-ben alakították ki, a szállítóberendezés 1952-ben készült el, s ugyanebben az évben korszerűsítették az akna ener-gia-ellátását. A szállítást 1952. október 1-én kezdték meg.¹⁹⁰

A bánya és az ércelőkészítő-mű – az önálló vállalat 1950. évi meg-alakulásáig – egységes üzemként dolgozott, azt követően különvált a bá-nya, az ércelőkészítő mű, a műhely és az egyéb üzemek. A termelést a bánya teljesítménye nemcsak meghatározta, de egyben korlátozta is.

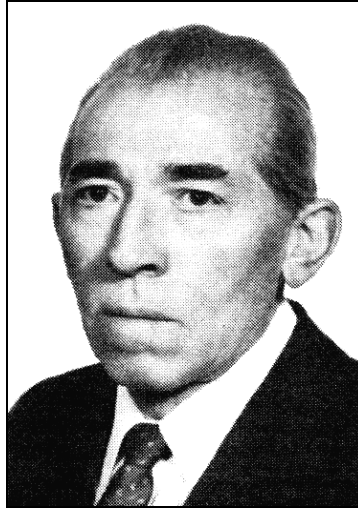
1950 októberében önálló üzemmé szerveződött a Recski Ércbánya Vállalat. 1950 novemberében napi 200 tonnás feldolgozó kapacitással új-rakezdték a kollektív szinpor termelését. 1952-53-ban új berendezéseket szereltek fel az ércdúsítóban, amely 300 t-ra növelte a feldolgozható napi ércmennyiséget. Emiatt 1953. június 1-től augusztus 1-ig leállították a ter-

nyászat Kereszthegyi Üzemének beosztott mérnöke és az ércelőkészítő-lúg-zómű vezetője (1942-1944). Tatabánya és Sopron után 1945-től Recskén fő-mérnök, ahol 1948-tól kezdve az ércutatási programot irányította, s az át-szervezés után a Recski Ércbányászati Vállalat igazgatója 1951-ig. 1951-1964 között a Bánya- és Energiaügyi, majd a Nehézipari Minisztérium Érc- és Ás-ványbányászati Főosztályának vezető-helyetteseként ő készítette az ágazat táv-lati kutatási és fejlesztési terveit. Mintegy 20 új érc- és ásványelőkészítő-mű és bányüzem technológiai fejlesztése fűződik a nevéhez, például a rudabá-nyai vasérc, a gyöngyösoroszi ólom-cinkérc és az úrkúti mangánérc termelése és feldolgozása. 1964-től az Országos Érc- és Ásványbányák igaz-gatóhelyettese, majd 1979-től igazgatója 1984. évi nyugdíjazásáig. Tervei alapján és irányítása mellett találták meg és tárták fel a recski mélyszinti réz-érc-előfordulást. Kidolgozta a hasznosítás műszaki-gazdasági koncepcióját. Kossuth-díjas, a műszaki tudományok kandidátusa (1959). Jelentős bányászati tudományos publikációs tevékenységet fejtett ki. Budapesten hunyt el 1988. május 23-án. – KENYERES Ágnes 1994. 286-287.; Révai Új Lexikona 2001. VII. 867-868.

¹⁹⁰ KUN Béla 1989. 213.

melést.¹⁹¹ Ugyanekkor korszerű laboratóriumot építettek. A még 1931-ben létesült víztározó az 1950-es évek elejére eliszaposodott; ezért a tó szintjét megemelték, a felületét megnövelték.¹⁹²

Érdeemes a környezeti ártalmakról is szót ejteni. Az ércelőkészítő napi vízszükséglete 500 m³ volt, s ezt a bánya területén átfolyó Bikk és Tarna patakok vize szolgáltatta.¹⁹³ Az üzem elfolyó meddőjét – napi 90 tonnát – azonban a Tarnába engedték.¹⁹⁴



32. kép. Dr. Gagyi-Pálffy András arcképe.

Az erőltetett iparosítás éveiben sem ügyeltek a környezetszennyezés elkerülésére. 1957 nyarán már arról cikkeztek a megyei és az országos lapok, hogy a Recski Ércbánya éveken át a Tarnába engedte az ércdúsító-ból kikerült iszapot, amelytől a víz elszürkült, alkalmatlanná vált az öntözésre, kipusztultak a halak, és Recsktől Verpelétig 15 km hosszúságban használhatatlanná vált a patak.¹⁹⁵

Az iszapban levő nagymennyiségű vegyszer a Tarna élővilágát teljesen elpusztította. Ezért a további vízszennyezés elkerülése végett később lúgosító berendezéssel kezelték az üzemet elhagyó szennyvizet. A bányató vízvédelme érdekében csak 1973-ban történt az első előrelépés. Ez év áprilisától 1,5 mázsa tükörpontyot, 30 kg folyami harcsát, és 25 kg ke-

¹⁹¹ Heves Megyei Népújság, 1953. július 23.

¹⁹² KUN Béla 1996. 560.

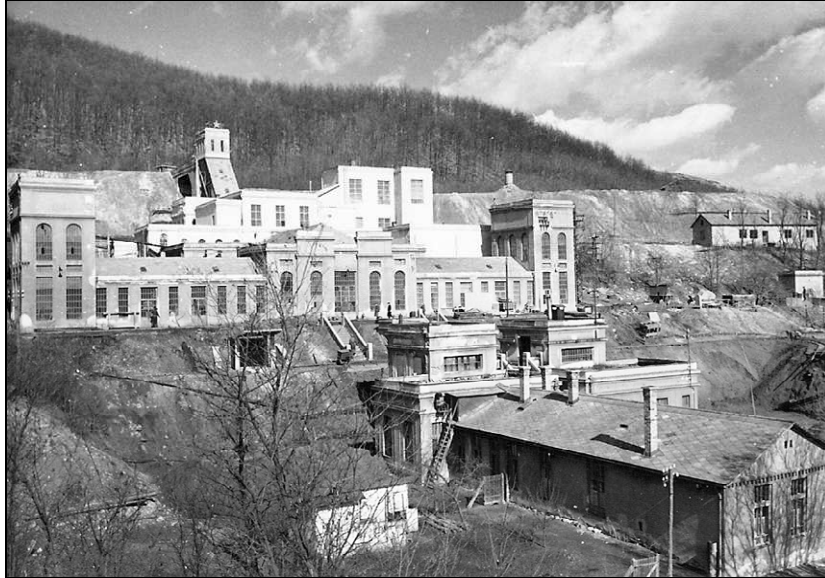
¹⁹³ LADÁNYI Miksa 1936. 255.

¹⁹⁴ BÉKÁSSY Jenő 1931. 295.

¹⁹⁵ Új Úton, 1957. június 9. Hankóczi Sándor: Recski panaszcsokor helyi cífraságokkal.

szeget, összesen 205 kg halat telepítettek a tóba a további mocsarasodás megelőzése érdekében. Később még 70 kg amur- és 50 kg pontyivadék került a tóba.¹⁹⁶

1974. október 21-én délután a tartós esőzésektől megduzzadt a Tarna patak vize. Az áradat nagy kárt okozott az ércműnek is, mert fennállt a veszélye annak, hogy átszakad az ércmű tavának iszapgátja, ezért azt felrobbantották. Így a kiömlő víz a tóban leülepedett nagymennyiségű iszapot is magával sodorta, terméketlenné téve az előntött a szántóföldeket és a kerteket, a községi parkokat.¹⁹⁷



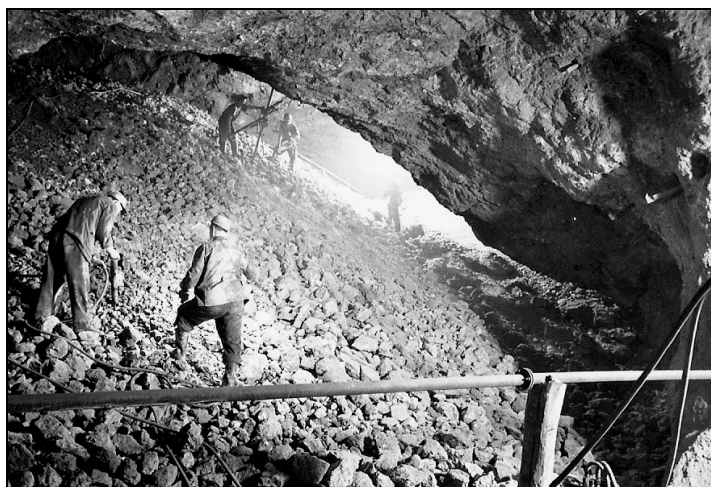
33. kép. A recski bánya külső lát képe, 1954.
(DIV LUK FTD 81. 871. 1.)

A Lahóca ércesedésének tömzsös kifejlődése miatt 1951-től bevezették az ércbányászat történetében egyedülálló hatalmas ún. „magazinfejtést” vagy érc tároló fejtést. Erre azért volt szükség, mert az üregek magassága elérte a 34, szélessége pedig a 20-60 métert. Az országban elsőként itt kezdtek kísérletezni a tám nélküli főtécavaros, felfüggesztéses biztosító eljárással, aminek eredményeként 1951-től 1958-ig az ún. kőzethorgonyzást alkalmazták az üregek feletti közetrétegek biztosítására. E módszer előnye, hogy nagymennyiségű bányafa-megtakarítással jár. A vágatokban így a hasznos szelvény nagyobb, a talpalatti ércfejtés pedig könnyebb lett.

¹⁹⁶ S. gy. Szigeti Károly (Recsk) igazgató közlése, 1979. augusztus 15.

¹⁹⁷ MARUZS János 1975. 25.

Egy sor új létesítmény készült el az 1950-es évekbeli folyamatos fejlesztések eredményeként. 1950-ben csillemérleg-ház, 1951-ben orvosi rendelő, üzemvezetőségi iroda épült. 1953. január 26-án adták át a férfi és női öltözőt és mosdót, s ugyanebben az évben új vízkivételi mű készült, továbbá megkezdődött a 96 személyes legénylakás, valamint a garázs építése.¹⁹⁸ 1953. szeptember 6-án tartották az első Bányásznapot Recskén, s ez alkalommal kaptak először húséjuttalmat a helybeli ércbányászok.¹⁹⁹ 1954. június 30-ára felépült az új üzemi konyha és az étkező. 1954-re tervezték a korszerű ivóvíztartályok elkészültét, amely a bányatelep egészen biztosította a jó minőségű ivóvizet. 1954. május 30-án adták át a kétlakásos ikerházat,²⁰⁰ s a Bányászotthont is átépítették. 1955-ben kerékpár-tároló szinnel, továbbá új benzintárolóval, 1956-ban új színportárolóval, 1957-ben a trafóházzal gazdagodott Recsk. Csak 1953-ban 9 millió Ft-ot fordítottak az ércbánya fejlesztésére.²⁰¹



34. kép. Érc-tárolós magazinfejtés a 422-es munkahelyen, 1954.
(DIV LUK FTD 81. 873. 1.)

Az ércelőkészítő mű teljesítményét 1954-ben napi 300-t-ra bővítették. Beépítettek egy bunkert 100 t előaprított érc készletezésére. Ezzel az üzem éves elméleti kapacitása 108.000 t lett volna, de a legnagyobb feldolgozott mennyiség is csak 79.000 t volt 1954-ben. Attól kezdve a

¹⁹⁸ Heves Megyei Népújság, 1953. február 8.

¹⁹⁹ Heves Megyei Népújság, 1953. szeptember 6.

²⁰⁰ Heves Megyei Népújság, 1954. január 31.

²⁰¹ Megyénk dolgozó népe a felemelkedés útján. Eger, 1953. 9. (Propaganda-kiadvány.)

nyersércet három fokozatban (egy Ganz-granulátorral és két aprítóhengerrel) 6-8 mm-re aprították és két Dorr-osztályozóval kapcsolt golyósmalommal őrlötték fel a flotálás finomságára. A réz flotálására *Denver*- és *Fazék*-cellákat, a piritére MS-cellákat alkalmaztak. A koncentrátumokat végül zagysűrítőkkel és vákuumszűrőkkel víztelenítették. 1959 előtt ismét a kollektív flotálásra tértek vissza.²⁰²



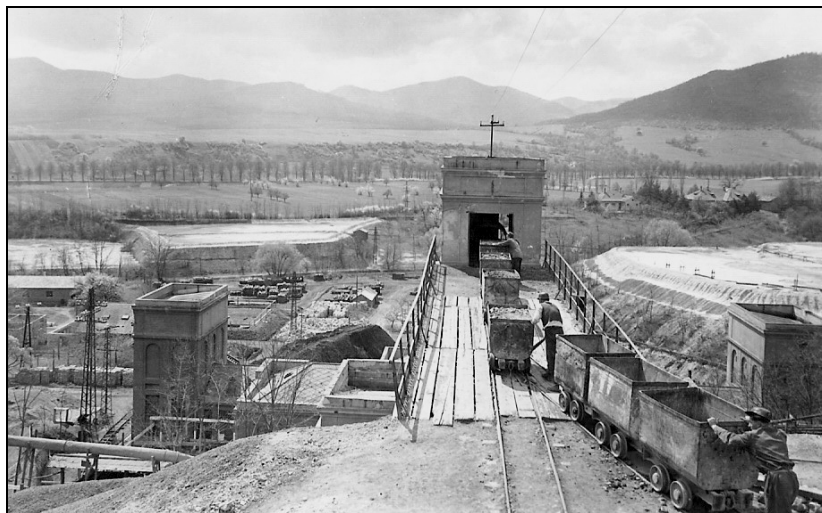
35. kép Az ércdúsító szalagtere, 1954.
(DIV LUK FTD 81. 866. 1.)

Egy 1955. augusztus 30-i kimutatás szerint a Lahócában a járható vágatok hossza 17.574 fm, a nem járható vágatoké 6542 fm volt, ezen belül a feltörések hossza 3195 fm, az aknáé 139 fm, az ereszkéké 460,7 fm, a ferde vágaté 81 fm volt. Az összes feltárt vágat hossza a több mint száz-

²⁰² BOLDIZSÁR Tibor 1959. 1233.

éves bányászat eredményeként addigra elérte a 27.991,7 fm-t. Ez időben a Jószomszéd-táróban további 781,9 fm vágatot vettek számba. Ugyanakkor a Veresvári-, az Orczy-, az Antal-, a Pál- és az Etelka-tárókban a régi és az újabb vágatok hossza elérte a 1343,5 fm hosszúságot.

Az 1956-os forradalom helyi eseményei során, október 26-át követően a felgyülemlett népharag a szovjet emlékmű ledöntéséhez vezetett. A tüntető tömeg betörte Szabó István volt termelőszövetkezeti elnök, valamint a volt begyűjtési előadó, Szígyártó István házának ablakait. A forradalom során leváltották a recski malom akkori vezetőjét, Fekete Istvánt, s az addigi tanácselnököt, Rátkai Sándort állásából elmozdították. Zám András községi vb-titkárt a szolgálati lakásából kilakoltatták. Nagypál Benedeket, a moziüzem vezetőjét kitiltották a községből. A Munkástanács tagjai Berta Sándor és Nagy István büntetés-végrehajtási dolgozókat lefegyvereztek, egy Németh József nevű honvéd hadnagyot pedig elfogtak s tettelesen bántalmaztak.



36. kép. A recski ércbánya felülről, előtérben a csillebuktatóval, 1954.
(DIV LUK FTD 81. 877. 1.)

A Munkástanács határozatára a volt MDP-irodát elvették, a községi tanácsot más épületbe költöztették. Az egyik községi szolgálati lakást iskolai tanteremmé alakították át. A Munkástanács a Kékesi Gyopár Termelőszövetkezet földjeit a korábbi tulajdonosaiknak visszaadta, valamint a szállítással foglalkozó Belsped Vállalatot megszüntette. Recskben az 1950-es években két igen hírhedt, mindenki által gyűlölt ÁVH kényszer-munka-tábort állítottak fel. Ezért a Munkástanács jóváhagyásával a község területén levő ún. alsó- vagy kistábor lebontott épületeinek anyagát a

lakosok között szétosztották. Érdekesség, hogy a forradalom alatt az iskolában a tanítás egy napot sem szünetelt.²⁰³

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei miatt a recskai ércelőkészítő viszont hosszabb leállásra kényszerült. Az ércbányában még 1956 decemberében elindult a termelőmunka, viszont az ércelőkészítő-művet energiahiány miatt nem tudták üzemeltetni. 1957. január 18-án újra megkezdheték a munkát a kőtörők, a golyósmalmok és a flotálócellák. Viszont még mindig nem lehetett teljes kapacitással dolgozni, mert kb. 150-160 kW villamosenergia hiányzott. Annak érdekében, hogy a csökkentett üzemvitel mellett foglalkoztatni tudják az 1956 októberé előtti munkáslétszámot, 60 ércbányászt átmenetileg a közelben fekvő Heves megyei szénbányákhoz irányítottak.²⁰⁴

A dolgozók elhelyezésére a háború alatt megkezdődött lakásépítést 1947-48-ban folytatták, ekkor két lakás készült el. 1954-ben 3 kétlakásos épületet adtak át. A lakásprogram eredménye 1957 nyaráig már 80 bányászlakás volt Recskén.²⁰⁵ 1968-1970-ben a tervezők, geológusok részére 12 lakásos vendégházat, majd 1978 tavaszán 22 lakásos társasházat vettek használatba.²⁰⁶

Az üzemi fejlesztések sem álltak meg. 1969-ben kezdték meg a bányatelepen az új irodaház építését az Országos-Érc- és Ásványbányák Tervező Intézetének tervei alapján, melynek összköltsége 2,7 millió Ft volt. A korszerű hivatalt 1970. június 15-én adták át rendeltetésének. 1973-ban felújították a fürdőt.²⁰⁷

Szólni kell még az üzem gazdaságosságáról is. 1945 előtt a vállalat esetenkénti ráfizetését – amely az 1934 és 1936 közötti években, a selektív flotálás idején, éppen a világpiacon áreséssel együtt nagy volt – az állami költségvetés elleplezte, illetve felárat fizetett az aranytermelésre.

1945 után 1946-ig az üzem színpor-termelvényét a Hungária Kohóművek Rt. dolgozta fel. Viszont 1947-1950 között és 1961-62-ben nem vették át a színport. Az értékesítési nehézségek miatt 1954-ben 15.000 t, 1962-ben 15.600 t színpor-készlet halmozódott fel a vállalatnál, amit a szabadban voltak kénytelenek tárolni.²⁰⁸ A hazai feldolgozással az volt a baj, hogy a magyar kohó a színpor értékének 73 %-át elkérte. Végül 1955-ben a svéd Ränskar cég vett át 14.200 tonnát, s a magas szállítási költségek ellenére a színpor értékének 42,6 %-át kifizette. 1964-től az 1980-as

²⁰³ HML XXXII-33/4. 1956-os gyűjtemény. Recsk község anyaga.

²⁰⁴ Új Úton, 1957. január 20.; Új Úton, 1957. január 23.

²⁰⁵ Új Úton, 1957. június 19.

²⁰⁶ CSIFFÁRY Gergely 1979.

²⁰⁷ BÓDI G. Mária 1976. 66.

²⁰⁸ Heves Megyei Népújság, 1954. május 9.

évekig a Német Demokratikus Köztársaságban levő mansfeldi rézkombinátba került a színpor, ahol bérkohósították.

A recski ércbányászat – bár kisebb költséggel termelte és dúsította az ércet, mint a hasonló gyöngyösoroszi üzem – csak állami támogatással lehetett rentábilis. Az 1951-1966 közötti évekre kiszámított gazdaságossági mutatók a Ft/USD paritást szem előtt tartva – továbbá tőkés kohósítást véve alapul – a színpor Au-tartalma és a rézárak függvényében 29,1-159,1 között szóródtak (1947-ben még 59,6 volt). A gazdaságtalanság mellett problémát okozott a színpor értékesítése is. Magas As- (arzén-) tartalma miatt, amely a Cu-tartalom ¼ részét tette ki, a Budapesti Kénsavgyár nem akarta lepörkölni. A Metallochemia 1950 után csak annyit vállalt, amennyit a hulladékrézhez hozzá tudott keverni. Mint már szó volt róla, előbb a svéd Ränskar vásárolta meg, majd 1964-től az NDK-ban bérkohósították. Az USD-re átszámított árbevétel szempontjából az 1973-1974. évek voltak a legjobbak, amikor 0,9 millió USD értékű fémelt lehetett hazahozni.²⁰⁹

Az üzem alkalmazottainak létszáma

Év	Összes dolgozó
1945 február	70
1948	120
1953	350 ²¹⁰
1964	328 (284+44) ²¹¹
1965	321 (281+40)
1966	Adathiány
1967	324 (288+35)
1968	331 (293+37)
1969	355 (316+39)
1970	407 (323+78)
1971	423 (341+77)
1972	432 (343+79)
1973	420 (331+79)
1979	386

Szóltunk már arról, hogy a recski ércbányászat csak állami dotációval volt gazdaságos. A szakirodalomban ez az álláspont az uralkodó, ami azonban nem csupán szüklátóköri, kifejezetten pénzügyi szempontú megközelítés, hanem sajnos egyoldalú is. A gazdaságosság megítélését ugyanis igen megnehezíti, hogy 1950-től szervezetileg különválasztották

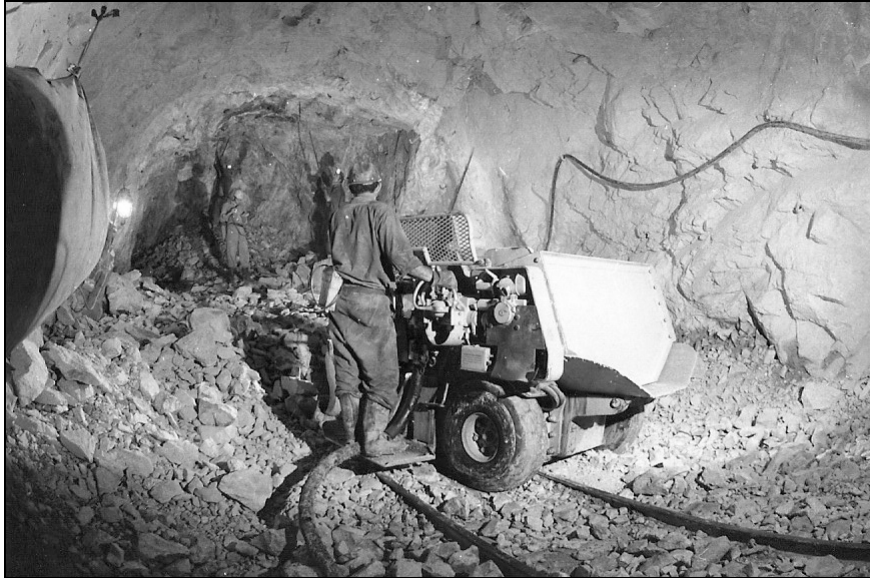
²⁰⁹ KUN Béla 1989. 220-221.

²¹⁰ Megyénk dolgozó népe a felemelkedés útján. Eger, 1953. 9.

²¹¹ A zárójelben a munkás és az alkalmazottak száma.

az ércbányát és az ércfeldolgozó üzemet. Így az értékelésnél nem vették figyelembe a bányászat gazdasági teljesítményét, rentabilitását, csak a kész színpor piaci, illetve devizapiaci hozamát tartották szem előtt.

Ez a megközelítés azért is hibás, mert a vállalatot kiszakítja a nemzetgazdaság egészéből, s nem veszi figyelembe, hogy működésével, anyagigényével, folyamatos megrendeléseivel más ipari és egyéb ágazatok termelőkapacitásait is lekötötte. Ily módon a recski üzem működése kihatott olyan területekre, mint például a vasúti közlekedés, a villamosenergia-ipar stb.



37. kép. Sűrített-levegős rakodógép, 1977.
(DIV LUK FTD 81. 882. 1.)

Nézzük meg az eltartó-képesség oldaláról a vállalat tevékenységét és hasznosságát. Az 1950-es évektől folyamatosan nőtt a recski bánya és ércmű dolgozóinak a száma (1964-ben 328, 1973-ban 420 fő). Amíg 1964-ben 284 munkás mellett 44 alkalmazottat foglalkoztattak, addig 1973-ban már 331 – 79 fő volt ez az arány. Az ércbánya és az ércfeldolgozó kettős üzemének az eltartó-képességét vizsgálva – 1 dolgozóra 5 eltartottat számolva – megállapíthatjuk, hogy 1964-ben 1540, míg 1973-ban 2100 helybeli és a környékről bejáró embernek és hozzátartozóiknak a megélhetését biztosította.

Fejtésmód, tömedékelés, szállítás, szellőztetés és a munkavédelem

A recski bányában sajátos művelési rendszert alkalmaztak, ami azzal magyarázható, hogy az érc kutatása általában a fejtés-előkészítéssel, de gyakran a fejtéssel fejeződött be. Recsken minden lerobbantott ércet mintavételeztek, s ha a műre valóságával kapcsolatban kétség merült fel, csak azután szállították ki a bányából, ha a laboratórium visszajelzése pozitív volt. Így egyidőben 20-30 fejtést is műveltek, s emiatt némelyik fejtés művelési ideje 12-15 évig is elhúzódott. Ennek a legfőbb oka, hogy a már meddővé váló fejtési kontúrból egy-egy ércér többször elvezetett nagyobb, további művelésre érdemes tömzsrészekhez.²¹²

A bánya kiépítése – kisebb ereszkék, újabb szintek kialakításával – csak az 1970-es években fejeződött be. A művelési módok közül Recsken 1952-ig kizárólag üregrészesítéses, tömedékes főtészelet-fejtést alkalmazták. Ennek során a feltárás szintjén – a fokozatos kontúrbővítéssel kialakított alapszintről – a kihajtott feltöréseken keresztül leadott tömedékkel a pásztát a főté alá tömedékelték. (Lásd a tömedékes főtépásztá-fejtés szemantikusan rajzát.)

A művelet során kihagyták az ácsolattal biztosított szállítóvágatot, majd a feltörésből újabb szelet fejtését kezdték meg. Az ércszállító gurítókat a tömedékben alakították ki. A főtészeletes fejtésmód termelékenyebb változatánál talp-alátömedékelést alkalmaztak. A művelési rendszert befolyásoló kőzetviszonyok rendkívül változékonyak voltak. Egyes területeken a több száz m² alapterületű fejtési üreget éveken keresztül nélkül nyitva lehetett tartani. Más helyeken viszont 10-20 m²-es fejtésekben is azonnal biztosítani kellett. A talppásztá-fejtést ott alkalmazták, ahol a feltárás szintje alatt csak legfeljebb 2-3 m mélységig volt várható az ércesedés megléte.

Az ún. *magazinfejtési módot* 1951-ben vezette be Recsken Gagyai Pálffy András a 422., 425., 2038. sz. fejtésekben. Ennek kétféle változata volt. Az egyiknél, ahol nem várták, hogy a fejtés nagy alapterületű lesz, az alappásztá kiképzése után a fejtési kontúr szélén meghagyott vágatokból szállították ki a lefejtett ércmennyiséget. A termelés befejezése után a fejtést főtéfelüggesztéssel is biztosították. Korábban sehol az országban nem használták ezt a biztosítási módszert. A főtécsavarokkal dróthálót erősítettek a főtéhez, hogy rakodás közben a magas főtéről a meglazult kőzetdarabok lezuhanva ne okozzanak sérülést. A másik változatnál, ahol nagyobb alapterületre lehetett számítani, a tömzs alsó részében vagy a tömzs alatt kihajtott vágatokból képezték ki a csapológurítókat. (Lásd a

²¹² KUN Béla 1989. 212.

főtepászta-fejtés sematikus rajzát.). A 422. sz. magazint, miután kiürítették, 1958-ban érc-tárolónak használták.²¹³

A magazinfejtés lényege az volt, hogy a fejtményből csak annyit szállítottak ki, amennyi feltétlenül szükséges volt, a többi a fejtési üregben maradt, és ezen állva mindig magasabbról fejtettek. Amikor az egész érces részt letermelték, akkor egyszerre szállították ki a kőzetet. A meddő kőzet ki sem került a bányából, hanem a kimerített vágatokat tömedékeltek el vele.²¹⁴



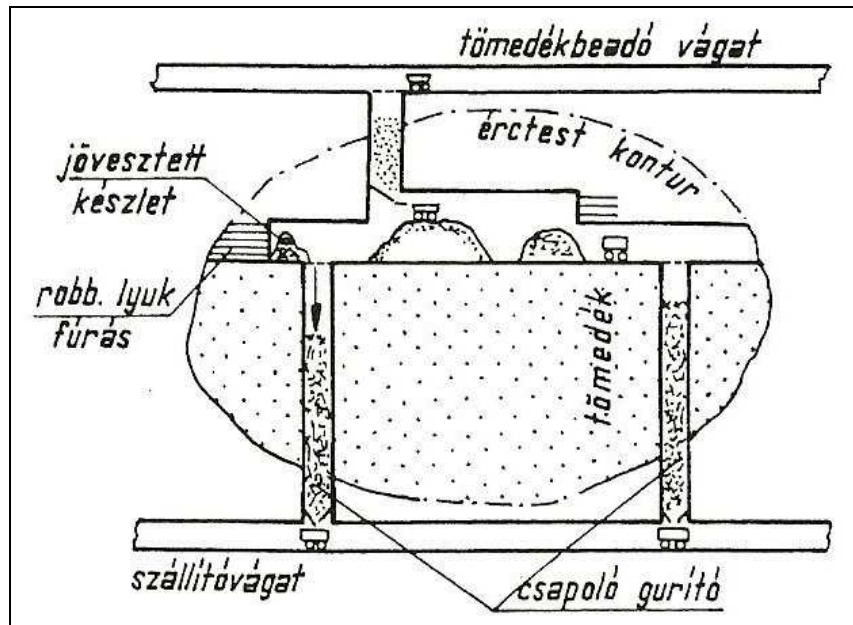
38. kép. Bányairoda és raktár, 1979.

Az 1950-es évektől az 1970-es évekig továbbra is az oldalszta és talppászta-fejtéseket alkalmazták a Lahócában, többnyire tömedékeléssel. A tömedékül szolgáló agyagos humuszt a külszínről adták be, úgy, hogy az Rm-48-as lejtősaknában dózerrel túrták a külszíni gurítóba, ahonnan a kellő mennyiséget csillével szállították el a vágatba, a fejtésbe pedig géppel juttatták. A tömedékeléses kamrafejtés a gálicos tömedék lefejtéséből állt. Ezt a művelési módot azért használták, mert régen a később már műre való érceknél sokkal nagyobb érc-tartalmú kőzetet is tömedéknek tartották vissza. Az ilyen régi tárokból a hasznos anyag fejtési ácsolat és trapézácsolat alkalmazása mellett került ki. Erre a célra az 1970-es években bevezetett keskenyhomlokú kamrafejtés volt a leggazdaságosabb formája. A vágatokban állandó magas hőmérséklet (24 °C)

²¹³ KUN Béla 1989. 213.

²¹⁴ BÓDI G. Mária 1976. 53.

uralkodott, és timsós por nehezítette a munkát. A nyitva hagyott koronapilléres fejtést a IX. sz. tömzsben kb. 30 fokos dőlési szögben alkalmazták. Itt az ércesedés közel 1,8 – 2,0 m-es vastagságot ért el. A fejtésben kőzetpillérek maradtak vissza, az Rm-48-as szinten a termelés magasabbra tevődött át. Ez a fejtési mód is ún. keskenyhomlokú, és nagyon termelékenynek bizonyult.

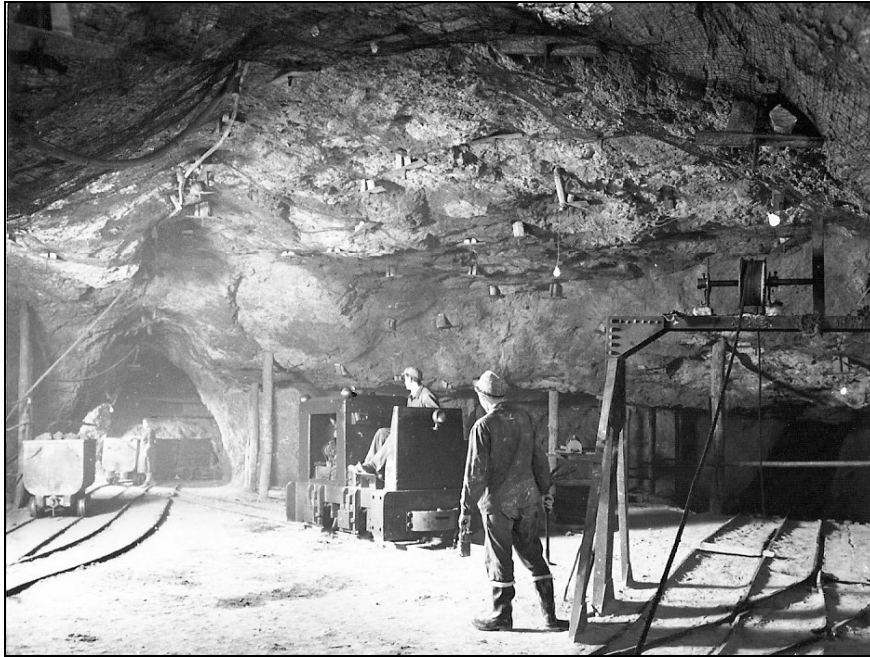


39. kép. A recski ún. tömedékes főtepsztafejtés sematikus rajza. (KUN Béla 1996. 557.)

A flotációs meddő eleinte a patakba került, később a bányatelepen létesített iszaphányóra.²¹⁵ Az első iszaphányó helyét a régi fatelep területén jelölték ki. Ez látható a következő képeken.

A háború alatt a tömedékelést elhanyagolták. A korábbi gyakorlat szerint egy tonna kitermelt ércre átlagosan 0,5 m³ tömedéket kellett berakni. A tömedékelés régi formája az volt, hogy a meddőiszap-hányón tárolt ércelőkészítő-üzemi iszapot kézzel lapátolták a csillékbe, majd lóvontatással szállították a bányába, ott siklókon, ereszkéken vitlával továbbították, a tömedékgurítón át a fejtési üregbe döntve talicskába rakták, s kézzel lapátolták a végső helyére. Az 1930-as évektől felhalmozódott meddőiszap-hányókat mutatja a 43. kép, az ércelőkészítőtől nézve.

²¹⁵ SZIGETI Károly 1978. 15-16.; BOLDIZSÁR Tibor 1959. 1232.



40. kép. Kőzetcsavarral és dróthálóval biztosított főte, 1954.
(DIV LUK FTD 81. 872. 1.)

Az 1950-es évek elején a kézi tömedékelést a hiányzó munkaerő is akadályozta. 1954-ben naponta 300 t ércet bányásztak ki, viszont csak kismennyiségű meddőt tudtak tömedékelni, mert csak kevés dolgozót tudtak erre a feladatra irányítani.²¹⁶ Új eljárást hozott a tömedékelésnél a hidrociklonok bányászati alkalmazása. Először a külszíni kísérleteket kezdték meg, majd 1961-től közvetlenül a bányában szerelték fel a berendezéseket. Ezt követően évi 8-12.000 m³ tömedéket szállítottak hidraulikus úton.²¹⁷

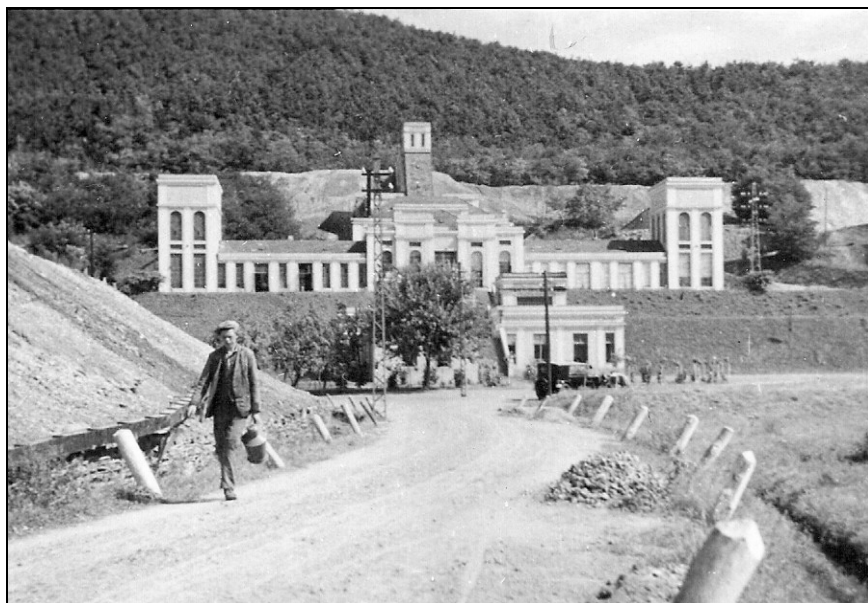
A fejtésekben, vágatokban az ércet (meddőt) kapával és vesszőkosárral, később tállal rakták a csillékbe vagy vitték a fejtési gurítókbá. 1953-tól kipróbáltak több gépet is: így az EPM-1, majd a PML-5 rakodógépet, iszaprakodásra kotróládát, de ezek nem terjedtek el. Megkedvelték viszont az Atlas-Copco TZG MIS IP típusú gumikerekes, önürítő-puttonyos rakodógépet, a későbbi CAVO rakodó-szállítógépek elődjét. Az 1970-es évek második felében egy ideig használtak T2-GH típusú, valamint Atlas CT2G típusú rakodó-berendezéseket.

²¹⁶ Heves Megyei Népújság, 1954. május 9.

²¹⁷ KUN Béla 1989. 214.



41. kép. Az ércmű látképe 1931 tavaszán. (A kép baloldalán előtérben a fatelep, a majdani iszaphányó.)



42. kép. Az ércbánya látképe 1935-ben. Elöl balra az első iszaphányó védőtöltése.

A recski szállítás 1954-ig a fejtéseken belül kézzel, vágatban lóvonatással történt. Ekkor Gyöngyösorosziból egy MB 40-es mozdonyhoz jutott az üzem. A VIII. aknai szállításhoz 1956-ban egy MND 15-ös Skoda gyártmányú mozdonyt vettek.²¹⁸

*Kézi tömedékelés 1964-1973 között*²¹⁹

Év	m ³ -ben	Csilleszámban
1964	33237	41323
1965	29693	34507
1966	23517	36037
1967	24560	40934
1968	24470	30781
1969	37036	61730
1970	34877	58130
1971	30308	50517
1972	21665	36109
1973	24993	41655

A fejtéseket robbantással készítik. A fejtésekben sűrített levegős fúrókalapáccsal, közetaprítással is bővítik. A lefejtett termelvényt a fejtésekből sűrített levegős önjáró rakodógépekkel szállítják ki.

Az 1970-es években a vágathajtást szintén önjáró, sínhez kötött vágathajtó gép végezte. A dőlésmenti koronafejtésekben szképer (vonóveder) használtak. Az ércet az ércelőkészítő műbe az Rm-48-as lejtősaknán és a Lahócán keresztül ereszkén szállítják. Mozdonyszállítás volt Rm-48-on és a Katalin szint között. A Lahócában a termelés 1979-ben történt be-
szüntetéséig a lóval történő szállítás megmaradt, elsősorban a szűk vágatok miatt.²²⁰

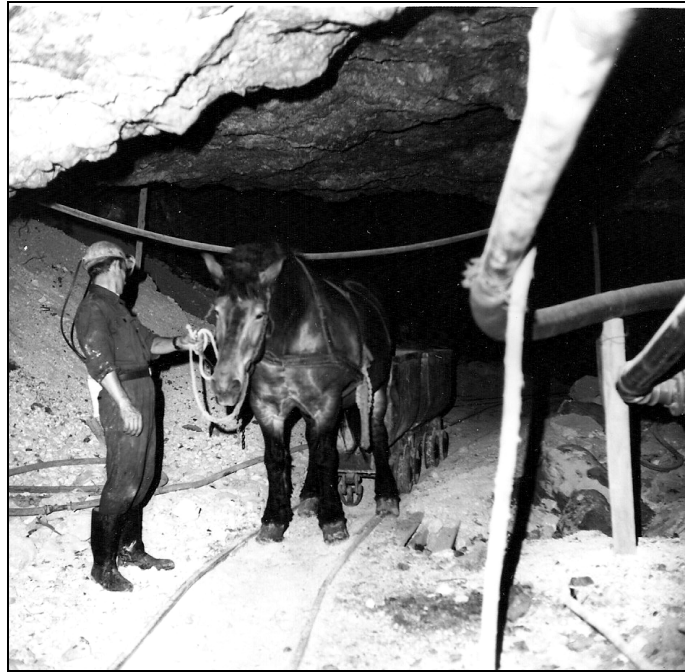
Azt, hogy a recski bányában a gépek mellett 1979-ig alkalmazták a lóval történő szállítást, hajlamosak lennénk azzal magyarázni, hogy az üzem technikailag korszerűtlen maradt, pedig nem így van. A Lahóca földtani sajátosságai miatt az alkalmazott feltárási rendszerben minden létesítmény egy részét az ércetestben hajtották ki, ami egészen a legutolsó időkig nagyon sok jó minőségű ércet kötött le. Mivel a feltáró- és a szállítóvágatok is az érces testekben húzódtak, ezért azokat lehetőleg szűkre méretezték. Viszont a szűk vágatokban könnyebb volt a szállítást lóvonatású csillékkal megoldani, mint gépekkel.

A bányában használt gépek energiaellátását villamos berendezések biztosították. Így a sűrített levegős csőhálózatot, a világítást, a szellőztetést és a szállítást, valamint a 60 m-es szintelosztás miatti feltöréshajtópadozatot elektromos áram működtette.

²¹⁸ KUN Béla 1989. 214-215.

²¹⁹ BÓDI G. Mária 1976. 110.

²²⁰ BÓDI G. Mária 1976. 61.



43. kép. Az utolsó recski bányaló, a Csillag, 1979.



44. kép. Az ércelőkészítő üzem meddőiszap-hányója, mint tömedék-lerakó hely, 1954. (DIV LUK FTD 81. 876. 1.)

A munka biztonságossá tétele miatt a fejtésekben 30 méterenként fapillérek és kőzetpillérek, a vágatokban és ereszkékben 50 méterenként búvófülkék, a szállítóvágatban csillefogó-berendezések voltak. Sújtólégbiztos berendezéseket, benzinlámpákat használtak, és állandó metánmérést végeztek. 1971-ben ugyanis a recski bánya sújtóléges besorolást kapott, ezért a karbidlámpák helyett bevezették az RC akkumulátoros lámpákkal való világítást.

A Lahóca-hegyi fejtések ritkafém-vizsgálati adatai²²¹

Tömzs	Cu %	Fe %	Au g/t	Ag g/t
I.	0,49	6,70	2,14	14,24
II.	0,85	6,67	3,87	17,36
IV.	0,41	5,46	1,22	12,48
V.	0,80	6,61	2,53	33,50
VII.	0,11	10,47	6,75	44,35
VIII.	0,71	6,67	1,29	43,00
VIII/a.	1,49	6,85	1,30	18,00
IX.	0,61	6,67	2,68	5,74
X.	0,07	10,49	6,13	35,00
XI.	0,29	5,24	1,02	11,66
Tömzsön kívüli	0,44	0,78	17,57	5,76
Rm-48 lejtősakna	0,63	5,26	1,45	42,87

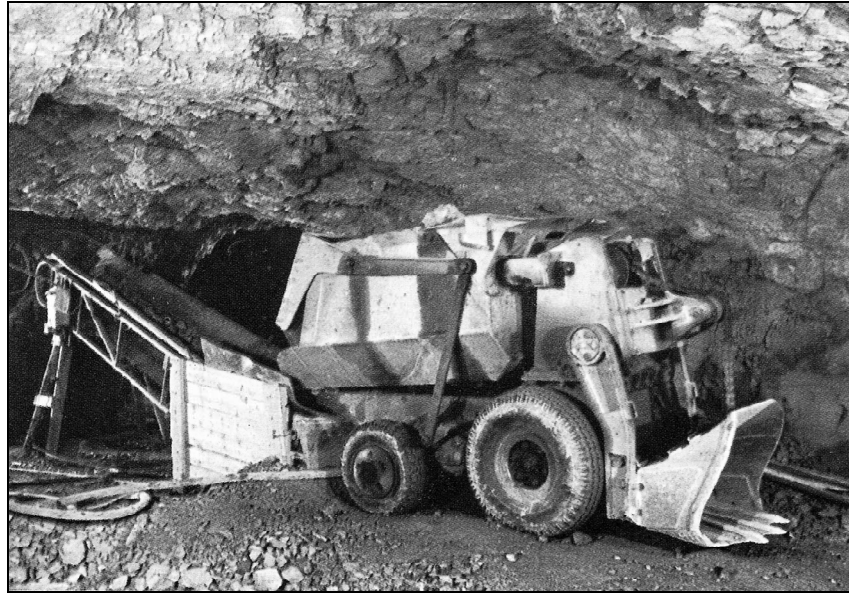
A recski ércbányákban hosszú ideig természetes szellőztetést alkalmaztak. Az Rm-48-as szinten viszont kizárólag ventilátorral lehetett megfelelő levegőmennyiséget biztosítani.

A lahócai feltárások mindegyikében vízszivárgás volt. A III. ereszkében 3000 m³ az évi vízhozam. A IV-es ereszke vizét az ún. XV-ös ereszkébe nyomták nagyteljesítményű szivattyúk segítségével. Itt kb. 400-500 m³ víz tározódott. A lejtaknában is előfordult vízszivárgás a magas talajvízszint miatt. Itt már megépült a víztároló, az ún. *aknazsomp*. A bányában megjelenő víz nem volt tiszta, hanem több-kevesebb rezet és 0,2-250 mg/liter vasat is tartalmazott.

Az 1970-as években a bányabeli munkavédelmi problémák közül szólni kell a zajártalomról, ami a fejtéseknél, a fúrásoknál és a rakodási munkáknál különösen erős volt. Védekezésül füldugókat használtak. A robbantások után képződött porszennyezés a tüdőbe lerakódva cementálódik a magas kovasav-tartalom miatt, s ezért idővel szilikózis alakul ki. Ezért műszakváltáskor és robbantáskor 1-1/2 óra szünetet tartottak, s a

²²¹ A táblázatra lásd: JANTSKY Béla 1966. 200.

porálarc használatát kötelezővé tették. A vizes munkahelyeken gumírozott munkaruhában lehetett csak dolgozni. Az ércelőkészítő-műben dolgozók egészségét nagyteljesítményű ventilátor és nedves portalanító készülék védte. A foglalkozási ártalmak csökkentésére a hidegebb munkahelyeken és télen vattakabát és védőkesztyű használatát írták elő, ahol szükséges volt. A munkakörülményektől függően 10-15 % veszélyességi pótlékot fizettek. A bányauzemben nőket is alkalmaztak, de csak a külszínen vagy a lámpakamrában dolgozhattak. Védőételként 4-5 Ft értékben tejet, sajtot, nyári időben gyümölcsöt kaptak a dolgozók.²²²

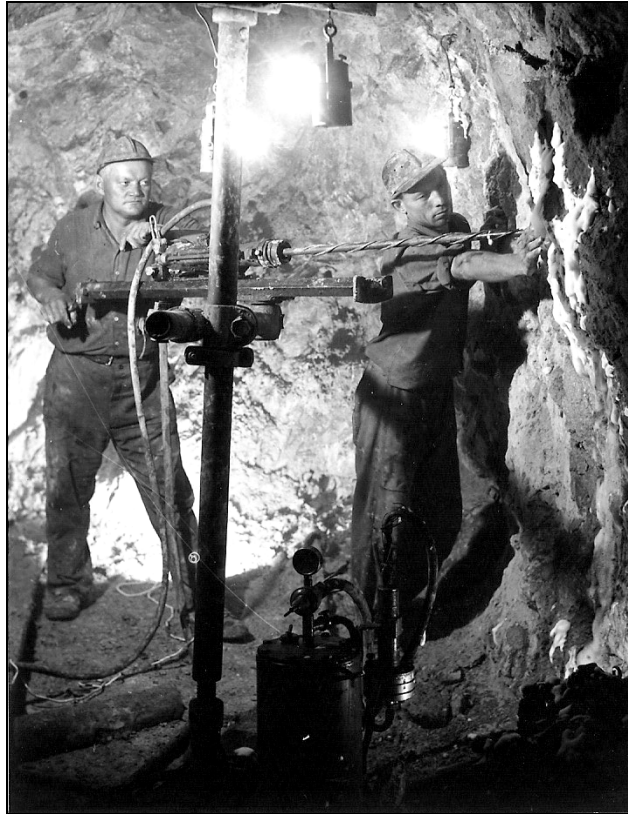


45. kép. T2-GH rakodógép a Lahózában, 1975.
(KONRÁD Ödön 1977. 138.)

A bánya a szigorú munkavédelmi és biztonsági megelőző intézkedések ellenére mindig veszélyes munkahely volt és lesz is. A balesetek forrásai főként a kőzetomlás, a szállítás és a rakodás voltak. 1945 után is történtek halálos üzemi balesetek Recskén. 1955. március 1-én Molnár István 33 éves bányász, verpeléti lakos hunyt el baleset következtében. 1962. február 12-én Vitai Vince 37 éves parádi illetőségű csillésnek a lezúduló kő okozta a halálát. 1972. szeptember 10-én Kiss Sándor mátradercskei vájár jutott erre a tragikus sorsra.²²³

²²² S. gy. Szigeti Károly (Recsk) igazgató szóbeli közlése, 1979. augusztus 7.

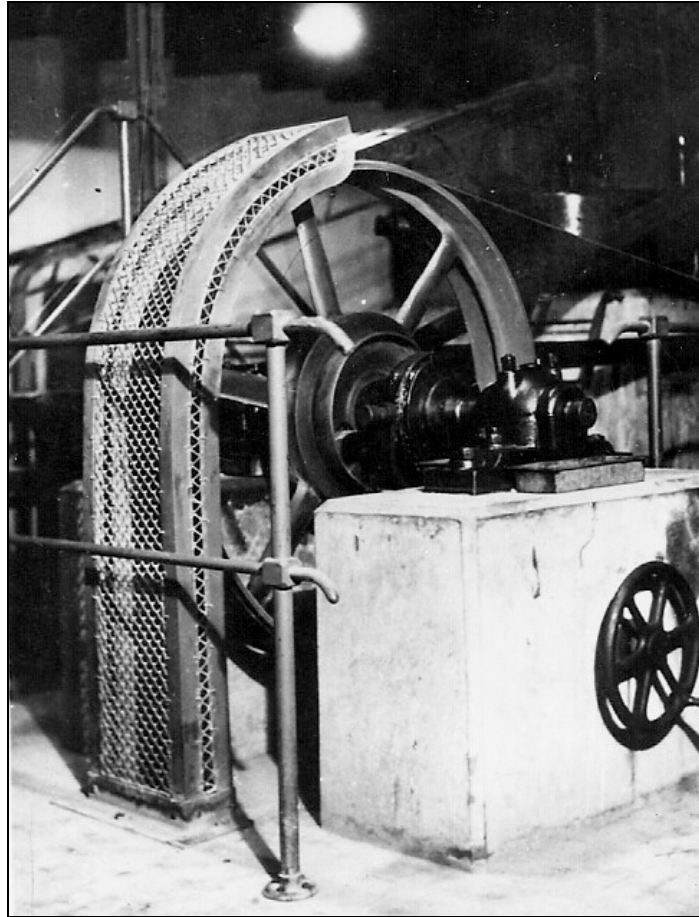
²²³ HML XXXIII-1/c/399. Recsk halotti akv. 1965-1980. 28/1972. sz. bejegyzés.



46. kép. Vizes fúrás helyett pormegkötéssel kísérleteznek. A fúrógépbe vegyszerrel kezelt, habosított vizet vezetnek, 1954.
(DIV LUK FTD 81. 868. 1.)

Az érc útja a bányából a flotálóba

A bányauzemből akkumulátoros mozdonnyal vagy lóval kiszállított ércet mérlegelés után körbuktatóval bunkerba töltötték. A töltő nyílása 200-200 mm-es szemcsenagyságú rácsokkal volt ellátva, ami a granulátornak a megfelelő szemcsenagyságot biztosította. A bunkerból láncos adagoló segítségével pofástörőn keresztül előaprítóba jutott az érc. Az előaprító 20-30-40 mm alá törte az ércet, majd vibrátorra került, ahol 15 mm-es rostán át a 15 mm alatti szemcsék a tároló alatti bunkerba hullottak. A 15 mm felettiek Krupp- és Ganz-hengerbe juttatták, itt további őrlés során érték el a megfelelő szemcsenagyságot. A középpaprított érc 2400x2500-as golyósmalomba került, ahol nedves őrléssel megőrölték. A szemcse eloszlása 50-55 % mikron alatti, 10 % pedig 200 mikron feletti, a fennmaradó 35-40 % őrlemény pedig a két érték közötti méretű.



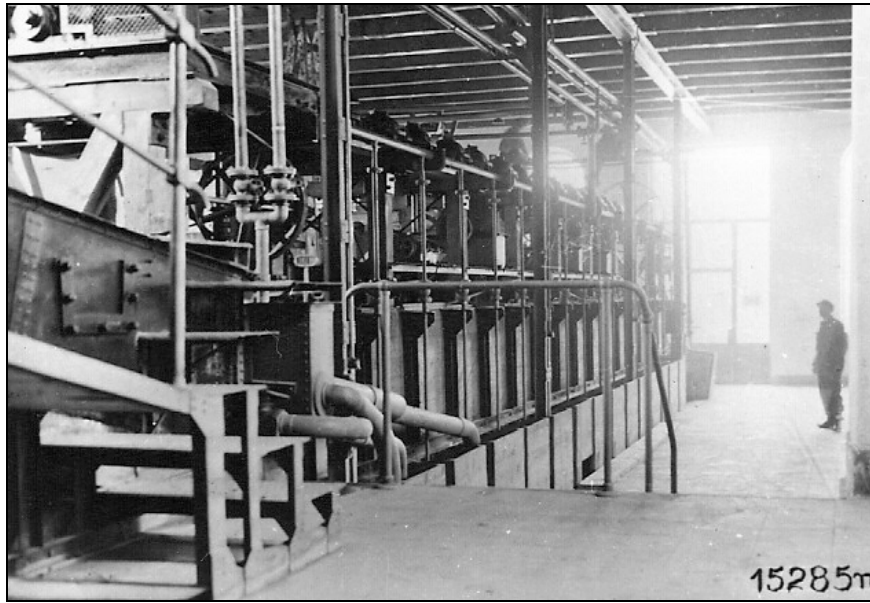
47. kép. A finomtörő, az érc első állomása 1931-ben.

A malomból kikerült anyagot Doór-gereblyés osztályozón választották szét, hogy az említett szemcse eloszlás megfelelő legyen. A 200 mikronnál (μ) nagyobb szemcséjű anyag még egyszer visszakerült a malomba. A megfelelő szemcse nagyságú szuszpenzió 400-500 gr/l koncentrációval szivattyúk segítségével egy kiegyenlítő-tartályba gyűlt, ahonnan az anyag bizonyos idő után jutott tovább. Az állás azért volt szükséges, mert a malom üzemelt folyamatosan, a jó eredmények érdekében csak azonos anyagmennyiségeket és minőséget adagoltak.

A kiegyenlítő-tartály egyben besűrített is, a besűrítő-tartályból a sűrítési szintén szivattyú segítségével csővezetéken keresztül a dúsító-részlegbe került. Ezután az anyag az 1200x1200-as ún. *flotáló cellasorra* érkezett, ahol az adott ércet Flotol B habképző- és kálium-etil-xantát gyűjtőreagens hozzáadásával dúsították. A koncentrátumot tárcsás, ill. váku-

um dobszűrőre adták fel víztelenítés végett. A szűrlet nedvességtartalma 10 %-os volt. A koncentrátumot – vagyis a kollektív színport, a készterméket – billenőputtonyos csillében szállították a színportárolóba, ahonnan az később vasúton került az NDK-beli Mansfeldbe kohósítás végett.

A flotálás maradványa, mellékterméke a meddő, ami nem teljesen értéktelen, de felhasználása nem volt gazdaságos. A flotáció befejeztével a meddőt az értékes színportól szivattyúval hidrociklonozva leválasztották. Az így nyert durva, szemcsés anyagból építették a zagytó gátját, ahová a vizes meddőt engedték.



48. kép. A flotáló cellasor 1931-ben.

Új eljárásokat is kerestek az idők során. Így a floton ülepitését az igen drága flotálóanyag visszanyerése miatt vezették be, az ipari víz derítése pedig az üzem vízfelhasználását csökkentette. Az 1970-es évek derekán a törőrész fotocellás automatizálását is tervbe vették.

Az ércműben a legsúlyosabb foglalkozási ártalom, a szilikózis kiküszöbölésére a porálarc használata kötelező volt. Tovább csökkentette a szilikózis veszélyét a porelszívó berendezések alkalmazása és a vízpermetezés. A zajártalom ellen svéd vatta és fültok használatát tették kötelezővé. Az ércelőkészítő-műben a munkások további egészségvédelmét szolgálta, hogy az 1950-es évektől bevezették a 6 órás munkaidőt.²²⁴

²²⁴ S. gy. Szigeti Károly (Recsk) igazgató közlése, 1979. augusztus 15.

*A recski ércelőkészítő üzem fémmerlege 1945-1967. években*²²⁵

Év	Feldolg. érc fém tart.					Színpor- term. t	Színporban lévő fém menny.			
	Nedves súly/t	Cu %	S %	Au g/t	Ag g/t		Cu/t	S/t	Au/kg	Ag/kg
1945	1892	0,67	7,40	2,81	–	203,0	17,78	79,88	5,16	30,88
1946	23290	0,63	6,42	3,05	18,50	2303,7	112,88	898,44	47,43	296,12
1947	37212	0,62	6,45	2,84	19,92	3961,0	192,11	1576,48	71,85	461,06
1948	16305	0,72	6,39	3,14	17,16	1808,1	107,58	732,64	37,82	251,49
1949	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1950	6069	0,66	6,76	3,25	18,00	694,1	34,36	243,28	12,05	–
1951	61645	0,72	6,79	2,61	19,14	7376,8	381,38	2797,28	112,64	1045,44
1952	61704	0,76	6,97	2,56	29,06	7633,0	391,57	3008,93	102,82	1635,82
1953	45510	0,71	7,05	2,80	19,39	6187,2	318,64	2459,41	99,61	911,81
1954	79317	0,62	7,05	2,68	17,29	9781,2	475,38	3904,77	142,12	1231,69
1955	57350	0,72	7,31	2,57	23,57	6270,9	315,43	2434,36	86,48	1040,22
1956	63353	0,67	7,46	2,12	22,82	7460,9	349,17	2801,57	93,11	1167,70
1957	67312	0,74	7,56	1,99	27,31	8280,9	414,04	3113,62	102,10	1515,74
1958	69342	0,68	7,66	2,02	27,68	8150,5	371,66	3102,90	101,07	1531,32
1959	68904	0,70	7,66	1,98	29,75	8109,3	394,92	30307,74	98,85	1794,59
1960	71034	0,71	7,17	1,78	30,01	8439,1	416,04	3076,90	92,24	1797,61
1961	67217	0,72	7,07	1,83	29,86	8016,7	373,62	2915,67	88,50	1638,53
1962	70820	0,67	6,79	1,80	20,23	8001,0	387,28	2918,76	100,22	1201,17
1963	72531	0,63	6,57	2,17	14,22	8004,0	377,81	2854,37	98,69	984,62
1964	53956	0,72	6,84	2,07	15,83	6204,3	310,78	2142,95	69,58	–
1965	60972	0,69	7,10	2,35	20,88	7005,5	348,48	2573,93	84,71	1099,46
1966	61851	0,70	7,18	2,48	18,80	7514,1	357,89	2673,69	90,93	947,61
1967	65585	0,58	6,83	2,38	12,11	7015,3	314,49	2657,83	92,17	662,63

A munkaerő toborzása

Az üzem vezetésének 1945-1948 között a megfelelő munkaerő biztosításával számottevő nehézségei voltak. Erre utaltunk már, mivel az 1945 utáni földosztás miatt a volt munkavállalók egy része nem jött vissza a vállalathoz dolgozni. A termelés 1948. évi leállítása és a létszám visszafejlesztése lehetőséget nyújtott arra, hogy az üzem vezetése csak a legalkalmasabb embereket tartsa meg. Az akkori üzemvezető, *Gagy Pálffy András* így írt erről: „A termelőüzem leállítása igen nehéz, alig megoldható munkaügyi problémát vetett fel, hiszen az üzem korábbi 337 főnyi létszámát 128 főre kellett csökkenteni. A nyugdíjazás csak pár személyt érintett, ezért egyedüli megoldásként maradt az, amit a DIMÁVAG vezetősége tett lehetővé, vagyis a létszámnak Diósgyőrbe való áthelyezése. Szomorú volt látni, ahogyan a falu lakossága hétről hétre minden szombat este kivonult az állomásra hazavárni a családfenntartókat, akik pár

²²⁵ S. gy. 1979. május 8. Recsk, Üzemgazdasági Osztály, Nagy Sándor osztályvezető által közölt adatsor.

órai otthon tartózkodás után ismét felpakolták hátizsákjukat, és elindultak, hogy újabb hat napig távol legyenek otthonuktól. Egyszerre igen megbecsült lett a korábban sokak részéről lekicsinylett recski munkaalkalom.”



49. kép. A bejáró munkásokra várakozó autóbusz 1955 körül.

Majd amikor 1950-ben újra megkezdődött a termelés, de különösen az 1953-54. évi fejlesztés időszakában ismét munkaerőhiány lépett fel, mert Recsk környékén több más üzem is erőteljes fejlődésnek indult. A bánya 1954-ben munkástoborzásra kapott engedélyt. A bányához és az ércművekhez a dolgozókat 1954-55-ben vonattal szállították Verpelét, Tarnaszentmária, Sirok és Mátraballa községekből. A 6 km-re levő szomszédos Szajláról is érkeztek munkavállalók.

Ezekon kívül a munkások már évtizedek óta bejártak Recskre Parád, Bodony és Mátradereske falvakból is. Az 1970-es évek foglalkoztatottak többsége recski, bodonyi (kb. 30 fő) és mátradereskei (kb. 120 fő) illetőségű volt. 1975-től Vécsről és környékéről további 50 fő ingázott naponta az üzemekhez.²²⁶

Az 1950-es évek elején jelentős problémát okozott a munkaerő fluktuációja. Gyakorta baj volt a munkafegyelemmel, amit az indokolatlan mulasztások jeleztek. A toborzások során sajnos igen sok nem kívánatos személy is bekerült az üzem állományába. Szinte mindennaposak voltak a munkások közötti verekedések. A renitensektől kénytelen volt megválni

²²⁶ S. gy. Répás István bányász (Recsk) szíves közlése, 1979. május 8.

az üzem. A munkaerő-ellátásban sajátos problémát jelentett a cigányok munkába állása. Egy-egy időszakban előfordult, hogy az összlétszám 12-18 %-át tették ki a munkásérettel csak akkoriban megismerkedő, ipari gyakorlattal nem rendelkező cigány származású dolgozók. A teljesítmények növekedését kezdetben akadályozta az igen gyenge szerszám-ellátottság, később pedig az is, hogy a 8 órás munkaidő helyett 6 órás munkarendet vezettek be.²²⁷

Küzdelem a bánya és az ércmű fennmaradásáért

Recskén 1950-től 1965-ig 1.760.000 t ércet termeltek, s ebből 1.175.000 tonnát dolgozott fel az ércmű. Ennek során előállítottak 160.000 t rezet, 42.000 t pirit-színport és dúspiritet és 12.800 t nyers kvarcitot. A jelzett időszak összes termelvényéből fémkohászati késztermékként 11.310 t fémrezt, 39,5 t nemesfémeket (aranyat és ezüstöt) és 17.020 t piritet állítottak elő és értékesítettek.²²⁸

1966-ban már azt írták, hogy a recski Lahóca bányászata az ismert érckészletek teljes letermelésének határán dolgozik.²²⁹ A Rézérc Művet 1970 után az a remény tartotta életben, hogy az 1960-as években megindult kutatások a mélyben megismert készletekre alapozva idővel egy nagyléptékű bányászathoz vezetnek. A mindinkább csökkenő termelés arra kényszerítette az Országos Érc- és Ásványbányák vezetését, hogy Rudabányáról szállítsanak rézércet, pontosabban rézben gazdag pátvasércet Recskre, amit együtt flotáltak az akkor már a feltárásból kikerülő mélyszinti és a lahócai ércel. 1970-ben, majd 1975-1977-ben összesen 21300 t réztartalmú rudabányai érc került a mátrai üzembe. A mélyszinti porfíros érc (23.400 t) csak 0,55 % Cu-tartalmú volt, s nem javította a lahócai ércet, amelynek a Cu-tartalma a korábbi 0,7 %-ról 0,6 %-ra csökkent. Ezért a bánya többször került abba helyzetbe, hogy az ércelőkészítőbe 0,3-0,4 % Cu-tartalmú ércet kellett feladni.²³⁰

A földtani kutatás 1958-ban indult a Nagy- és Kislipót gerincén. Az indikációk, sőt a telérek felszín közeli feltárása után hajtották ki a Nagylipót I. tárót, amely egy vékonyabb telért harántolt. A terület erdővel való fedettsége és az igen mállott teléryanag megnehezítette a kutatást, s ezért például a II. tárót egy forrás kibúvásában hajtották ki.

A kutatás további szakaszának eredményeként a nyírjesi felső és középső (I-II.), valamint a Névtelen-bérci tárókban (nyírjesi alsó táró) a Theodor-telért, illetve ennek közvetlen indikációit sikerült feltárni. A

²²⁷ KUN Béla 1989. 212.

²²⁸ POLLNER Jenő 1972. 106.

²²⁹ JANTSKY Béla 1966. 194.

²³⁰ KUN Béla 1996. 561.

nagy-lipóti III-IV. tárókban az 550-es telér mellékereit és hirtelen érce-
sedett mellékkőzeteit találták meg. A nagyobb méretű bányászati feltárást
a fenti előzmények után 1959-ben indították meg. Az érce-
sedés és méretének megállapítása céljából a parádsasvári altárót (Béke-
táró) 1388,8 fm hosszan kihajtották. Emellett folyt az ún. 550-es telér fel-
tárása a Vércverés – Nagylápafő szakaszon, amelynek során az 545,5 és a
741,0 m tengerszintfeletti magasságok között a kihajtott II., IV., V., VI.
és a VII. tárókkal az érces telérről több helyen is elérték. Az előrehaladott
kutatások nyomán 1965 elejére már kirajzolódott az érces terület. A bá-
nyászati feltárások 1968 végéig tartottak a térségben.²³¹

1966 áprilisában az akkor már kimerülőben lévő recski ércüzem ellá-
tására Parádsasváron tervezték még ércbánya nyitását, miután félmillió
tonna művelésre alkalmas arany- és ezüsttartalmú ólom- és cinkérc-lelő-
helyre bukkantak a Mátra-árnyék és a Nagy Lipót hegy között, 545 méter
magasan. A tervek szerint a recski érckészletek kimerülése után a mátra-
szentimrei telér ércvagyonával együtt elláthatta volna alapanyaggal a
recski ércelőkészítő üzemet. Az elképzelések szerint a termelvény kes-
keny vágányú vasúton, majd siklón és közúton jutott volna Recskre.²³² A
nagy mélységű recski ércelőfordulás kiaknázásának terve azonban ezt az
elképzelést háttérbe szorította.²³³

A bányában tömedékként elhelyezett 800.000 m³ flotációs meddő, s
a bentmaradt gyenge minőségű (0,2-0,3 % rezet tartalmazó) érc, valamint
a ki nem termelt gálicos tömedék pirittartalma a bányában megtelepedett
szulfidbontó baktériumok hatására gyorsan bomlott, aminek következté-
ben kioldódtak a fémek. Ezért már az 1960-as évek végén is végeztek kí-
sérleteket a bányavíz Cu-tartalmának kicementálására vagy szulfid alak-
jában való kinyerésére.

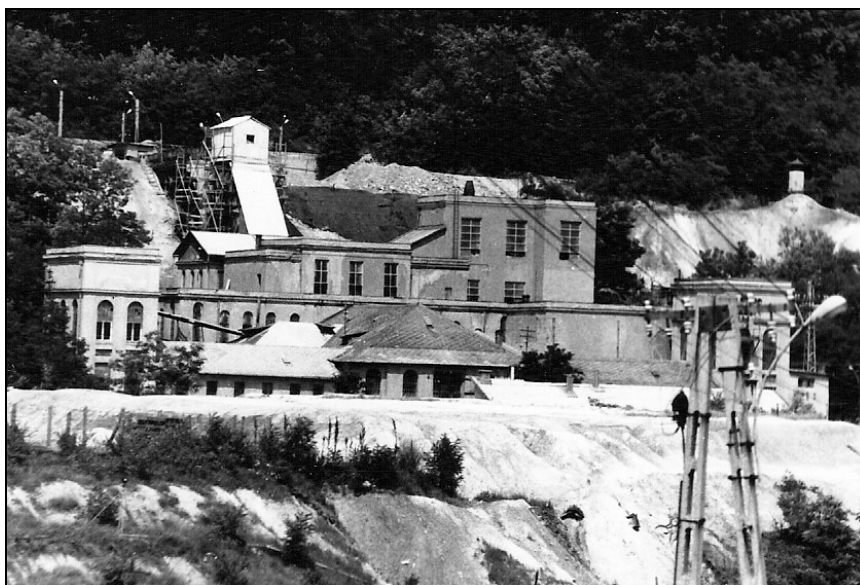
Az eljárás lényege a baktériumokkal való intenzifikált lúgozás volt
laboratóriumi viszonyok között. A kísérleteket az Országos Érc- és Ás-
ványbányák Központi Laboratóriumában végezték Egerben. E módszerrel
már az Egyesült Államokban is próbálkoztak. Az eljárás során használt
különleges baktériumféleség savas közegben is tenyészik. Ha azonban
három vegyértékű vasat tartalmaz az oldat, akkor ez az ún. *lúgozó oldat*
képes feloldani az egyébként savakban oldhatatlan fémszulfidokat, így a
rézszulfidokat is. Közben a három vegyértékű vasoxid (ferri) két vegyér-
tékűvé (ferro) válik. A baktériumnak abban van szerepe, hogy képes visz-
szaoxidálni a két vegyértékű vasoxidot három vegyértékűvé, miközben
kivonhatóvá válik a fém, azaz a réz az oldatból.²³⁴

²³¹ VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt
1975. 361.

²³² CSIFFÁRY Gergely – CS. SCHWALM Edit 2001. 63.

²³³ KUN Béla 1996. 576-577.

²³⁴ SUGÁR István 1980. 4.



50. kép Az ércdúsító-üzem látképe, 1979

A vizsgálatok azt bizonyították, hogy a *Thiobacillus ferroxidans*²³⁵ baktériumok természetes körülmények között is jelen vannak a savas bányavizekben. A számuk 1000-10.000 között van köbcentiméterenként, s egy liter bányavíz 0,1 gr rezet és 5-6 gr vasat tartalmaz. A baktériumok számára létfontosságú széndioxidot és oxigént – az utóbbi a kémiai reakcióhoz szükséges – a csapadékvíz és a felszíni vizek viszik magukkal, az ércetesteken átszüremkedve.

Egy 1975-ben készült terv alapján a lahócai bányában – laboratóriumi és sikeres félüzemi kísérletek után – 1978-ban kezdték meg a réz baktériumos kioldására irányuló üzemi kísérleteket. Ebbe már külső szakintézményeket is bevontak. 1978-1980-ban különféle üzemi kísérleteket végeztek. A műveletek során 165.000 tonnányi, robbantással felaprított és 0,2-0,3 % rezet tartalmazó ércre savas bányavizet szivattyúztak. A vizet – miután átszüremlett az anyagon – visszavezették az ércre egy egész éven

²³⁵ A *Thiobacillus* baktériumtörzset először 1950-ben egy szénbánya vizéből izolálták, és csak később mutatták ki ércbányák bányavizéből. Ez a törzs a savas közeget kedveli, és *autotróf*, azaz széndioxidból nyeri a sejtjei felépítéséhez szükséges szenet, energiához pedig kén- és vasvegyületek oxidálása révén jut hozzá. Az ásványbontó baktériumok bonyolult folyamatok eredményeként – közvetlenül vagy közvetve – vas (III)-szulfátos kénsavas közeget tartanak fenn, és ezáltal elősegítik az ércásványok fémtartalmának szulfát alakban való kioldódását. – BÓDI Dezső 1991. 966.

át. Az így nyert savas szulfátsó-oldatban a réz az ún. *biotechnológiai dúsítás* során mintegy 4 %-ra dúsult fel. A kísérleteket a kb. 500.000 t ércet tartalmazó IX. érctömzsre is kiterjesztették, ehhez a baktériumokat ellenőrzött körülmények között szaporították. Az érctömzsben a bányavíz réztartalma literenként 1,5-2,0 gr-ra, a vastartalma 29 gr-ra növekedett. A bányavízből (az oldatból) a réz kivonására több módszert is kipróbáltak. Viszont igazán jó – üzemszerűen alkalmazható és gazdaságos – megoldást nem találtak. Az eljárást megdrágította, hogy az oldatban sok volt a vas, s az ércből a réz csak nagyon lassan oldódott ki. Emiatt azután az elévzett gazdaságossági számítások nem mutattak kedvező hozamot. Végül is a lahócai bányászat tényleges megszűnéséhez ez a sikertelen kísérlet is hozzájárult.²³⁶



51. kép. A felhagyott fejtési üregekben másodlagos ércképződmény (rézszulfát) cseppkő alakban válik ki, 1954.

A következő táblázat egyértelműen jelzi, hogy a vállalat legfőbb termékének, a rézszínpornak a termelése hanyatló tendenciát mutat, ami egyértelműen az érckészletek csökkenésének a következménye. A vállalat rézszínpor-termelése 1977-ben már csak 5000 t, majd 1978-ban mindössze 3000 t volt.²³⁷

²³⁶ BÓDI Dezső 1991. 964-965.; KUN Béla 1996. 562.

²³⁷ FALLER Gusztáv 1997. 555.

*Rézszínpor-termelési adatok*²³⁸

Év	Termelés/1000 tonna
1950	0,694
1960	8439
1965	7005
1968	6945
1970	6898
1975	6208

A termelés visszaesése miatt csökkentették a műszakok számát is. 1978-ig a dolgozók három műszakban jártak, 1979-ben egy ideig kétműszakos munkarend volt érvényben, majd 1979 júliusában már csak egy műszakot teljesítettek. A munkaidő 6 óra 33 perc volt, reggel 6-tól 12 óra 33 percig tartott. Ez azt jelentette, hogy a dolgozók csak a reggelijüket fogyasztották a bányánál. A munkaidőt minden esetben a munkahelyre érkezéstől számították. 1979. július 18-án a föld alatti létszám 70 fő volt, s ebből 18-an Gyöngyösorosziban dolgoztak. Az összes alkalmazotti létszám (ércmű, bánya) ugyanakkor 386 főt tett ki.²³⁹



52. kép. *Baktériumokkal intenzifikált rézkilúgozási kísérletek Egerben, 1977.*
(KONRÁD Ödön 1977. 213.)

²³⁸ A táblázat adataira l.: NAGY József 1970. 131.; SZECSKÓ Károly 1984. 73.

²³⁹ S. gy. Szigeti Károly (Recsk) igazgató szíves közlése, 1979. VII. 18.

1965-től a tárókkal feltárt recski ércbánya úgymond már csak „a maradvékokból élt.” 1979 szeptemberében az Rm-48-as aknából 395 t ércet szállítottak ki. *A kilátástalan helyzet miatt 1979. október 14-én²⁴⁰ a Lahó-cában a bányát bezárták.* Az itteni termelés során, közel 130 év alatt, mintegy 3 millió t aranyat és ezüstöt tartalmazó rézércet hoztak felszínre. Ezzel a mennyiséggel 150.000, egyenként 20 t-s vagont lehetne megtölteni.

A felhagyott fejtésekben 225 kt ipari értékű kitermelhető enérgitós rézérc-vagyon maradt, amely 0,52 % rézet, továbbá tonnánként 2,74 gr aranyat és 94,86 g ezüstöt tartalmaz.²⁴¹



53. kép. Az ércmű látképe, 1979.

A lahócai bánya bezárása után a meglevő 100 kt/év kapacitású dúsítót 1980-1984 között jelentős rekonstrukcióval kísérleti ércdúsító-üzemmé alakították át. Miután a mélyszinti bányafejlesztést nem folytatták, a dúsítót sem hasznosították, ezért kiegészítő beruházással ásványörlő-előkészítő-üzemmé építették át. A rekonstrukció befejeztével alkalmassá vált a legkülönbélebb, akár nagyszilárdságú kőzetek törésére, őrlésére, osztályozására is. A többfokozatú kémélő töréssel lehetővé vált a szemcsés termékek (0,5-7 mm-ig) előállítás. Ezen kívül képes volt a tört, őrlött és osztályozott termékek dúsítására, mosására vagy vegyi kezelésére. Lehe-

²⁴⁰ Heves Megyei Népújság, 1979. október 14. 5. – Hekeli Sándor: *Az utolsó bányajárás* című írása.

²⁴¹ KUN Béla 1989. 211.

tőség nyílt a golyósmalmokkal történő száraz és nedves őrlésre 100 vagy 50 μm alatti őrlési finomságig, valamint speciális ásványkeverékek előállítására. 1985-től Recskben megkezdődött a *zeolit* feldolgozása.²⁴²

A lahócai üzem bezárásával a recski bányászat még nem ért véget. Miután az ismert, kitermelhető érckészleteket a szakemberek végesnek tartották, ezért a földtani kutatások már 1959-ben elkezdődtek a térségben. A nagyjelentőségű porfíros rézérc megléte a mélyben 1967-ben vált ismertté. Kiaknázására új, mélyművelésű ércbánya kiépítése kezdődött el, ami végül is nem járt sikerrel. Létrejött, működése, műszaki és gazdasági problémái, s végül kudarca egy másik tanulmány tárgya lehetne. A felszínen található műszaki emlékeinek utolsó nyomát, az 1000 m mélységbe lenyúló két akna tornyát 2002. augusztus 22-én robbantással döntötték le.²⁴³



54. kép. A megszűnt recski bányaiüzem látképe 2006-ban.

²⁴² Bérőrlés Recskben. = KUN Béla 1989. 292-293.; Zeolit feldolgozás Recskben. = KUN Béla 1989. 289.

²⁴³ S. gy. Hügyecz János (Recsk) művelődési ház igazgató szíves közlése, 2007. október 12.

A Lahóca érctermelése 1931 és 1979 között²⁴⁴

Év	Nyersérc (ezer t)	Év	Nyersérc (ezer tonna) Lahóca	Nyersérc (ezer tonna) Lejtakna
1931	14	1955	59	
1932	32	1956	61	
1933	37	1957	63	
1934	28	1958	66	
1935	22	1959	65	
1936	9	1960	67	
1937	68	1961	70	
1938	69	1962	71	
1939	67	1963	69	
1940	67	1964	52	
1941	66	1965	58	
1942	65	1966	62	
1943	60	1967	66	
1944	57	1968	64	
1945	2	1969	64	
1946	23	1970	59	
1947	37	1971	50	
1948	16	1972	42	11
1949		1973	22	32
1950	6	1974	24	39
1951	61	1975	32	24
1952	61	1976	37	13
1953	64	1977	25	14
1954	69	1978	15	7
		1979	0	0
Összesen			2272	140
Összesen Lahóca és lejtakna				2412

A bányászélet mindennapjai Recsken

A társaspénztár létezésére Recsken a legkorábbi adat egy 1864. június 4-én kelt iratból ismert, amelyet *Sidló Ignác* bányász írt több társa nevében Péch Antal igazgatónak. A társkasszától azért kértek kölcsön 15 osztrák frt-ot, „*Mivel a bányászok Parád községi árendásnál, úgyiszinte a Fel-*

²⁴⁴ A táblázatra lásd: FÖLDESSY János – BAKSA Csaba – SZEBÉNYI Géza – POLGÁR István 2002. 159.

só Bányán lakó zsidónál pénzért sem kaphatunk húst, így a fent írt pénzösszeget teljes szándékom juhokat vágóra venni, s minden szombaton közülük György-telepen annyit levágni, mennyi az összes bányászok között elegendő leend.” Azt írta, ha a pénzt megkapja, a Társ-Cassának havonként 60 krajcárt fog fizetni kamat fejében, a tőkét pedig meghatározott idő alatt fizeti ki. Végül azért is folyamodtak a kölcsönhöz, „mivel betegség idején sem kaphat betegtársunk pénzért húst.”²⁴⁵ A levélből az is kiderül, hogy az akkor kiépülő bányatelepen még nem volt élelemtár, ezért a munkások ellátása nehézkesnek bizonyult.

A budapesti bányakapitányság által 1887. augusztus 19-én jóváhagyott *Munkarendszabály*ból tudjuk, hogy Mátrabányán abban az időben rendes munkásoknak számítottak azok, akik a bányában és a külső feldolgozó műveknél állandó alkalmazottak, s egyben a társpénztár tagjai is voltak. Ideiglenes alkalmazottaknak minősültek ekkor a napszámosok, a nők és a 15. évüket be nem töltött fiúk, akik a nem rendes munkások kategóriájába tartoztak.

A vállalathoz történő munkásfelvételkor a művezető minden egyéntől orvosi bizonyítványt kért. A 15 éven aluli nők csak föld feletti munkára, ércválogatásra és rostálásra, az idősebbek s erősebbek lúgfőzésre, kisebb szivattyú hajtására, fejtmény előkészítésére, továbbá olvasztási mellékmunkákra voltak felvehetők. A 16. életévüket betöltött fiúk a bányában „ronázásra” (vízelvezető árkok tisztítása) és tisztogatásra, a 18 éven felüliek „vidlázásra”²⁴⁶ és szállításra, a 20 éven felüliek bármely munkára használhatók voltak. A külső feldolgozó művekben a 15 éven felüli fiúk erejükhöz és egészségükhöz mérten minden feladatot elvégezhettek.

A munkaidő rendszerint reggel 6, ill. este 6 órakor kezdődött és végződött, melyből reggelire ½, a déli étkezésre, pihenésre 1 óra maradt. Ezek szerint a vállalatnál két 12 órás műszakból álló munkarend volt. A külszínen kolompszóval, a bányában kiáltással jelezték a műszakváltást. Nincs adatunk arról, hogy Recskén a lármafát (a klopacskát) valaha is használták volna. A bányában hetenként 2 fél műszak éjjeli pótlása volt a megengedett. A külső munkáknál – a rézkészítést kivéve, ahol állandó jelenlétre volt szükség, de felváltva két ízben is pihenhettek – külön éjjeli és külön nappali munkásokat alkalmaztak, akik hetenként műszakot váltottak.

Akiket először alkalmaznak vajúrmunkára, 2-4 hónapig csak gyakorlott régi vajúr mellé oszthatók be, a tanításért és a „munka hátramaradásért” az első hónapban 2, az utána következőkben 1-1 frt-ot kötelesek fi-

²⁴⁵ POLLNER Jenő 1965. I. 48.

²⁴⁶ Vidla: *vitla*, más néven *csörlő* – kötélre függesztett teher szintes, lejtős vagy függőleges irányú szállítására használt dobos emelőszerkezet.

zetni, továbbá tartoznak a tanítójuknak engedelmeskedni. A bányában egy ember egyáltalán nem osztható be munkára, valamint olyan személy sem, akin a részegség legkisebb jele látszik.

Bérezés során a „felőrök” (azaz a munkavezetők) és munkások fizetése a ledolgozott hónapot követő 5-én történik. Fizetéskor levonják sorrendben: a társpénztári járulékokat, a műpénztári előlegeket, a bírságpénzeket, az élelemtári tartozásokat, a műtől kapott földek haszonbérleti díját s a munkás személyes kereseti adóját.

Kisebb-nagyobb munkahelyi vétségekért pénzbüntetéseket kellett fizetni. A büntetési tételek között megtalálhatók a késés, a hanyag munkavégzés, az alvás, az engedetlenség, a sértegetés, a bántalmazás, a részegség, a munkából való kimaradás. A pénzbüntetések határai 10 krajcártól 5 frt-ig terjednek. A felsorolt büntetendő esetek mindegyike kivizsgálandó, amit a mű vezetője vagy helyettese végez, mégpedig 3 frt-ig terjedő bírságig szóbelileg, azon felül és a felmondásos, rögtöni elbocsátásig terjedő kihágások esetében írásban történik.

Társpénztári tag: a bánya és kohóműnél minden 15. életévét betöltött férfimunkás, bánya-, kohó- vagy gépi őr és felőr (munkavezető), de nem tagjai a társpénztárnak a tagok törvényes feleségei, valamint 15 éven aluli gyermekei, továbbá az ideiglenesen alkalmazott munkások sem.

A társpénztár vagyonát a *társpénztári gondnokság* kezeli, melynek főnöke a mű igazgatója, van egy választott számvivője és a tagságból három évre megválasztott 5 fős választmánya, mely a tagjai közül küldi ki az ellenőrt. A társpénztár bevételei: a pénztőke kamatai, a tagok járuléka, mely minden érdemben kapott 1 frt után fizetendő 4 krajcárból tevődik ki, a munkarendszabály szerint kirótt bírságpénzek, esetleges ajándékok és a fel nem vett munkabérek.

A pénztárt a főnök kezeli személyesen vagy megbízottja által, akiért felelős. Miután ez a bánya olyan helyen fekszik, ahol nagyobb mennyiségű pénz őrzésére senki sem vállalkozik, így a bányaműnél 100, legfeljebb 200 frt tartható, a többbit 100 frt-onként megbízható pénztárazóban kell elhelyezni.

A vállalati dolgozó a keresete után fizetett, összesen csupán 4 %-os levonás ellenértékéért viszonylag széleskörű társpénztári ellátásban részesült. A társpénztári segélyezés kiterjedt az orvosi látogatásra és gyógyszerre, betegsegélyre, végkielégítésre, rendes nyugbérre, rendkívüli nyugbérre, özvegyi nyugbérre vagy végkielégítésre, árvák nevelési pótlékára s a temetkezési költségekre. Háromnapos betegség még nem jogosította fel a társpénztári tagot a segélypénzre. Ez is, mint az orvosi látogatás és a gyógyszer, 3 hétig járt, esetleg 6 hónap időtartamra, amennyiben az orvos a beteg felgyógyulását kilátásba helyezte.²⁴⁷ A bányánál felállított

²⁴⁷ POLLNER Jenő 1965. I. 197-202.

ún. *társládának* 1888-ban 60 tagja volt, akik 4946 frt 98 kr közös vagyonnal rendelkeztek.²⁴⁸

1890-ben a vállalat férfi munkásai 79 kr, míg a női munkások 30 kr átlagos napszámért kaptak.²⁴⁹ 1893 szeptemberében a férfi napszám 70, a női napszám 30 kr volt, a munkaidő pedig napi 10,5 órát tett ki.²⁵⁰

A bányai keresetek vásárlóértékének a megítélése végett vizsgáljuk meg 1894-ben a főbb élelmiszerek árát krajcárban, a korabeli újságokban található adatok alapján.

1 kg marhahús	137
1 kg borjúhús	137
1 kg zsír	132
1 kg vaj	290
1 kg cukor	30
1 kg burgonya	7
1 kg fehér liszt	30

1894-ben a következőket írták a vállalat munkásairól:

A feldolgozó múnél 28 férfi van alkalmazva, napi 50-120 kr bérrel. Ezen kívül az állományban 1 kovácsmester 1 tanulóval, egy-egy asztalos, éjjeliőr és munkavezető található. A tisztii létszám 2 főből (igazgató és számvevő) áll. Összesen tehát 64-68 férfi és 40-44 női munkást alkalmaznak. Közöttük ritka a 20 éven aluli, jelenleg egy van, a többi 22-50 év közötti, nős, családós, nem ritkán 5-8 gyerekkel. A női munkások soraiiban található 11 öreg (!), azaz 24 és 40 év közötti és 32 hajadon, akik 20-22 évesek. A nyári időszakban csak annyi időt dolgoznak a bányánál, amennyi a gazdasági munkák elvégzése után marad.

A munkások nagyobb része saját házzal és földeskével bír, s ezek megmunkálására, valamint saját ügyeik intézésére bármikor szabadságot kapnak. A dolgozók többsége a bányatelepen él, nyolc család kivételével, akik Recsk, Parád, és Óhuta községekben laknak. A telepen lakók iskolaköteles gyerekeinek száma alig 4-5 fő, akik a recski községi iskolába járnak. Vannak olyan 10-12 éves munkavisztonnyal rendelkező munkások, akik egyenlő kereset mellett házat vagy ingatlant, vagy mindkettőt szereztek, s vannak, mégpedig leginkább a nagyobb keresetűek között, akik ezen idő alatt semmit sem szereztek, viszont folyton adósok.

A bányászoknak éjjeli munka engedélyezett hetenként két fél éjjel (kedden éjféltől reggel 5-ig) és szombaton esti 7 órától 12 óráig, azért,

²⁴⁸ DÉRY Károly 1888. 30

²⁴⁹ Eger, 1892. november 15.

²⁵⁰ Eger, 1893. szeptember 19.

hogy ők a hat napot kidolgozva szombaton a házi- és kisgazdasági munkájukat végezhessék.

Fizetéskor a munkásoktól levonják az élelmiszer (liszt, zsír, szalonna és só), a házi szükségletre adott olaj és petróleum árát. Az élelmiszereket a bányamunkásoknak a társpénztár 5-6 %-os felárral adja. A telepen lakók egyharmad-háromnegyed holdnyi 3-5 frt-os földhaszonbérleteket birtokolnak. A bérleti díjakat a társulatnak az év második 6 hónapjában, részletekben kell kifizetni.

Az 1894-es leírás szerint a bányamunkások száma és megoszlása az 1883-1894 közti évek átlagában a következő: vájár 24 fő, bányabeli segédmunkás (csillés, vitlázó és üregbetöltő, vagyis tömedékelő) 12 fő, válogatásnál 40 fő. A vájárok szakmánybéréből levonták a felhasznált robbantó- és világítóanyag s a fúrók élezésének bekerülési költségét. A vájárok napi keresete 80-90 kr között mozog (átlag 86 kr), a bányabeli segédmunkások átlagos napi keresete 65 kr. A szokványos csilleszámra dolgozó csillések napi keresete 80-90 kr, az ércválogatóké szakmányban napi 25-40 kr. A külső ércválogatást kizárólag 16-40 év közötti nők végezték, köztük 11 özvegy, a többi hajadon. Ezek nem állandó munkások. Rendszerint szakmánybérük van, amely a válogatott érc mennyisége és tartalma szerint változik.²⁵¹

Ebből is kitűnik, hogy a vállalati munka gyakorlatánál figyelembe vették a munkások „*kétlakiságát*”, vagyis az ipari tevékenységből származó jövedelmüket rendszeresen kiegészítették a mezőgazdasági munkából származóval is. Ezt elősegítette, hogy a bányatársulat ún. *haszonbérlet* formájában telkeket adott a dolgozóknak. Az élelemtár felállítása, valamint a bérelt földek művelése összefüggött a fejletlen korabeli kereskedelemmel. A falun mezőgazdasági munkákból élők döntően önellátóak voltak, ami feleslegük volt, azt a vásárokon értékesítették. A gyér kereskedelmi bolthálózat miatt is szükség volt a saját művelésű telkekre.

A Mátrai Bányaegetlet létrejöttékor 100 bányászt fogadtak fel a munkák elindítására. Azt gondolnánk, hogy helybelieket foglalkoztattak. Nem így történt; miután az adott szakfeladatra nem állt rendelkezésre helyi munkaerő, távolabbról telepítették Recskre a képzett bánya- és kohómunkásokat, akiknek többet is fizettek, mint a helybelieknek. Az újonnan érkezettek és családjaik számára lakásokra volt szükség. Az egri érseki sematizmusok tanúsága szerint 1866-ban a már elkészült *György bányatelepen* 21 fő élt, akik közül 6 személy ágostai evangélikus vallású volt. Az anyakönyvekben 1865-ben jelenik meg először a *György telep* elnevezés az addigi *Fodina Lahóca* (Lahóca-bánya) helyett. A mátrikulákból kitűnik, hogy több recski bányász lakott 1865-68 között a Mátraderecske határában levő ún. *Csikorgó-bányánál* (Fodina Csikorgó). Emellett 1875-re

²⁵¹ POLLNER Jenő 1965. I. 233-237.

elkészült a *Katalin bányatelep – Fodina Metall Katalin* (Katalin Ércbánya), ahol abban az évben 25 személyt írtak össze. 1894-től a korábbi Katalin-telepet a sematizmusokban már *Mátrabánya* névvel illették az I. világháború végéig. A Katalin- és a György-telepen a legtöbben 1894-ben éltek, amikor 43, illetve 41 bányászt írtak össze. Ezen kívül az anyakönyvek adatai szerint bányászok laktak 1873-tól – igaz, kevesen – az Óhutának nevezett régi olvasztó mellett is.

Az anyakönyvekben megkülönböztették az ércbányászokat (*metallifossor*) a bányabeli segédmunkásoktól (*fodinarius*). A latin ércbányász (metallifossor) elnevezés mögött a magyarul *vájárnak* nevezett szakmunkást kell látnunk, akiket a korabeli hazai szóhasználatban elterjedt német eredetű szóval *hevéreknek* hívtak.²⁵² A *fodinarius* (bányász) név alatt általában *csilléseket* értettek akkoriban. Közülük a *kapcsos* volt az, aki a ló után kapcsolta, és a *csatlós*, aki a szállítópályáról leszedte a csilléket.

Az anyakönyvek tanúbizonyságai annak is, hogy kik voltak a legelső bányászok, illetve bányászcsaládok, s honnan származtak. A családnevek az előfordulásuk sorrendjében a következők, a zárójelben pedig a feleségek nevei olvashatóak: 1854-ből Schneider Lajos bányász (Pajer Dorotytya), Hinelm Erzsébet, Hiner Jakabné bányász, Minich János, 1855-ből Benovits Mihály, Jóna Tóbiás, Petrovszky János (Prejadzin Mária), Czipszer János (Hangóczky Ágnes) nevei ismertek.

Az 1860-as évektől némely esetben tudjuk a betelepült bányászok származási helyét. Az előfordulásuk sorrendjében: 1863-ban említik az Aranyidáról (Abaúj-Torna vármegye) érkező Kocsik István (Tar Rozália), Hannel Márton (Kocsik Rozália), Kocsik György, Munyovszki János, Hangóczki Sándor, Munyovszky József nevét. 1865-ben jegyzik fel a szintén Aranyidáról érkezett Haas András (Klausman Zsófia), 1867-ben Kocsik István (Czene Rozália) adatait. A Szepesremetéről (Szepes vármegye) bevándorlók között szerepelnek 1864-ben Széf János, 1871-ben Czipszer János (Holló Julianna). A Szepes megyei Korompárról való 1882-ben Ambrózi Erzsébet özvegy bányászasszony. A szintén szepességi Alsószalánkról származnak 1882-ben Valykó Miklós (Pimcsák Anna) és Valykó János (Kocsik Borbála). A Sáros megyei Pétervágásáról érkezett 1865-ben Varga Máté (Csirke Anna). Gölnicbányáról jött 1877-ben Blazovszky János (Iberlauer Anna) családostul.

Előfordulnak külföldről származók is: Petrák Gusztáv gépész (Bsen Mária) a morvaországi Omolcsán helységből telepedett le. 1872-

²⁵² A *hevér* kifejezés használata *vájár*, *bányász* értelemben a 14. századból Selmezbányáról ismert. A *hevér* kifejezés az északi, de nem a szepességi bányavárosok keveredett nyelvjárású német nyelvből került a magyarba. Nem tévesztendő össze a csavaros, fogaskerekes emelőgépet jelentő *hevér* szóval. Ez is német eredetű, s a *heber* = *emelőszerszám*, *emelőkar*, *lopó* jelentésű szó átvételével jutott nyelvünkbe. – BENKŐ Loránd 1970. II. 105.

ben Czvek Ignác bányamester (Pelhan Ágnes) Krajnából (Karintia) költözött Recskre.

A matrikulák feljegyzései szerint az idegenből érkező bányászok erős, összetartó, családi közösséget alkottak. Ebben a korban, mint más iparágak dolgozói (finomkerámia-gyártás, üvegipar), ők is családi alapon szerveződő munkavállalók voltak. Többségükben a szülők gyerekeikkel együtt érkeztek, s az utóbbiak is sokszor már családosak voltak. A rokoni kötelékekkel összefonódott csoportokban a férjek és feleségek, a gyerekek, a testvérek és családjaik (sógorok és sógornők stb.) eleve összetartó közösséget képeztek az otthonuktól távol került emberek számára. Szükség is volt egymás segítségére, mert a bányánál gyakran özvegyen maradt feleség vagy egyedülálló, esetleg gyermekével együtt élő nő is vállalt munkát. Az összetartás megvédte őket az országutakon csellengő, megbízhatatlan kalandoroktól, ami a munkáltatónak is érdeke volt.

Az összetartozás jeleként egyfajta patriarchális vonást őriz a keresztszülők választásának a szokása a bányatelepi lakosság körében. Abban az időben általában közülük való férfiakat és nőket választottak gyermekeik érkezésekor keresztszülőknek. Szoros szálak fűzték mindenkor a telepen élőket a bányaiüzem vezetőségéhez. Így például Loschmidt József bányagépész gyermekének 1864-ben Péch Antal igazgató és felesége, Szájbéli Emma lettek a keresztszülei.²⁵³ Ugyancsak ők látták el ezt a feladatot a nevezett dolgozó 1866-ban született gyermekénél is.²⁵⁴ 1868-ban Haas András bányász újszülöttjének a keresztapja Palmer András igazgató volt.²⁵⁵ 1873-ban Riemer János olvasztómester utódát Ruttner Albert igazgató és neje, Ruttner Johanna tartották keresztvíz alá,²⁵⁶ majd még abban az évben Bernát József bányász gyermekének is ők voltak a keresztszülei.²⁵⁷ 1882-ben Koczik István bányász kérte fel keresztapának Schmidthausen Adolf számvevő.²⁵⁸ A következő évben Katóka György lúgzómester gyermekénél Varga József igazgató tett eleget hasonló felkérésnek.²⁵⁹

A statisztikai adatok világosan mutatják, hogy a bányászok a 19. században a családjukat csak úgy tudták eltartani, hogy fiúgyermekeiket már 13-14 éves korukban, míg a leányaikat valamivel később küldték munkába. A nők mindenkor jóval kevesebb bért kaptak, mint a férfiak, igaz, hogy szakmunkát nem végeztek, és csak alárendelt, kiegészítő feladatokra (csillés, ércválogató, ércelőkészítő üzemi segédmunkás) alkalmazták őket.

²⁵³ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1864/61. sz. bejegyzés.

²⁵⁴ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1866/97. sz. bejegyzés.

²⁵⁵ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1868/62. sz. bejegyzés.

²⁵⁶ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1873/36. sz. bejegyzés.

²⁵⁷ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1873/144. sz. bejegyzés.

²⁵⁸ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1882/73. sz. bejegyzés.

²⁵⁹ HML IV-416/260. Recsk. Kereszteltek anyakönyve. 1883/46. sz. bejegyzés.

A gyermekmunkás csupán töredékét kapta a felnőtt munkás bérének. Ez a helyzet a XX. század elején is fennállott. 1911-től viszont már törvény tiltotta a nők éjszakai foglalkoztatását.

Recskén az újonnan érkezett bánya- és előkészítő-üzemi munkások és családtagjaik megtelepedésével a falu lakossága dinamikus növekedésnek indult.

*Recsk község népessége 1850-1980 között*²⁶⁰

Év	Népesség száma/fő	%-os növekedés ²⁶¹
1850	1403	100
1857	1565	111,5
1869	1745	124,3
1880	1704	121,4
1890	2144	152,8
1900	2425	172,8
1910	2382	169,7
1920	2695	192,0
1930	2636	187,8
1941	2799	195,9
1949	2821	201,0
1960	3499	249,4
1970	3475	247,7
1980	3357	239,3

Nem teljesen igaz, hogy a népesség számának alakulása egyszerűen mutatná, hogy a bánya működik-e vagy sem. A mindenkori lélekszámot nem csupán a természetes szaporodás és fogyás mértéke befolyásolta, hanem a halálos áldozatokat követelő járványos betegségek, továbbá az elvándorlás is csökkentette a lakosság számát.

Az 1869 – 1880 közötti 11 év alatt nem hogy nőtt volna, hanem a természetes szaporodás ellenére még 41 fővel csökkent is az össznépesség. Ennek legfőbb oka az 1873. július 22-én kitört és szeptember 11-ig tartó kolerajárvány, amelynek a községben élők közül 128-an estek áldozataul. Érdekes viszont, hogy az erős egészségügyi karantén miatt, amellyel körülvették Recsket, a járvány nem érintette a bányatelepen élőket, ahol egyetlen megbetegedés sem történt. Nem érzékelhető ebben az évtizedben az sem, hogy 1880-81-ben, amikor a bányászat szünetelt, a szétzéledt munkások csökkentették volna a lakosság számát.

Viszont 1881 – 1900 között 721 főnyi, vagyis 29,3%-os növekedés következett be. Ezt a „demográfiai robbanást” nem indokolja a természe-

²⁶⁰ A táblázat adatsorára lásd: KOVÁCS Béla 1991. 166-167.

²⁶¹ A település népességének százalékos növekedését az 1850-es bázisához viszonyítjuk.

tes szaporodás, hanem annak tulajdonítható, hogy a közel húsz esztendőn át kiegyensúlyozottan működő bányamű egyértelműen kedvező hatással volt a lakosság számának növekedésére. Történt mindez annak ellenére, hogy az 1880-as, de főként az 1890-es években nagy lendületet vett a községi lakosok kivándorlása a tengeren túlra. Ez azonban még nem csökkentette ekkor érzékelhető módon a falu össznépeségének a számát.

1900 és 1910 között azonban nem csupán a bányászat hanyatlása, majd az üzemek 1907-es bezárása miatt fogyott a település népessége, hanem ebben már jelentős szerepet játszott a kivándorlás is, amelyről még külön szólunk. Nem egy munkanélkülivé vált recski bányász hagyta el hazáját az anyakönyvek tanúsága szerint.

A következő táblázat (a túloldalon) a vállalat dolgozóinak létszám-változásait mutatja különböző időszakokban, ami a termelés emelkedő és hanyatló szakaszaival szoros összefüggést mutat. Ide tartozik, hogy a statisztikákban csak az ún. *rendes alkalmazottak* átlagos évi létszámát tüntették fel, nem szerepeltették az időszakosan alkalmazott munkásokat.

A kivándorlás közvetlen kiváltó oka a falubeliek földínsége volt. Az 1850-től az ércbányában többször leállt a termelés. Ilyenkor a munka szünetelt, és az általában kétlaki életmódot folytató bányászok visszatértek apró földecskéik megműveléséhez, s annak csekély jövedelmére hagyatkozva próbáltak megélni. A gyarapodó népesség boldogulásának azonban a századfordulón nem csupán a bánya bezárása volt az akadály, hanem a községbeli földek szűkössége is. A birtokviszonyok 1945-ig a falusiak számára változatlanok maradtak. Ezt mutatja az 1930-as statisztika, amely szerint a községben a művelési ágak megoszlása a következő:

A határ területe 7499 kh volt, ebből szántó 2317 kh (30,90 %), kert 130 kh (1,70 %), rét 327 kh (4,40 %), szőlő 1 kh (0,01 %), legelő 803 kh (10,70 %), erdő 3643 kh (48,60 %), terméketlen, azaz művelésből kivont terület 277 kh (3,69 %).

A fentiekből kitűnik, hogy a falu határának csupán egyharmadán lehetett szántóföldi termelést folytatni. A lakosság helyzetét tovább rontotta az aránytalan birtokszerkezet. A község földterülete 782 birtoktestre oszlott, amelyből egy nagybirtok 2219 kh (29,60 %) kiterjedésű volt, a nyolc középbirtok 2759 kh-t (36,79 %) foglalt el, a 137 kisbirtok összterülete 1660 kh-t (22,13 %) tett ki, míg a 636 törpebirtokosnak csupán 861 kh (11,48 %) jutott.²⁶² A kisbirtokosok tehát 12, a törpebirtokosok pedig 0,74 kh-n gazdálkodhattak családonként.

Az aránytalan birtokszerkezet következtében torzult a falu társadalmának a szerkezete, miután a határ kétharmada a közép- és nagybirtokosok tulajdonában volt. Ennek következtében az őstermelők kb. 65 %-a

²⁶² A számadatokra lásd: LADÁNYI Miksa 1936. 254.

nincstelen mezőgazdasági cseléddé lett, akik szegődményes vagy alkalmi munkákból éltek. A helybeliek közül sokan szolgáltak István Béla gazdaságában és a nagypallagi állami birtokon. Évenként 250-300 községbeli nincstelen szegődött el 6 hónapra summásnak, akik Békés megyében báró Springer uradalmában, a Bucsához tartozó Jenő majorban, Rakoncáson vagy a Dunántúlon vállaltak munkát.²⁶³

*A vállalati alkalmazottak létszáma*²⁶⁴

Év	Összes dolgozó
1857	12
1860	65
1868	100
1878	43
1880	35
1891	110 ²⁶⁵
1892	106 ²⁶⁶
1893	116 ²⁶⁷
1900	105
1903	58
1905	42

Az aránytalan birtokelosztáson csak egy radikális földreform segíthetett volna. Ennek elmaradása miatt a 19-20. század fordulóján intenzívvé vált a föld- és munkanélküli nincstelenek tömeges kivándorlása az Amerikai Egyesült Államokba. A „*kitántorgók*” száma részben nyomon követhető Heves vármegye alispánjának 1902 és 1911 közötti jelentéseiből. 1902-ben 127, 1903-ban 68, 1904-ben 10, 1905-ben 43, 1906-ban 51 fő vándorolt ki. Az utóbbi évben némi túlzással azt írták, hogy „*Recskről már kint van a fél falu.*” 1907-ben további 21-30, 1908-ban 38, 1909-ben 51 fő hagyta el a települést. Forrásunk megjegyezte, hogy sokan voltak, akik útlevél nélkül szöktek ki. 1910-ből nincs adatunk, 1911-ben azt közölték, hogy Recskről eddig összesen 674 személy vándorolt ki. Ez az

²⁶³ MARUZS János 1975. 3.

²⁶⁴ A táblázatban az átlagos dolgozói létszámok szerepelnek. A táblázatra lásd: CSIFFÁRY Gergely 1998. 29.

²⁶⁵ Az összes dolgozóból 4 fő volt tisztviselő a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara jelentése szerint.

²⁶⁶ Az *Eger* c. újság 1893. szeptember 19-i adata szerint a vállalatnál 64 férfi és 42 női munkás dolgozott.

²⁶⁷ Közülük 66 férfi és 50 nő volt. – A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1893. évről. Miskolc, 1894. 72.

1910-ben regisztrált 2382 fős lélekszámnak a 28,3 %-a, vagyis közel egyharmada.²⁶⁸

Sajnos nincs arra vonatkozó kimutatás, hogy hányan voltak, akik útlevéllel, s hányan lehettek olyanok, akik útlevél nélkül hagyták el az országot. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy nincs statisztika a visszatértekről sem. A kivándorlást átmenetileg megakasztotta ugyan az első világháború négy éve, amikor nem kaptak beutazási engedélyt az ellenségesnek tekintett *központi hatalmakhoz* tartozó magyarországi utasok. 1920 után Kanadába és Dél-Amerikába tevődött át a migráció súlypontja. Mértékét jelzi, hogy 1920 és 1930 között tovább csökkent Recsk lakosságának a száma. 1920-hoz viszonyítva egy évtized múlva 59 fővel éltek kevesebben a faluban. Miután ekkor a természetes szaporodás 204 főt tett ki, ezek szerint 263 személyt, vagyis az 1930. évi össznépesség mintegy 10 %-át (pontosan 9,97 %) az elvándorlás miatt veszítette el a község.²⁶⁹

Elmondható, hogy alig volt olyan ház Recskben, ahonnan ne ment volna ki néhány évre – vagy éppen örökre – valaki az Újvilágba. Azok, akik a nincstelenek közül itthon maradtak, a helybeli birtokokon cselédként szolgáltak, vagy elszegődtek távolabbi uradalmakba summásnak, részesaratónak.

A 19-20. század fordulóján a bánya termelésének a hanyatlása, majd bezárása és a tömeges kivándorlás Amerikába közel egyszerre sújtotta a helybelieket. Ezért nem véletlen, hogy a munkanélkülivé vált, elszegényedett, kilátástalan helyzetű emberek figyelmé a századelő szocialista munkásszervezkedései felé fordult.

A 19-20. század fordulóján a nehézségekkel küzdő bánya- és kohóüzem munkásai meglévő érdekvédelmi szervezetük, a bányatársláda mellett szociáldemokrata pártszervezetet kívántak létrehozni. Miután a recski munkások arról értesültek, hogy a belügyminiszter nem hagyta jóvá szervezetük alapszabályát, 1899. január 1-én megtámadták a községházát. Az emiatt összegyűlt 200 főnyi tiltakozó tömeget a kivezényelt csendőrök oszlatták szét. A megmozdulás résztvevői közül a Heves Megyei Bíróság, gyorsított eljárással 1899. január 3-án 12 munkást ítélte el, összesen 155 napi fogházra és 600 forint pénzbüntetésre.²⁷⁰ 1900-ban Recskben a társpénztárnak 99 tagja volt. Abban az évben 70 bánya- és 31 kohómunkás állt az üzem alkalmazásában, így a szervezettség majdnem száz százalékosnak mondható. A társpénztár bevétele abban az évben 2304 korona 67 fillér,

²⁶⁸ Közismert még egy számadat Recskről: 1912-ben írta egy clevelandi újság, hogy a faluból 873 személy tartózkodik az USA-ban. – BUNOVÁ CZ Ernő 1999. 200.

²⁶⁹ LADÁNYI Miksa 1936. 254.

²⁷⁰ S. VINCZE Edit – BARNA Zoltán – VÉRTES Róbert 1979. 220.

kiadása 1233 korona 68 fillért volt. Az összes közös vagyon 23.906 korona 78 fillért tett ki.²⁷¹

1850 és 1926 között, miután a bánya nem működött mindvégig folyamatosan, a munkásállomány időről-időre részben kicserélődött. Emiatt hosszú időnek kellett eltelnie, amíg a távolról érkezett, eltérő vallású, különböző szokásokat követő bányamunkásokból valódi, hagyományteremtő közösség vált. A tradíciók követése nyilvánult meg a Lahócában nyitott György-tárók és a Katalin-táró elnevezésében. Az előbbiek Recsk templomának a védőszentjéről, Szent Györgyről kapták a nevüket, míg az utóbbi Alexandriai Szent Katalinnal hozható összefüggésbe, akinek tisztelete a középkortól általánosan elterjedt a hazai bányászok körében.

A bánya minden korban veszélyes üzem volt. Aki a kenyérért a mélybe szállt, annak számolnia kellett azzal a veszéllyel, hogy esetleg nem tér vissza élve a napvilágra.²⁷² Ezért a műszakkezdés előtt a bányászok imával kérték a Teremtő segítségét a szerencsés munkavégzéshez. Az imádkozáshoz a Katalin-táró mellett a 19. század ötvenes éveiben felállítottak egy öntöttvasból készült keresztet, amely a II. világháború után is még a régi helyén állt. 1951 augusztusában Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártja főtitkára Recskén járt,²⁷³ s az akkori bányai igazgatónak, *Hermann Ferenc*nek²⁷⁴ szóvá tette a bánya előtt álló keresztet, s követelte, hogy távolítsák azt el. Ezután hat helybeli bányász elbontotta, s átszállították a templomkertbe, ahol jelenleg is megtalálható. Természetesen nem véletlenül mentették meg az elpusztítástól a keresztet a recskiek, an-

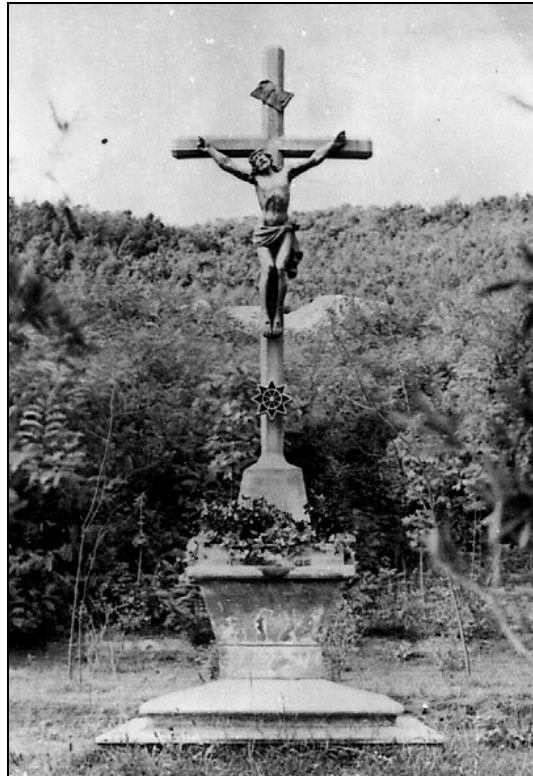
²⁷¹ DÉRY Károly 1900. 49.

²⁷² A recski bányánál a legelső személy, aki bizonyíthatóan bányabalesetben vesztette életét, *Sidló Gábor* 17 éves bányász volt, aki 1873. október 25-én szenvedett halálos zúzódást. – HML IV-416/262. A recski római katolikus anyaegyház és a derecskei fiókegyház halottainak anyakönyve. 334/1873. sz. bejegyzés.

²⁷³ Heves megyei Népújság, 1953. április 19. 3.

²⁷⁴ *Hermann Ferenc* Salgótarjában született 1898. január 28-án. Hat elemit végzett, majd 1918-ban vājár szakképesítést szerzett Tatabányán. Bányásként dolgozott 1912–13-ban ugyanitt, 1913–1926 közt Somlyó-, 1930–1944 közt pedig Szénás bányatelepen. A bányász szakszervezetnek 1918-tól, a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak 1935–1944 között volt a tagja. 1940 őszétől a szakszervezet salgótarjáni és környéki szervezetének a vezetője, a szakszervezet alelnöke volt 1941-től 1969-ig. 1945-től a Magyar Kommunista Párt tagja, salgótarjáni szervezetének vezetőségi tagja 1945. januárjától. Majd előbb 1945-1947 közt a Heves – Nógrád – Hont választókerületben nemzetgyűlési-, 1947-1953-ig országgyűlési képviselő volt. A recski ércbánya igazgatója 1950 októberétől 1956 decemberéig. 1957. január 1-én nyugdíjba vonult. Recskén halt meg 1969. december 9-én. – Révai Új Lexikona 2002. IX. 692.; GERGELY Ernő 1974. 108.; Heves megyei Népújság, 1953. április 10. 3.

nak a múltba nyúló tisztelete volt körükben. Nem csak imahelyül szolgált a bányába való leszállás előtt, a két világháború között évente Szent György napján, április 24-én tábori misét tartottak a Katalin-tárónál,²⁷⁵ este pedig az Iparoskör bérelt termében táncmulatsággal egybekötött ünnepélyt is rendeztek. A jelzett időszakban a másik jeles nap a helybeli bányászok körében a Katalin napja (november 25.) volt, amikor bált tartottak. E két dátum olyan fontos volt az itt élők számára, hogy a folyamatosan üzemelő ércelőkészítő minden évben csak Szent György és Katalin napján, valamint húsvétkor és augusztus 20-án állt le.²⁷⁶ A Bányász Kultúrotthon felépítése (1943) előtt a bállok színhelye az Iparoskör helyisége volt.



55. kép. Kereszt a Katalin-táró bejáratánál az 1930-as években.

²⁷⁵ S. gy. Bolyki István vājár (Recsk) szíves közlése, 1979. augusztus 8.; Répás István bányász (Recsk) szíves közlése, 1979. május 8.; Cs. Schwalm Edit gyűjtése, Szabó Erzsébet (Recsk), a Háziipari Szövetkezet vezetője szíves közlése, 1979. augusztus 7.

²⁷⁶ S. gy. Bolyki István vājár (Recsk) szíves közlése 1979. augusztus 7.

A helyi közösségi élet fontos színtere volt még a két világháború között a Recski M. Kir. Ércbánya tűzoltó-egyesülete, amely 1931. február 15-én alakult, s amelynek kezdetben az elnöke *Szilás Gyula*, a titkára *Pakusza András*, a pénztárosa *Nikodémusz Mihály* volt. Emellett jött létre a sportélet összefogására 1934. szeptember 23-án a MOVE Recski Testgyakorlók Köre. Ennek első elnöke *Pollner Jenő*, alelnöke *dr. Déday József*, a pénztárnoka *Nagy Károly* volt.²⁷⁷

1945 után a nélkülözhető hazai lakosság mindennapjait megkeserítette a rendkívüli léptékű infláció. A szinte óráról-óra romló pengő helyett az emberek a mindennapi élelemszerzésben a cserekereskedelemre tértek át. Recsk 1944-1946 közötti hétköznapi életébe engednek bepillantani a községi dobolási jegyzőkönyv bejegyzései. 1946. április 24-én 10 q fát adtak 7 kg sóért, vagy 1 liter erős ételcetet lehetett venni egy mázsa tűzifáért. 1946. május 28-án lisztjegyet osztottak, s egy kg lisztért már 20 millió pengőt kellett fizetni. Június 14-én halkonzervet kínáltak eladásra szoptató anyáknak, dobozonként 18 milliárd pengőért. A nyár elejére tovább romlottak az élelmiszerért adott csereértékek. 1946. június 12-én egy mázsa száraz cser- és bükkfából hasított tűzifáért adtak 120 dkg sót, ugyanakkor egy kg ún. *nullásliszt* ára már 27,5 milliárd pengőre kúszott fel. A mindennapi főzéshez nélkülözhetetlen étkezési paprika-őrlemény egy kilójáért 6 q tűzifát is elkértek. 1946. június 23-án egy kg gyári színszappanért már 4,5 q tűzifát kellett adni. Július 2-án egy kg növendék marhahús vételekor 4 kg búzát, 5 kg árpát, vagy 6 kg kukoricát is elkértek. Július 6-án vetítették a *Cigánykaraván* című filmet, amelyre a személyenkénti belépőért 2-3 kg szemes terményt, vagy 2-3 tojást, esetleg 2-3 kg burgonyát kellett magukkal vinni a nézőknek. Július 7-én a Feldebrő és Salgóbánya közötti focimeccsre a belépő ára személyenként 1 tojás vagy 5-6 szál cigaretta volt.

Végre 1946. augusztus 1-én bevezették az új forintot, de a közforgalmi használatra még nem nyomtattak elegendő új pénzt. Így azután augusztus 10-én egy kg marhahúsért lehetett fizetni 8 Ft 40 fillért, de még adópengőt is elfogadtak. Most már volt ugyan új, s immár értékállóknak bizonyuló pénze a lakosságnak, viszont az élelmiszer továbbra is kevés volt. 1946. augusztus 31-én egy kg disznóhús még 7 Ft 40 fillérbe került. A forint bevezetése után jó ideig a cserekereskedelem is megmaradt, mert szűkölködött az ország, így azután 1946. szeptember végén egy mázsa téli tüzelésre szánt nyersfáért elkértek 6 Ft-ot.²⁷⁸

Az 1945 utáni években a bányász kulturális élet kiemelkedő eseményei az 1951-től országsszerte megrendezett bányásznaphoz kötődtek.

²⁷⁷ HML IV-414/16. A Heves vármegyei egyletek és társulatok alapszabályai, törzskönyve 1873-1946.

²⁷⁸ HML V-271/9. Recsk község dobolási könyve 1944. I. 1.- 1946. XI. 24.

A Bányásznapi időpontját szeptember első vasárnapjára helyezték át, s első alkalommal *1951. szeptember 2-án ünnepelték meg.*

A recski bányászok fúvószenekara 1953-ban alakult. Nyilvánosan először a 4. Bányásznapon, 1954 szeptemberében hallhatta őket a nagyközönség.²⁷⁹

Az 1943-ban elkészült, de a háború alatt raktárnak, istállóknak használt kultúrház berendezése elpusztult, s csak 1945-ben állították helyre és rendezték be újra. Ezért valójában csak ekkortól vált a helyi közösségi élet szervezőjévé és életetőjévé.

1945 után építettek a kultúrháznál egy tekepályát, s az 1950-es években önálló tekeosztály működött a településen. 1948-ig a bánya és a falu közösen használta a Bányászotthonot, viszont ezután elsősorban diósgyőri nyomásra kizárólag az üzemi dolgozók kulturális és társadalmi életét szolgálta.²⁸⁰



56. kép. A recski Bányász Kultúrotthon 1950 körül.

1945. június 15-én indult meg az intézményben az élet. A kultúrotthon első gazdái Gál Mihály, Pribula László és Bódi Sándor voltak. Rendszeresen tartottak színházi előadásokat. A legelső darab, amelyet itt bemutattak, a *Falusi verebek* címet viselte.²⁸¹

A Bányász Kultúrotthon életében évtizedeken keresztül meghatározó szerepe volt a helyi születésű *Gál Mihálynak* (†1993), akit az 1950-es

²⁷⁹ Heves megyei Népújság, 1954. szeptember 2.; 1954. szeptember 5.

²⁸⁰ S. gy. Répás István bányász (Recsk) szíves közlése, 1979. május 8.

²⁸¹ BÓDI G. Mária 1976. 67.

években neveztek ki igazgatónak. Az ő nevéhez fűződik az amatőr színjátszó mozgalom megszervezése. Ő szerezte be a színdarabok szövegekönyvét, a zenés darabok partitúráit, s rendezte az előadásokat is. Számátalan színpadi mű között bemutatták a *Bertalan*, *Elveszem a feleségem*, *Picim megyünk ladikázni?* című darabokat. Később a fővárosban kiépített színházművészeti kapcsolatai segítségével Gál Mihálynak sikerült kézhez kapni a *Marica grófnő*, a *Csárdáskirálynő* vagy a *Bástya sétány 77* című operettek dal- és szövegekönyvét. A zenei anyagot a helyi bányász fúvószenekar tanulta be és kísérte az előadókat. A táncokat ugyancsak Gál Mihály tanította be.²⁸²

A Bányász Kultúrotthont a rendszerváltozás után, 1990-ben bezárták, az épületet eladták, falai között ettől kezdve diszkó üzemelt. Miután a település lakosságának hiányzott az addig évtizedeken keresztül használt közösségi ház, ezért a falu önkormányzata 1998-ban a közvélemény nyomására visszavásárolta az épületet. Ezután felújították, és 2000. augusztus 20-án adtak át ismét a rendeltetésének. Egy részében kiállítást rendeztek be a recski érc- és kőbányászat múltjáról, valamint a Mátra ásványvilágáról. Az udvaron az egykor használt bányagépek közül tekinthetnek meg néhányat az érdeklődők.²⁸³

Az ércbányászat 2003-ban végleg megszűnt a település határában. Bár a bányát bezárták, de a másfél évszázados bányaművelés nyomai már messziről láthatók Recsk felé közeledve, mert visszamaradt az ember alkotta kultúrtáj, sajátos felszíni formavilágával.

A Lahóca ölén az új mélyművelésű aknák segítségével feltárták a földben rejlő, több millió tonnára becsült érckészletet azalatt a három évtized alatt, mely ennek a nagyreményű, de végül kudarcba fulladt vállalkozásnak megadatott. Az érckészletek a mélyben megvannak, s jövőbeni hasznosításuk újra meghozhatja a vidék felemelkedését. Ehhez azt kell szem előtt tartani, amit még Péch Antal fogalmazott meg akadémiai székfoglaló beszédében: „*Tudomány, kitartás, pénz! Csak e három tényező együttes közreműködése teszi a bányaművelést lehetségessé.*”

Bár a bányászati tevékenységgel Recsk térségében felhagytak, de talán nem véglegesen. A helybeliek egymás közti beszélgetésében gyakran elhangzik a bánya neve, s még hallhatók a régi történetek is. Erről a különleges érzésről, a bánya utáni vágyódásról írta *József Attila*:

„*Ha beomlanak a bányát / vázázó oszlopok / a kincset azért a tárnák / őrzik és az lobog.// És mindig újra nyitnák / a bányászok az aknát, / míg szívük dobog.*”

²⁸² TORDAI Zsófia 2005. 10-15.

²⁸³ TORDAI Zsófia 2005. 21-24.

Irodalomjegyzék

Rövidítések

akv.	=	anyakönyv
ÁUO	=	Wenzel Gusztáv (közéteszi): Árpádkori új okmánytár. X. Budapest, 1873.
DIV LUK FTD	=	Dobó István Vármúzeum Legújabbkori Fotódokumentáció, Eger
DIV LUK TA	=	Dobó István Vármúzeum Legújabbkori Történeti Adattár, Eger
fm	=	folyóméter
frt	=	az 1945 előtt használt forint rövidítése
Ft	=	az 1946-tól bevezetett új forint rövidítése
gr	=	gramm
HML	=	Heves Megyei Levéltár, Eger
K	=	korona
kr	=	krajcár
kt	=	kilotonna
l	=	liter
LE	=	lóerő (75 kilopond)
m	=	méter
mg	=	milligramm
MOL	=	Magyar Országos Levéltár, Budapest
s. gy.	=	a szerző saját gyűjtése
t	=	tonna

AGRICOLA, Georgius (1985): *De re metallica. Libri XII. Tizenkét könyv a bányászatról és kohászatról.* Fordította: Becht Rezső. Szerkesztette, a bevezetőt, a tanulmányt, a lábjegyzeteket és személyjegyzeteket írta: Molnár László. Budapest. Műszaki Könyvkiadó.

ÁRVAY József (szerk.) (1941): *A magyar ipar.* Budapest.

BALOGH Kálmán (1964): *A Bükk hegység földtani képződményei. = A Magyar Állami Földtani Intézet Évkönyve XLVIII. (2.) kötet.* Budapest.

BÉKÁSSY Jenő (1931): *Heves vármegye újjáépítése Trianon után.* Budapest.

BENKŐ Loránd (főszerk.) (1970-1976): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* II-III. kötet. Budapest.

BÓDI Dezső (1991): *Mikroszkopikus méretű „fémkohászok.” = Élet és Tudomány, 31. szám (aug. 2.), 964-966.*

BÓDI G. Mária (1976): *A recski ércbányászat fejlődésének története.* Recsk. Kézirat 1-72 A/4 lap. DIV. LUK. TA. 10-76.

BOLDIZSÁR Tibor (főszerk.) (1959): *Bányászati kézikönyv.* II. kötet. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.

BONA Gábor (1987): *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.

- BÖCK János – GESELL Sándor (1898): *A magyar korona országai területén mívelésben és feltárófélben lévő nemesfém, érc, vaskő, ásványiszén, kősó és egyéb értékesíthető ásványok előfordulási helyei. A m. kir. bányakapitányságoktól nyert hivatalos és egyéb adatok nyomán bányakapitánysági kerületek szerint.* Budapest, Franklin Társulat.
- BUNOVÁ CZ Ernő (szerk.) (1999): *Eger völgye. Eger és környékének települései.* Ceba Kiadó. (Magyarország kistérségei 9/1.)
- CSIFFÁRY Gergely (1979): *Recsk 600 éves. Képek a település és az ércbányászat múltjából.* Recsk. (Kiállítási katalógus.)
- CSIFFÁRY Gergely (1996): *Manufaktúrák és céhen kívüli ipar Heves megyében.* Eger. (Tanulmányok Heves megye történetéből 14.)
- CSIFFÁRY Gergely (szerk.) (1998): *XI. A Heves megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1846-1953. Repertórium.* Eger. (A Heves Megyei Levéltár Segédletei 3.)
- CSIFFÁRY Gergely (2000): *A szurok és a kőolaj használata a régi Magyarországon.* = *Agria XXXVI.* Eger. 101-146.
- CSIFFÁRY Gergely (2006): *A Károlyiak szerepe a 19-20. századi Parád fejlődésében.* = Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv.* XVII. Nyíregyháza, 499-506.
- CSIFFÁRY Gergely–PORKOLÁB László (1999): *Fazolák Würzburgtól Diósgyőrig.* Miskolc. (Tanulmányok Diósgyőr történetéből 6.)
- CSIFFÁRY Gergely – CS. SCHWALM Edit (2001): *Parád.* Budapest (Száz Magyar Falu Könyvesháza.)
- DÉRY Károly (szerk.) (1888): *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch.* II. Wien.
- DÉRY Károly (szerk.) (1900): *Magyar-Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch.* IV. Wien.
- DÉRY Károly (szerk.) (1905): *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch.* IX. Wien.
- DÉRY Károly (szerk.) (1914): *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch.* VIII. Wien.
- DZSIDA József (1944): *A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nógrádi szénbányászatának története 1868–1943-ig.* Salgótarján.
- ERDEY Pál (1869): *Értekezés a Mátrai bányaműveletről.* = Kátai Gábor – Montedegói Albert Ferenc: *A magyar orvosok és természetvizsgálók 1868. augusztus 21-29-ig Egerben tartott XIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai.* Eger, 409-411.
- ÉRSEK Elek (1989): Péch Antal. = Nagy Ferenc (főszerk.): *Magyarok a természettudomány és technika történetében.* II. Budapest.
- FALLER Gusztáv (1997): *A bányászat a központi tervezésű gazdaságban – előzményekkel és következményekkel.* = Faller Gusztáv – Kun Béla – Zsámboki László (szerk.): *A magyar bányászat évezredes története.* I. kötet. Budapest, OMBKE, 387-618.
- FAZEKAS Rózsa (2006): *A Károlyi család a nyíregyházi örökviszázat idején.* = Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv.* XVII. Nyíregyháza, 137-148.

- FÖLDESSY János – BAKSA Csaba – SZEBÉNYI Géza – POLGÁR István (2002): A recski Lahóca földtani kutatásának története. = Szakáll Sándor – Morvai Gusztáv (szerk.): *Ércutatások Magyarországon a 20. században*. Miskolc – Rudabánya. (Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből XIII.)
- FÜLÖP József (1984): *Az ásványi nyersanyagok története Magyarországon*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- GERGELY Ernő (1974): *A Bányai Dolgozók Szakszervezetének története*. Bp.
- GERGELY Ernő (1986): *A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- GYÖRFFY György (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. III. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HALÁSZ Sándor (1886): *Országgyűlési Almanach. Képviselőház 1886*. Budapest, Athenaeum Rt.
- HAVASSY Péter (1993): Az Aba nembeli Kompolti család története. = Bán Péter – Á. Varga László (szerk.): *Archívum Supplementum ad honorem Béla Kovács dedicatum*. Eger, 109-127. (A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Különszám.)
- JANTSKY Béla (szerk.) (1966): *Ásványtelepeink földtana*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- KARSAI Elek – SOMLYAI Magda (szerk.) (1970): *Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944 szeptember-1945 április*. II. köt. Budapest.
- KATONA Tamás (2007): Egy hadbíró kifakadása. = *Élet és Tudomány*, 2007/6. szám. 166-168.
- KEMENCZEI Tibor (1970-71): A Gyöngyössolymos-Kishegyi bronzleletek. = *Az Egri Múzeum Évkönyve VIII-IX*. Eger. 133-146.
- KENYERES Ágnes (főszerk.) (1985): *Magyar életrajzi lexikon. III. Kiegészítő kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KENYERES Ágnes (főszerk.) (1994): *Magyar életrajzi lexikon (1978-1991)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KISS János (1958): Ércföldtani vizsgálatok a siroki Darnó-hegyen. = *Földtani Közöny* 88. évf. 1. sz. 27-41.
- KONEK Sándor (1878): *Magyar Birodalom statisztikai kézikönyve folytonos tekintettel Ausztriára*. Budapest.
- KONRÁD Ödön (felelős szerk.) (1977): *Bányászatunk 30 éve. 1945-1975*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- KOVÁCS Béla (összeállította) (1989): *Magyarország történeti statisztika helységnévtára. 1. Heves megye*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- KŐSZEGHY Péter (főszerk.) (2008): *Magyar művelődéstörténeti lexikon. VIII. köt. Középkor és kora újkor*. Budapest, Balassi Kiadó.
- KUBINYI Ferenc (1867): A recski termésrézről Heves megyében és a Diorit képletről, melyben a réz található. = *A Magyarhoni Földtani Társulat munkálatai*. Pest, 1-7.
- KONEK Sándor (1865): *Az Ausztriai Birodalom jelesen a Magyar Korona Országainak statisztikai kézikönyve*. Pest.

- KUN Béla (1966): A gyöngyöSOROSZI ércbányászat és ércelőkészítés története 1945-1961. = Pantó Endre (szerk.): *A gyöngyöSOROSZI tarkaérc és a Bakony mangánérc bányászata*. Budapest, Országos Érc- és Ásványbányászati Vállalat, 61-145.
- KUN Béla (1989): Nemesfém- és tarkaércbányászat 1945 után. = Kun Béla (szerk.): *25 éves az Országos Érc- és Ásványbányák*. [Budapest, Országos Érc- és Ásványbányák], 207-221.
- KUN Béla (1996): Érc- és ásványbányászat. = Benke István – Reményi Viktor (szerk.): *A magyar bányászat évezredek története*. II. kötet. Budapest, OMBKE, 550-653.
- KUN Béla (1997a.): Ércbányászat. = Faller Gusztáv – Kun Béla – Zsámboki László (szerk.): *A magyar bányászat évezredek története*. I. kötet. Budapest, OMBKE, 277-311.
- KUN Béla (1997b.): A 19. század ércbányászati és ércelőkészítési technológiája és Péch Antal szerepe a recski ércbányászat technológiájának fejlesztésében. = Zsámboki László (szerk.): *Péch Antal 1822-1895 és kora*. Miskolc – Rudabánya, 101-124. (Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből IX.)
- KUN Béla (1997c.): A bányászati technika fejlődése. = Faller Gusztáv – Kun Béla – Zsámboki László (szerk.): *A magyar bányászat évezredek története*. I. Budapest. 319-349.
- LADÁNYI Miksa (főszerk.) (1936): *Hevesvármegyei Ismertető és Adattár*. Budapest. (Magyar Városok Monográfiája XX.)
- LIPTHAY Pál (1868): Parád és környéke. = *Vasárnapi Újság*, 416-417.
- LŐW Márton (1925): Ércelőfordulások a Mátrában. = *Földtani Közlöny*, 55. évf. 125-143.
- MARUZS János (1975): Mátrafalva története. Recsk. Kézirat, 1-27.
- MISÓCZKI Lajos (1978): Heves megye gazdasági és társadalmi helyzete az abszolútizmus idején. = *Archívum* 7. Eger, 44-68.
- MONTEDEGÓI ALBERT Ferenc (1868): *Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása*. Eger.
- NAGY Géza (1992): Gáz van! = *Élet és Tudomány*, 11. szám. 323-325.
- NAGY József (1970): *A szocializmus építése Heves megyében (1945-1969)*. Eger.
- NOSZKY Jenő (1926): *A Mátra hegység geomorfológiai viszonyai*. Budapest.
- OROSZLÁN Zoltán (1970-71): Régészek vándorgyűlése 1868-ban Egerben. = *Az Egri Múzeum Évkönyve VIII-IX*. Eger, 15-17.
- PÁRTOS Szilárd (1944): *A Magyar Gyáripar Évkönyve és Címtára*. 1944. III. évf. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt.
- PÁVAI Vajna Ferenc (1929): Feltárássra és feldolgozásra váró ásványos kincsek Heves vármegyében. = *Hevesvármegyei Almanach*, Eger, 38-46.
- POLLNER Jenő (1965): A recski ércbányászat és ércelőkészítés 1850-től 1945-ig. I. főrész. A Recsk-környéki bányászat és ércfeldolgozás 1850-1926-ig. (Magánbányászat.) I-II. köt. Kézirat, 1-608.
- POLLNER Jenő (1965): A recski ércbányászat és ércfeldolgozás 1850-től 1945-ig. II. főrész. A recski bányászat fejlődése 1926-től 1945-ig. (Állami bányászat.) II. kötet. Kézirat, 1-299.

- POLLNER Jenő (1971): Kiegészítések a recski monográfia 1965-ös kéziratához. Budapest. Kézirat, 1-152.
- POLLNER Jenő (1972): Recski ércbányászat. = Óvári Antal (szerk.): *Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület jubileumi évkönyve 1892-1972*. Budapest. 106.
- POLLNER Jenő (1974): A bányauzem története. Kézirat, 1-46.
- Révai Új Lexikona (2001), VII. köt. Szekszárd, Babits Kiadó.
- Révai Új Lexikona (2002), IX. köt. Szekszárd, Babits Kiadó.
- Révai Új Lexikona (2005), XVI. köt. Szekszárd, Babits Kiadó.
- SÁRKÖZI Zoltán (összeáll.) (1977): *Kisebb bányászati fondok. Repertórium*. Budapest. (Levéltári leltárak sorozaton kívüli száma.)
- SCHACK Béla (szerk.) (1929-1931): *Révai kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikon*. I-IV. köt. Budapest.
- SOÓS Imre (1966): A Mátra ércbányászata 1850-ig. = Pantó Endre (szerk.): *A gyöngyösorszi tarkaérc- és a Bakony mangánérc bányászata*. Bp. 11-29.
- SUGÁR István (1980): Egri érc- és ásványkutatók. = *Heves Megyei Népiújság* [Eger], szeptember 5. 4.
- SZECSKÓ Károly (összeáll.) (1984): *Heves*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. (Magyarország megyéi.)
- SZIGETI Károly (1978): A Recski Rézkombinát megvalósításának hatása a térség gazdasági szerkezetére és a lakosság élet- és munkakörülményeire. Recsk. 1978. VI. hó. Kézirat 1-78. A/4 lap. DIV LUK: TA. 35-78.
- SZVIRCSEK Ferenc (2000): *Bányáskönyv. A bányászati nyersanyag-kutatás (barnaköszén, lignit) és bányaművelés története Nógrád megyében a 19-20. században*. Salgótarján.
- TELEGDI ROTH Károly (1940): Magyarország bányászata a világháború után. = *Pótfüzetek a Természettudományi Közlethez*, 1940. január-március, 6-7.
- TORDAI Zsófia (2005): A recski ércbánya szerepe a falu kulturális életének fejlődésében. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar, Sárospatak. Kézirat, 1-47.
- VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt (1975): A Mátra hegység földtana. = *A Magyar Állami Földtani Intézet Évkönyve*, 57. köt. 1. füz. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- S. VINCZE Edit – BARNÁ Zoltán–VÉRTES Róbert (szerk.) (1979): *Új erők születése. A magyarországi munkásmozgalom történetének kronológiája 1868-1919*. Budapest.
- WAHLNER Aladár (1916): Magyarország bányá- és kohóipara az 1914. évben. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 49. évf. I. köt. 12. sz. (jún. 15.) 387-851.
- WENZEL Gusztáv (közvetési) (1873): *Árpádkori új okmánytár*. X. köt. Bp.
- ZELENKA Tibor (2007): Id. dr. Gagyai Pállfy András, a kutató bányász és a gyakorlati földtan kapcsolata. = *Bányászattörténeti Közlemények IV*. Rudabánya, 54-61.
- ZSÁMBOKI László (1985): *Selmectől Miskolcig 1735-1985. A magyarországi műszaki felsőoktatás megindulásának 250. évfordulójára*. Miskolc.
- ZELENKA Tibor – FÖLDESSY János – CSILLAG János (1976): A Keleti-Mát-ra földtani fejlődéstörténete. = *Élet és Tudomány*, 1976. 45. sz. 2124-2128.

Forrásközlés

**Szilas Gyula m. kir. bányatanácsos kérvénye
a bakancsellátás ügyében az Iparügyi Minisztérium
X. Szakosztályához, 1941. november 15.**

1606/1.

Recsk, 1941. november 15.

Nagyméltóságú
M. kir. Iparügyi Minisztérium
X. Szakosztályának

Budapest

A Recski M. kir. Ércbánya alkalmazottainak folyó hó 12-én kelt kérvényét eredetben csatoltam mély tisztelettel felterjesztjük. A munkásság fenti kérvényében panaszt emel a nehéz lábbeli ellátást illetően, amikor is egyik kérelem az, hogy bőrtalpú bakancsokat is állítsunk be raktárkészletre, úgy hogy szükség esetén igényük késedelem nélkül lenne kielégíthető. Másik kérelmüket illetően panaszuk a Cikta-féle gumibakancs minőségére és árára vonatkozik. A bőrtalpú bakancsokat illetően az a helyzet, hogy a bőr odaítélését intéző és a munkásság soraiból választott tíz tagú bizottsághoz benyújtott és megítélt kérelmek alapján jelenleg 30 pár bőrtalpú bakancs készült Nyíregyházán Stibi József „Góbé” Cipőgyárában. Ezt a megoldást ugyanis azért választottuk, mert fenti cég ajánlata a helyi cipészek ajánlatánál lényegesen kedvezőbb volt. Ezúttal ismételtlen megsürgetve várjuk a bakancsok megérkezését azok minőségét megvizsgálhassuk. A bakancsot visszaérkezte után módunkban lesz eldönteni, hogy a további bakancsokat a fenti cégnél, avagy esetleg nem kielégítő minőség esetén bár drágább áron helyi cipészekkel készíttessük el. A havonta rendelkezésünkre bocsátott talpanyag és mentesíthető felső bőr birtokában, szándékunkban áll legalább kisebb raktár készletet beállítani és azt az igénylések mértéke szerint tartani, a hogy a munkásságnak ne kelljen az igényelt bakancsokra hosszabb ideig várakozni. Így tehát előreláthatólag akadály nélkül tudjuk a munkásság bőrtalpú bakancsokra vonatkozó kérelmét teljesíteni, melynél még abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy az módunkban áll az 1940. december 17-i keltű jegyzőkönyvben 16,80 pengő áron, tehát kedvezményesen kiszolgáltatni.

Nagyobb nehézséget okoz azonban a bányamunkások lábbeli ellátása. Itt a múltban kialakult minőség (Durábel-felsőbőr, krém-alsó és okma gumi felsőtalp vált be elsőrendűen). Azóta az Okma gumitalp gyártását kormányrendelettel megszüntették, és krómtalpat nem lehet kapni. Mint-

hogy tehát eddigi tapasztalataink szerint bányánk korrózió vízével szemben a gumitalp mutatkozott a legmegbízhatóbbnak, a már nem kapható Okma gumitalp pótlására széleskörű érdeklődést tettünk más bár talán gyöngébb minőségű, de szögezhető gumitalp beszerzésére. Fenti kísérletünk sajnos eredménytelen maradt és csupán a Cikta Cipógyár és Kereskedelmi kft, Érsekújvár öntött gumitalpú bakancsai voltak azok, melyeket kényszerű helyzetünkben kísérlet tárgyává kellett tennünk. Fenti cég a bakancsokat kezdetben 15.30 pengőért árulta. E bakancsok talpai azonban amellett, hogy elég gyorsan kopnak, igen sok esetben egy-egy napos viselés után egyszerűen kettétörnek. E panaszokat közöltük a céggel, aki az ilyen bakancsokat díjtalanul kijavította. A nehézségeket már itt is éreztük, abban hogy az így bakancs nélkül maradt munkásokat, addig is míg a hibás bakancsát kijavították újabb bakancsot kellett kiszolgáltatnunk. A javításból visszaküldött bakancsa pedig habár pár napig volt is csak viselve már újnak nem volt tekinthető. Még kedvező volt az eset, ha ezt a javításból visszaküldött bakancsot is a munkás tulajdonának tekintettük, azaz maximálisan 2 pár bakancssal biztosítani tudtuk egy-egy személynek esetleg közbenső javítás idejére is a lábbeli javítást. Sok esetben azonban 3-4 pár bakancs válik a munkás lábán törés folytán használhatatlanná, s így az már nem kívánható, egy munkástól, hogy ilyen nagy bakancs készletet tartson, illetve, hogy lábbelire ennek megfelelően nagy összeget fektessen be. Fenti cég a felsorolt panaszainkra egy jobb minőségű bakancsot helyezett kilátásba, és azokat meg is küldte, de már a 15,30 pengős egységár helyett 20 pengős áron. Minthogy e bakancsok nem hogy jobbak lennének, de talán még gyakrabban szenvednek talptörést és talp elválást. A munkásság elégedetlen az emelt ár miatt. Minthogy pedig a fent is említett december 17-i jegyzőkönyv íly típusú bakancsokra rögzített árat meg nem állapított, ez ideig nem volt módunkban azokat a beszerzési áron alul bocsátani a munkásság rendelkezésére. E tekintetben a mellékelt kérvény szerint az volna a munkásság kérése, hogy e bakancsok ára visszamenőleg is 16 pengőben nyerjen megállapítást.

Fent említjük szerencsés esetben a talp 2-3 hónapig is eltart és vagy annak teljes elkopása, vagy 2-3 hónapi használat után eltörése, illetve felsőbőrtől elválása teszi a bakancsot használhatatlanná. Minthogy a bakancsok talpa a felsőbőrre vulkanizálva van, azok újra talpalását csak az arra berendezkedett gyár eszközölheti, ami igen sok esetben indokolt, mint hogy az aránylag gyorsan kopó talp mellett a felsőbőr még egy talpalást általában ki bír.

A Ciktagyár azonban idegenkedik a bakancsok újratalpalási munkáinak vállalásától, miért is legutóbb arra hívtuk fel figyelmét, hogy mint a politikai, mind a katonai hatóságok éber figyelemmel kísérik azt, hogy az egyes cégek hogyan elégítik ki a hadiüzemek szükségleteit. Megírtuk a

cégnek, hogy ha e tekintetben nagyobb megértést nem mutat panaszt teszünk a katonai parancsnokságnál. Ezzel kívántunk a Cikta cégre nyomást gyakorolni, és jelenleg várjuk a cég választát.

Míthogy fenti cikta-bakancsokkal ilyen nagy nehézségeink vannak az Iparügyi Minisztérium V. szakosztályánál Alliquander Ödön miniszteri tanácsos úrhoz fordultunk kérve azt, hogy tekintettel a recski bánya különleges viszonyaira eszközölje ki az évi szükségletünkre 650 kg „Okma” talp legyártásának külön engedélyezését.

Alliquander ömértósága kezdetben érdeklődéseinkre arról értesített az eddig sikerült, és felszólított, hogy adjuk be vonatkozó anyagigénylésünket. Az ügy állására vonatkozólag mai napon érdeklődtünk Alliquander ömértóságánál, aki azonban arról értesített, hogy minden igyekezete dacára sem sikerült az „Okma” talppal és krómbőrrel kapcsolatos kérésünket eredményre juttatni. Felemlítette ugyan, hogy gumicsizmákat tudna rendelkezésünkre bocsátani, bár sajnos azok is elég gyenge minőségűek, mellyel kapcsolatban fogunk egy-két pár ilyen gumicsizmát próbára beszerezni.

Végeredményben tehát a bányászok lábbelijével kapcsolatban problémáink a legcsekélyebb mértékben sem csökkentek. Ár tekintetében egyelőre megnyugvást jelent, ha a nagymértőségű Iparügyi Minisztérium a fenti Cikta-féle bakancsoknak 16 pengős áron való kiszolgáltatására üzemünket felhatalmazza. Minőség tekintetében azonban problémáink továbbra is fennállnak. E tekintetben arra gondolunk, hogy a közönséges kruppon-talp élettartamát esetleg valamilyen anyaggal történő impregnálás segítségével lehetne fokozni.

E tekintetben jelenleg fogunk az impregnálást illetőleg különböző cégekhez fordulni, bár e tekintetben ma még teljesen tájékozatlanok vagyunk, s így köszönettel vennénk az Iparügyi Minisztérium valamelyik szerve útján e téren üzemünket útbaigazítással szolgáltatna.

A fenti leírtakban ama nehézségeket akarjuk vázolni, amelyekkel üzemünk a bányabeli munkásság bakancsellátás tekintetében küzd, mellyekkel kapcsolatban végeredményben arra kérjük a nagymértőségű Iparügyi Minisztérium X. szakosztályát, hogy ama még 20 pengőért kiszolgáltatott Cikta-bakancsok a munkásság által kért 16 pengős kiszolgáltatási árát illetőleg állást foglalni és arra vonatkozólag üzemünket utasítani méltóztassék. Megemlítjük még, hogy amennyiben a bőrtalpak impregnálása eredményre vezetne, úgy e téren várható a helyzet javulása, amikor is természetesen az eddiginél lényegesen nagyobb bőrtalp kiutalása fog szükségessé válni.

Mély tisztelettel

[Szilas Gyula]

m. kir. bányatanácsos

Mellékelve: 1 drb

A képek jegyzéke

1. A Darnó-övezet szerkezeti vázlata Zelenka Tibor nyomán.
2. Az érc-tömszök elhelyezkedése a recski Lahócában.
3. Bányajelenetet ábrázoló üvegkép a 13. századból.
4. Fazola Henrik (1730-1779) portréja.
5. Ércbányász a 18. században.
6. Felhagyott régi bányavárat a Lahócában, 1979.
7. Károlyi György gróf (1802-1877) portréja.
8. Péch Antal, a Mátrai Bányaegetlet igazgatója.
9. Péch Antal zúzóművének terve 1863-ból, Pollner Jenő rajza nyomán.
10. Péch Antal zúzóművének terve oldalnézetben 1863-ból, Pollner Jenő rajza nyomán.
11. A recski ércbánya és olvasztó látképe 1868-ban.
12. Pörkölpáholyok.
13. Váradi Stoll Károly térképe 1873-ból, amelyet a Mátrai Bányaegetlet ércvagyon-becsléséhez készített.
14. A Gersterhófer-féle pörkölkemence.
15. A tárók felmérési rajza 1860, ill. 1880 körül.
16. Bányarészvény-Jegy 1915-ből.
17. A Schmidt testvérek flotációs ércelőkészítő-műve, 1926.
18. A Schmidt-féle Mátrabánya látképe 1926 végén.
19. A légsűrítő-telep, a csillejavító- és a kovácműhely az I. tömszbeli nagyüregben, 1940 körül.
20. Az ércbányatelep üzemen kívül 1927 elején.
21. Az ércelőkészítő-mű építése 1928-ban.
22. A Lahóca ércesedésének első modellje Pálffy Móric (1929) nyomán.
23. Az ércelőkészítő-mű építés alatt, 1929.
24. A recski ércművek látképe 1931-ben.
25. Az ércelőkészítő-műből az első csille színport kitolják 1931 áprilisában.
26. A recski ércművek látképe 1931-ben.
27. A recski ércbánya üzemi épületeinek helyszínrajza kb. 1935-ből.
28. Az ércelőkészítő-mű átadási próbaüzemén részt vevő szakemberek, balról jobbra: Hágen Alfréd, Tarján Gusztáv, Abzinger Gyula, Finkey József, Ürmössy László, Mehlbeer és Quittkott, a Krupp-cég mérnökei, 1931.
29. Pollner Jenő bányamérnök arcképe 1931-ből.
30. Szilas Gyula bányamérnök arcképe 1931-ből.
31. Pakusza András bányamérnök arcképe 1931-ből.
32. Dr. Gagyi Pálffy András arcképe.
33. A recski bánya külső látképe, 1954.

34. Érctárolós magazinfejtés a 422-es munkahelyen, 1954.
35. Az ércdúsító szalagtere, 1954.
36. A recski ércbánya felülről, előtérben a csillebukatóval, 1954.
37. Sűrített-levegős rakodógép, 1977.
38. Bányairoda és raktár, 1979.
39. A recski ún. tömedékes főtepásztá-fejtés sematikus rajza.
40. Kőzetcsavarral és dróthálóval biztosított főte, 1954.
41. Az ércmű látképe 1931 tavaszán. (A kép baloldalán előtérben a fatelep, a majdani iszaphányó.)
42. Az ércbánya látképe 1935-ben, elől baloldalon az első iszaphányó védőtöltése.
43. Az utolsó recski bányaló, a Csillag, 1979.
44. Az ércelőkészítő üzem meddőiszap-hányója, mint tömedék-termelő hely, 1954.
45. T2-GH rakodógép a Lahócában, 1975.
46. Vizes fúrás helyett pormegkötéssel kísérleteznek. A fúrógépbe vegyszerrel kezelt, habosított vizet vezetnek, 1954.
47. A finomtörő, az érc első állomása 1931-ben.
48. A flotáló cellasor 1931-ben.
49. A bejáró munkásokra várakozó autóbusz 1955 körül.
50. Az ércdúsító-üzem látképe, 1979.
51. A felhagyott fejtési üregben a másodlagos ércképződmény (rézszulfát) cseppkőalakban válik ki, 1954.
52. Baktériumokkal intenzifikált rézvilágzási kísérletek Egerben, 1975.
53. Az ércmű látképe, 1979.
54. A megszűnt recski bányaiüzem látképe 2006-ban.
55. Kereszt a Katalin-tározó bejáratánál az 1930-as években.
56. A recski Bányász Kultúrotthon 1950 körül.

